

2018

TARİH ABD

GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GÖKHAN ARSLAN

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

**TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİNDE
KRİZ DÖNEMLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ
(1915-1998)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GÖKHAN ARSLAN

GAZİANTEP
OCAK 2018

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

**TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİNDE
KRİZ DÖNEMLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ
(1915-1998)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GÖKHAN ARSLAN

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Yunus Emre TANSÜ

GAZİANTEP
OCAK 2018

T.C.
UNIVERSITY OF GAZİANTEP
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF HISTORY

**EVALUATION OF CRİSİS PERİODS ON TURKEY-
SYRİA RELATIONS (1915-1998)**

MASTER'S THESIS

GOKHAN ARSLAN

GAZİANTEP
JANUARY 2018

T.C.
UNIVERSITY OF GAZİANTEP
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF HISTORY

**EVALUATION OF CRİSİS PERİODS ON TURKEY-
SYRİA RELATIONS (1915-1998)**

MASTER'S THESIS

GOKHAN ARSLAN

Supervisor

Assist. Prof. Dr. Yunus Emre TANSU

GAZİANTEP
JANUARY 2018

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

Türkiye-Suriye İlişkilerinde Kriz Dönemlerinin Değerlendirilmesi
(1915-1998)

GÖKHAN ARSLAN

Tez Savunma Tarihi: 30.01.2018

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Zekiye ANTAKYALIOĞLU
SBE Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylarım.

Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ
Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Yunus Emre TANSÜ
Tez Danışmanı

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

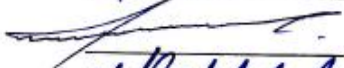
Jüri Üyeleri :

Doç. Dr. Ali Fuat GÖKÇE

Yrd. Doç. Dr. Yunus Emre TANSÜ

Yrd. Doç. Dr. Mehmet BİÇİCİ

İmzası

T.C.
UNIVERSITY OF GAZİANTEP
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF HISTORY

Evaluation of Crisis Periods on Turkey-Syria Relations
(1915-1998)

GÖKHAN ARSLAN

Date of Viva: 30.01.2018

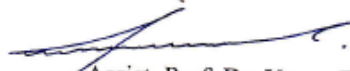
Approval of the Graduate School of Social Sciences

Doç. Dr. Zekiye ANTAKYALIOĞLU
Director

I certify that this thesis satisfies all the requirements as a thesis for the degree of Master's History.

Prof. Dr. Ahmet GÜNDOĞ
Head of Department

This is to certify that i have read this thesis and that in our opinion it is fully adequate, in scope and quality, as a thesis for the degree of Master's of History.

Assist. Prof. Dr. Yunus Emre TANSU
Supervisor

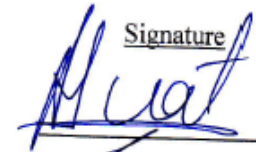
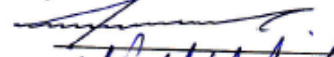
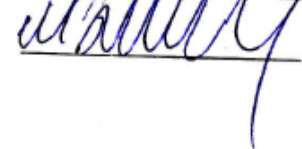
This is to certify that we have read this thesis and that in our opinion it is fully adequate by unanimous vote in scope and quality, as a thesis for the degree of Master's of History.

Examining Committee Members:

Assoc. Prof. Ali Fuat GOKÇE

Assist. Prof. Dr. Yunus Emre TANSU

Assist. Prof. Dr. Mehmet BIÇICI

Signature

ETİK BEYAN

Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Gökhan Arslan

30/01/2018

ÖZ

TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİNDE KRİZ DÖNEMLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ (1915-1998)

ARSLAN, Gökhan

Yüksek Lisans Tezi, Tarih ABD

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Yunus Emre TANSÜ

Ocak 2018, 164 Sayfa

Bu çalışmada Türkiye-Suriye ilişkilerinde ortaya çıkan kriz dönemlerine ve iki ülke arasında savaş durumunun doğmasına neden olan hadiselerin değerlendirmesi yapılmıştır. İkinci Dünya Savaşı öncesinde Türkiye-Fransa ve Suriye arasında vukuu bulan Hatay krizine Türkiye'nin 1936 yılında müdahale etmesiyle kriz uluslararası bir hal almış ve 1939'da Türkiye'nin Hatay'ı ilhakıyla Türkiye-Suriye ilişkileri kökten sarsılmıştır. Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den toprak talepleri ve Orta Doğu ülkelerine Komünist ideolojisini yayma girişimi Türkiye'nin Batı blokunu tercih etmesini sağlarken; ABD ve İngiltere'nin sömürgeci tutumları Mısır ve Suriye'yi Sovyetler Birliği'ne yakınlaştırmıştır. Ayrıca Suriye'nin Bağdat Paktına karşı çıkması ve Suriye Genelkurmay Başkanlığına Marksist bir generalin getirilmesi Türkiye'nin Komünist devletlerce sarılma algısı yaşamasına neden olmuştur. Bu durum üzerine Türkiye'nin Suriye sınırına asker yığmasıyla 1957 Suriye krizi olarak adlandırılan olay patlak vermiş ve kriz BM'ye taşınarak uluslararası bir hal almıştır. Türkiye'nin bölgesel kalkınma hamleleri kapsamında Fırat ve Dicle Nehirleri üzerine barajlar inşa etmeye başlaması üzerine Suriye'nin adı geçen nehir sularını ortak kaynak niteliği taşıdığı gerekçesiyle uluslararası sular olarak görmesi ve kazanılmış haklar olduğunu iddia etmesiyle yeni bir bölgesel sorunu doğurmuştur. Suriye yönetimi komşularıyla olan sorunlarında siyasi ve askeri üstünlük sağlayamaması üzerine o devletleri içten yıpratmak ve iç çalkantılara sürüklemek için terörizmi bir silah olarak kullanma yoluna başvurmuştur. Bu bağlamda Suriye yönetimi çeşitli terör örgütlerini alenen destekleyerek komşu ülkelerden siyasi ve iktisadi menfaat sağlamaya çalışmıştır. Bu durum Orta Doğu'da yeni uluslararası kriz ortamlarının doğmasına neden olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Suriye, Türkiye, Uluslararası İlişkiler, Ortadoğu, Kriz

ABSTRACT

EVALUATION OF CRISIS PERIODS ON TURKEY-SYRIA RELATIONS (1915-1998)

ARSLAN, Gökhan

M. A. Thesis, Department of History
Supervisor: Assist. Prof.Dr. Yunus Emre TANSU
January 2018, 164 Pages

In this study the circumstance that lead to the crisis and war between Turkey and Syria are evolutated. Before the World War II, Hatay crisis, which occurred in 1936 with the participation of Turkey, affected the relationships of Turkey-France and Syria, which turned the situation into an international affair. Besides, in 1939 Turkey's annexation changed the relations between Turkey and Syria radically. While USSR demanded land from Turkey with the ideolgy of widening Communism, which caused Turkey to take part in the western World, the colonial idea of the U.S.A. and the U.K. over Syria and Egypt made these countries feel close to the Soviet regime. In addition to this, Syria was agahst Baghdad Organization and appointment of a Marxist general to the headof Syrian Ministry of Defense made Turkey believe that it was surrounded by communist countries. This led to the fact that Turkey put soldiers on its Syrian border, which caused 1957 Syrian crisis. It was later discussed in Un that turned it into an international affair. The moves of Turkish regional development and the Euphrates and Tigris with dams built, made Syria claim that those rivers were international sources and Syria had rights on them. This caused another regional affair. Syria, as it was weak both politically and in military ways, choose to weaken its neighbouring countries with terrorist attacks. In this context, Syria tried to take advantage in this context, Syria tried to take advantage at its neighbouring countries economically and politically by openly supporting various terrorist groups. This has led to other new crisi in the Middle East.

Keywords: Syria, Turkey, International Relations, Middle East, Crisis

ÖNSÖZ

17 Aralık 2010 tarihinde Muhammed Buazizi isimli bir Tunuslu gencin bir pazar yerinde güvenlik güçlerinin şiddet ve hakaretlerinden sonra kendini yakması sonucunda, buna tepki olarak 18 Aralık günü tüm Tunus halkı sokaklara dökülerek olayı protesto etmiş ve daha sonra “Arap Baharı” olarak adlandırılan özgürlük mücadelesinin ilk kıvılcımı ateşlenmiştir. Tunus’ta “Yasemin Devrimi” olarak başlayan protestolar dünyada büyük bir yankı uyandırmıştır. Domino etkisi gösteren olaylar Mısır’da 30 yıllık Hüsnü Mübarek ve Libya’da 42 yıllık Muammer Kaddafi iktidarının devrilmesine yol açmıştır.

Mart 2011’de Suriye’de rejime karşı başlayan Arap Baharı gösterileri Beşşar Esad’ın şiddet ile karşılık vermesi üzerine protestolar iç savaşa dönüşmüş ve ülkenin her yerinde birbirinden farklı etnik ve dini muhalif gruplar ortaya çıkmıştır. İç savaştan etkilenen milyonlarca Suriyeli başta Türkiye olmak üzere komşu ülkelere sığınmak zorunda kalmıştır. Suriye’de başlayan Arap Baharı, Tunus, Mısır ve Libya’dakinden farklı olarak çok denklemlili bir yapı göstermiştir. Gerek Suriye rejimine karşı gerekse çeşitli terör örgütlerine karşı Rusya, ABD, İran, Türkiye, Mısır, Suudi Arabistan ve İsrail gibi ülkeler tarafından müdahale edilmek suretiyle Suriye’de yaşanan kriz çıkmaza sokulmuştur. Batılı devletlerce terör örgütleriyle mücadele kapsamında Suriye’nin kuzeyindeki yerel yapılanmalara siyasi, maddi ve askeri yardımda bulunularak 911 km’lik Türkiye sınırında terör koridoru oluşturulmaya çalışılmıştır. Gerek Suriyeli sığınmacılarca gerekse sınır hattındaki terör koridoru ile Türkiye’nin Milli güvenliği tehdit edilmiştir.

Bu çalışmada, günümüzde yaşanan Türkiye-Suriye ilişkilerindeki kriz sürecinin 2000 yılı öncesine bakılmış, iki ülke arasında yaşanan husumetler değerlendirilmiş, hangi sorunların yaşandığı ve bu sorunların günümüz ilişkilerine nasıl bir etki ettiği üzerinde durulmuştur. Bu çalışma, Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra Fransız manda ve himayesine giren ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında bağımsızlığını kazanan Suriye’nin, Türkiye ile yaşadığı kriz dönemlerinin değerlendirilmesi yapılmıştır.

Çalışma giriş, dört bölüm, sonuç, kaynakça ve indeks kısımlarından oluşmaktadır. Girişte Suriye ve etki bölgelerinin geçmişten günümüze tarihi süreci, Batılı devletlerin

bölgedeki misyonerlik faaliyetleri, Araplar üzerinde milliyetçilik akımı ve Arap aydınların etkilemesi, Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasındaki süreç ve darbelerle dolu siyasi tarihine yer verilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde Birinci Dünya Savaşı ile Osmanlı Devleti'nin elinden çıkan Suriye'de Fransa'nın manda idaresi kurması, Mustafa Kemal Paşa'nın cumhuriyetin ilk yıllarındaki Sancak politikası, Fransa'nın Avrupa'da cereyan eden siyasi konjunktür icabı Suriye'ye bağımsızlık vermeyi düşünerek İskenderun Sancağını da Suriye'ye dahil etmesi sonrasında Türkiye'nin Sancak sorunu ele alması, Sancak'ın uluslararası bir krize dönüşmesi ve Sancak'ın Türkiye'ye katılma süreci üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa, Orta Doğu ve Akdeniz'e yayılma politikası karşısında maruz kaldığı Sovyet tehdidi sonucunda ABD'nin siyasi, askeri ve ekonomik desteğine başvurması, NATO'ya katılması ve Orta Doğu ülkeleri ile Sovyet yayılmasına karşı Bağdat Paketi'nin kurma süreci incelenmiştir. Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu ülkelere yaptığı askeri ve ekonomik yardım, Suriye başta olmak üzere Orta Doğu'da Sovyet etkisinin ve Komünizmin hızla yayılmasına neden olmuş; Suriye'nin Sovyetler Birliğine yaklaşması ve Suriye Genelkurmay Başkanlığına Marksist bir generalin getirilmesi Türkiye'nin Komünist ülkelere çevrilme algısı içerisinde girmesine neden olmuştur. Bu gelişme üzerine Türkiye'nin Suriye sınırına asker yığınağı yapması "1957 Krizi"nin ortaya çıkmasına neden olmuştur. ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki Soğuk Savaş süreci Orta Doğu'ya yansarak sızarak iki ülkeyi savaşın eşiğine getiren süreç incelenmiştir.

Üçüncü bölümde Türkiye'nin Fırat ve Dicle Nehirleri üzerine barajlar inşa etmesiyle Türkiye ile Suriye arasında başlayan "Su Sorununun" tarihsel gelişimi, Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Projesini hayata geçirmesi, Suriye ve Türkiye'nin su potansiyelleri, Suriye ve Türkiye'nin su soruna yaklaşımları, su sorunun bölgeye etkisi ve uluslararası su tezleri üzerinde durulmuştur.

Son bölümde Türkiye ve Suriye'yi 1998 yılında savaşın eşiğine getiren "Terör Sorunu" üzerinde durulmuştur. Suriye'nin terörizme başvurma nedenleri ve terör örgütlerini desteklemesi, uluslararası terörizm faaliyetlerindeki rolü, Türkiye'de yaşanan terör olayları, Türkiye'nin Suriye-terör ilişkisine karşı aldığı tedbirler ve 1998 yılında iki ülkeyi savaşın eşiğine getiren krize yer verilmiştir. Sonuç bölümünde kriz dönemlerinin ulusla-

rarası ilişkiler bağlamında genel bir değerlendirmesi yapılmış ve ulaşılan sonuç ortaya konmuştur.

Lisans ve Yüksek Lisans öğrenimim süresince yardımlarını esirgemeyen danışman hocam, büyüğüm ve rehberim Yrd. Doç. Dr. Yunus Emre TANSÜ'ye, değerli jüri üyelerim Doç. Dr. Ali Fuat GÖKÇE ve Yrd. Doç. Dr. Mehmet BİÇİCİ'ye, Güzel Sanatlar Fakülte Sekreteri İlhan HÖKELEKLİ'ye, Arş. Gör. Özgür YÜCEL'e ve Türkçe öğretmeni Mehmet AVCI'ya sonsuz saygı ve teşekkürleri borç bilirim.

Rahmetli babamı hürmetle anar, benden maddi ve manevi desteğini esirgemeyen aileme sonsuz teşekkür ederim.

Gökhan ARSLAN

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	i
KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM	18
1. TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİNDE HATAY KRİZİ.....	18
1.1. Birinci Dünya Savaşı'ndan Hatay Sorununa Doğru	18
1.2. Hatay Krizinin Ortaya Çıkışı	23
1.3. Kurtuluş Savaşı Döneminde İskenderun Sancakı.....	24
1.4. Türk-Fransız İlişkileri ve Sancakta Fransız Manda Yönetimi (1923-1936).....	27
1.5. Mustafa Kemal Paşa'nın Sancak Politikası (1923-1936)	28
1.6. Uluslararası Mesele Olarak Sancak Krizinin Ortaya Çıkması	30
1.7. Sancak Statüsüne Verilen Tepkiler.....	36
1.8. Türkiye-Fransa Arasında Yakınlaşma-Gerginleşme Dönemi	37
1.9. 29 Mayıs 1937 Milletler Cemiyeti Kararı ve Türk-Fransız Anlaşması	39
1.10. Hatay'da Seçim Süreci ve Yaşanan Zorluklar.....	41
1.11. Hatay Devleti'nin Kuruluşu.....	44
1.12. Hatay'ın Türkiye'ye Katılması	45
1.13. Hatay'ın İltihakına Tepkiler ve Suriye'nin Hatay Tezi	46
İKİNCİ BÖLÜM.....	48
2. TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİNDE 1957KRİZİ	48
2.1. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türk Dış Politikası	48
2.1.1. Truman Doktrini.....	51
2.1.2. Marshall Planı	52
2.1.3. NATO (Kuzey Atlantik Anlaşması).....	54
2.2. Türkiye-Orta Doğu ve Suriye İlişkileri (1940-1950).....	56
2.3. Adnan Menderes Dönemi Türk Dış Politikası	58
2.4. Türkiye-Orta Doğu İlişkileri ve 1957 Suriye Krizi (1950-1957)	60
2.4.1. Bağdat Paktı	64

2.4.1.1. Bağdat Paktına Arap Devletlerinin Tutumu	66
2.4.2. 1957 Suriye Krizi.....	68
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	75
3. TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİNDE SU SORUNU	75
3.1. Dünyadaki Su Potansiyeli ve Suyun Önemi	75
3.2. Türkiye'nin Su Potansiyeli.....	76
3.3. Suriye'nin Su Potansiyeli.....	77
3.4. Su Sorunun Tarihsel Gelişimi.....	79
3.5. Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP).....	80
3.6. Suriye'nin Soruna Yaklaşımı	82
3.7. Türkiye'nin Soruna Yaklaşımı.....	84
3.8. Türkiye'nin Su Projeleri.....	86
3.8.1. Barış Suyu Projesi.....	86
3.8.2. Manavgat Suyu Projesi	87
3.9. Krizlere Neden Olan Nehirler.....	88
3.9.1 Fırat Nehri.....	88
3.9.2. Dicle Nehri	89
3.9.3. Asî Nehri.....	90
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	91
4. TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİNDE TERÖR SORUNU	91
4.1. Terörizm Kavramı.....	91
4.2. Terim Olarak: Terör ve Terörizm.....	92
4.3. Terörizmin Tarihi Geçmişi	93
4.4. Terörizmin Nedenleri	95
4.5. Terörizmin Amaçları.....	97
4.6. Terörizm Türleri.....	98
4.6.1. Ulusal Terörizm.....	98
4.6.2. Devlet Terörizmi.....	98
4.6.3. Uluslar Ötesi Terörizm	99
4.6.4. Uluslararası Terörizm	99
4.6.4.1. Devlet Destekli Uluslararası Terörizm	100
4.6.4.2. Devlet Destekli Olmayan Terörizm.....	101
4.6.4.1. Post Modern Terörizm	101
4.7. Türkiye'de Yaşanan Terör Faaliyetleri.....	102
4.8. Suriye'nin Uluslararası Terörizm Faaliyetlerindeki Rolü.....	103
4.8.1. Suriye-ASALA İlişkisi.....	105

4.8.2. Suriye- PKK İlişkisi	110
4.9. Türkiye'nin Suriye-Terör İlişkisine Yönelik Aldığı Tedbirler.....	112
4.10. 1998 Krizi.....	115
4.11. 1998 Adana Mutabakatı.....	119
SONUÇ.....	122
KAYNAKÇA	126
İNDEKS	137
ÖZGEÇMİŞ.....	140
VITAE	140

KISALTMALAR

A.Ü.	: Ankara Üniversitesi
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BM	: Birleşmiş Milletler
C.	: Cilt
C.Ü.	: Cumhuriyet Üniversitesi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	: Çeviren
ÇTTAD	: Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi
DP	: Demokrat Parti
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DSİ	: Devlet Su İşleri
Ed.	: Editör
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
NATO	: Kuzey Atlantik Anlaşması
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
Sad.	: Sadeleştiren
SBF	: Sosyal Bilimler Fakültesi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TAD	: Tarih Araştırmaları Dergisi
TBMM:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TÜBAR	: Türklük Bilimi Araştırmaları
TÜBAR	: Türklük Bilimi Araştırmaları
ZKÜ	: Zonguldak Karaelmas Üniversitesi

GİRİŞ

Orta Doğu coğrafi konumu ve kültürel özellikleri ile tarihe yön vermiş ve birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. İnsanlık tarihinde ilk yerleşik hayata, ilk tarımsal faaliyetlere, ilkyazının kullanımı, ilk yazılı kanunlar ve ilk ilahi dinler bu bölgede ortaya çıkarak insanlık yaşamına yön vermiştir. Akdeniz'in doğu kıyı kesimini içine alan bölgeyi tanımlamak üzere kullanılan Mezopotamya ya da konumuz itibari ile Suriye terimi Asya, Avrupa ve Afrika kökenli kadim imparatorlukların kuzey-güney, doğu-batı yönlerinde genişleme hareketleri içerisinde geçiş yolları üzerinde yer alan stratejik bir bölgeyi işaret etmektedir. Yunanlılarca "üç kıtanın buluştuğu yer"i ifade etmek için kullanılan bu terim, günümüzde Suriye, Lübnan, Ürdün, Filistin ve İsrail'i içine alan geniş bölgeyi ifade etmektedir. Suriye coğrafi, stratejik ve dini açıdan son derece büyük bir öneme sahiptir. Suriye, yerleşik hayatın ve uyarlığın başlangıcından beri stratejik olarak önemli bir bölge olagelmıştır. Mühim coğrafi konumu itibariyle tarih boyunca bu topraklar üzerinden birçok medeniyet ve kültürler gelip geçmiş, pek çok istilaların ve hadiselerin meydana geldiği kadim dünyanın kadim izlerini taşıyan bölge olagelmıştır.

Suriye'de bilenen ilk yerleşim tarihi M.Ö. 5000 yıllarına kadar dayanmaktadır. Tarihte ilk defa M.Ö. 4000'de Mısırlıların Lübnan ve Amanos dağlarındaki altın, gümüş ve kereste için bölgeye gelmeleriyle bölge önem kazanmaya başlamıştır. Sümerler M.Ö. 3000'lerde Mezopotamya'dan aynı gayelerle bölgeye gelmişlerdir. Suriye ve çevresine M.Ö. 2240-2000 yılları arasında Akadlılar, M.Ö. 2000-1800 yıllarında Amuriler, M.Ö. 1750-1550 yılları arasında Yamhad Krallığı hâkim olmuş ancak Hitit saldırıları neticesinde yıkılmışlardır. M.Ö. 1000'ler doğru barbar kavimlerden Mitanni Devleti bölgeye hükmetmiştir. M.Ö. 1286 yılında Suriye'yi ele geçirmek için uzun mücadeleler veren Hititliler ile Mısırlılar arasında tarihin ilk yazılı anlaşması olan Kadeş Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Kuzey Suriye Hititlere bırakılırken Güney Suriye Mısır egemenliğinde kalmıştır. Hititlerden sonra bölge kısa süre Aramilerin egemenliğinde kalsa da Asurlular bölgeyi ele geçirmişlerdir. M.Ö. 612'de Asur egemenliğine Medler son vermiştir. Med egemenliğinin ardından Babil'iler bölgeyi ele geçirmiştir. M.Ö. 539'da Babil'i ele geçiren Pers İmparatorluğu'nun Mezopotamya hâkimiyeti başlamıştır. Büyük İskender'in Asya

seferi ile M.Ö. 333'te İssos Savaşı'nda Perslileri ölümcül bir yenilgiye uğratması sonu İndus nehrine kadar olan coğrafya Makedonyalıların kontrolü altına girmiştir. Büyük İskender'in Asya seferi ile Yunan kültürü ve Doğu Akdeniz-Mezopotamya kültürü bir araya gelerek Helenizm dönemini başlatmıştır. Makedon İmparatorluğu'nun kısa sürede parçalanmasıyla Antakya'da Selevkos adıyla bir devlet kurulmuş ve M.Ö. 64 yılında Roma İmparatorluğu'nun bölgeyi işgaline kadar Helenistik dönem devam etmiştir. Bu bölgedeki Roma hâkimiyeti M.S. IV. yüzyıla kadar Bizans İmparatorluğu ve onun vassalları tarafından idare edilmiştir.

Hiz. Ömer dönemi ile birlikte İslam fetihleri ilk kez Arap Yarımadası dışında Suriye üzerine olmuştur. Husame Zeyd komutasındaki İslam ordusunun güney Filistin'i ele geçirmesi Bizans İmparatorluğu'nun elli bin kişilik ordusu hareketi geçirmesine neden olmuştur. İslam ordularının başına getirilen Halid bin Velid, Yermük Irmağı kıyısında Bizans'a ağır bir yenilgi yaşatmış, 634'ten sonra Suriye'nin tamamını fethederek Kuzey Arabistan'daki Arap hâkimiyeti dönemini başlatmıştır. Suriye ve Irak giderek Müslüman Arap kimliğine bürünmüş, 660 yılında Emevi hanedanının hâkimiyeti altında Şam merkezli büyük bir İslam devletinin temeli atılmıştır. Böylelikle 4500 yıllık Suriye toprakları tarihte ilk kez kendi devletine ev sahipliği yapmıştır. 750 yılında Emevi Devleti'nin Abbasiler tarafından yıkılmasıyla devlet ve halifelik merkezi Şam'dan Bağdat'a taşınmıştır. Suriye'de Abbasi egemenlikle Müslüman-Hıristiyan mücadelesi başlamış ve bölge zaman zaman Bizanslılarca işgal edilmiştir.

Abbasi Devleti'nin merkezi otoritesinin zayıflamaya başlamasıyla birlikte yerel devletçikler ve beylikler teşekkül etmeye başlamıştır. IX. yüzyılda Abbasi valisinin vekili olarak Mısır'a gelen Oğuz Türklerinden Ahmet bin Tolun kısa sürede bölgede nüfusunu arttırarak Mısır merkezli müstakil bir Türk-İslam devleti kurmuş ve Halife'nin içine düştüğü karmaşadan faydalanarak Suriye'yi hâkimiyeti altına almıştır (868). Yine Abbasi Devleti tarafından Mısır'a vali olarak Fergana Türklerinden Muhammed, devletin içinde bulunduğu durumdan faydalanarak Mısır'da bağımsızlığını ilan ederek İhşidiler Devletini kurmuştur (935). Mısır'da adaletli bir yönetim uygulayarak kısa sürede Filistin, Lübnan ve Suriye'yi kontrolü altına almıştır.

XI. yüzyılda Batıya doğru hızla ilerleyen Büyük Selçuklu Devleti'nin iki önemli dış politika hedefi olmuştur. Bunlardan birisi Anadolu'yu fethederek Türklere yeni bir yurt kazandırmak ve İslamiyet'i yaymak, diğeri ise Suriye, Filistin ve Mısır'ı fethederek

İslam dünyasının birliğini sağlamaktır. Suriye, Filistin ve Mısır'ın fethi meselesi hem Sultan Tuğrul Bey hem de Sultan Alp Arslan tarafından ele alınmış; ancak önlerine çıkan engellerden mütevellit başarılı olamamışlardır. Suriye ve Filistin'in fethi Sultan Melikşah döneminde Türkmen Beyi Atsız tarafından gerçekleştirilmiştir. Atsız Bey, Suriye ve Filistin'deki Mısır Fatımi Devleti ile savaşarak Kudüs, Şam, Halep, Lazkiye ve Trablus gibi şehirleri 1070'li yıllardan itibaren ele geçirmeye başlamıştır.

Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos, XI. yüzyılda Anadolu'da ve Suriye'de başlayan Büyük Selçuklu Devleti hâkimiyetine karşı Papa II. Urbanus'tan Türklere karşı yardım istemesiyle Haçlı Seferleri başlamıştır. Papa'nın çağrısıyla Kudüs'ü Müslümanlardan geri almak için harekete geçen Avrupalı krallar 1097 yılında Anadolu'ya girerek Birinci Haçlı Seferini başlatmışlardır. Anadolu Selçuklu Devleti'nin hazırlıksız yakalanmasından dolayı Sultan I. Kılıç Arslan başkent İznik'i Haçlılara vermek zorunda kalmıştır. Haçlılar kısa sürede Suriye'ye girerek Antakya'yı ele geçirip Kudüs'e yönelmişlerdir. 1099 yılında Haçlılarca kuşatılan Kudüs kısa sürede düşmüş ve şehirdeki tüm Müslümanlar katledilmiştir. Başarıya ulaşan Birinci Haçlı Seferi sonunda Kudüs Krallığı, Urfa, Antakya ve Trablusşam kontlukları kurulmuş ve Avrupa'nın feodal yapısı Suriye'ye taşınmıştır. 1128/1129 yılında Selçuklu Emirlerinden Musul Atabey İmadeddin Zengi tarafından Haçlılar Halep'ten çıkarılmış, oğlu Nureddin Zengi ise Suriye'nin geri kalanını ele geçirmiştir. 1171 yılında Zengilerin Mısır hâkimiyeti için Mısır'a gönderilen Selahaddin Eyyübi, Mısır'daki Şii Fatımi Devleti'ne son vererek, Suriye ve Mısır'ı içine alan yeni bir devletin temelini atmıştır. Selahaddin Eyyübi, ülke içerisinde kısa sürede birliği sağlayarak başlattığı cihad hareketiyle Türklerden ve Araplardan oluşturduğu büyük bir kuvvetle Hittin Savaşı'nda (1187) Haçlılara karşı büyük bir zafer kazanarak Kudüs'ü fethetmiştir. Eyyübi Devleti'nin kısa süre sonra zayıflamasıyla 1260 yılında Memlûk hükümdarı Baybars komutasındaki Memlûk orduları, Ayn Calut Savaşı'nda Moğolları ağır bir bozguna uğratarak Suriye'yi hâkimiyetleri altına almış böyle Anadolu'ya kadar dayanmışlardır.

Yavuz Sultan Selim'in 1516 yılında Mercidabık Savaşı'nda Memlûk Devleti'ni yenmesiyle birlikte Suriye ve Lübnan'da Osmanlı Devleti hâkimiyeti başlamıştır. Suriye'de dört asır sürecek olan Osmanlı egemenliği döneminde bölge siyasi, sosyal, dini özgürlük, iktisadi ve kültürel açıdan altın çağını yaşamıştır. Osmanlı Devleti bölgeye ayrı bir önem vererek idari yapılanmasında son derece dikkatli davranmıştır. Arap coğrafyasında çoğunlukla Osmanlı tımar sistemi Balkanlarda olduğu gibi uygulanmamış, mahalli otoritelere, eski hanedanlara ve kabilelere geleneklerine daha bağlı bir şekilde yaşamaları-

na izin verilmiştir. “Bilad-i Şam” olarak adlandırılan bölge ilk başta Şam, Trablus ve Halep olmak üzere üç eyalete ayrılmış ve sonradan Akka’da eklenmiştir. Bölgenin denetimi merkezden gönderilen valilerce yapılmakla birlikte yerel yöneticilere de belirli düzeyde özerklik tanınarak feodal bir yapı oluşturulmuştur.

XVI. ve XVIII. yüzyıllar arasında dışarıdan bir saldırı tehdidi almayan bölge Fransa’nın Mısır’ı ve doğunun ticaret yollarını ele geçirmek üzere giriştiği Mısır Seferi (1798-1801) ile birlikte ilk ciddi saldırısını almıştır. Fransa tarafından İngiltere’nin sömürgelerini ele geçirmek üzere girişilen bu savaşta Osmanlı Devleti’nin Mısır eyaleti hedef seçilmiştir. General Bonapart’ın komutasındaki 280 gemili ve 40.000 kişilik Fransız ordusu ilk önce yol üzerinde İngiltere’ye ait Malta Adası’nı ele geçirmiş, akabinde İskenderiye’ye asker çıkararak buradaki Osmanlı ordusunu kısa sürede yenilgiye uğratıp Mısır ele geçirilmiştir. Mısır’ın Fransa tarafından işgalini kendisi ve sömürgelerine giden yolları güvenliği açısından tehlikeli gören İngiltere Osmanlı Devleti’nin yanında yer almıştır. Osmanlı Devleti ise uzun yıllar dost ve müttefik olarak gördüğü Fransa’nın topraklarını işgal girişimine savaş ilan ederek cevap vermiştir. İngiliz donanması, General Bonapart’ın Ebukır Limanı’ndaki donanmasını savunmasız halde yakalayınca affetmemiş ve ani bir baskınla yakmıştır. Bu durum karşısında lojistik desteği kesilen General Bonapart, Sayda’daki* tersaneye ulaşp hem savaşı kısa sürede bitirebilmek hem de kuzeyden gelecek saldırılara karşı Suriye’yi ele geçirmek üzere harekete geçmiştir. Şam valisi Cezzar Ahmet Paşa, General Bonapart’ın Mart 1799’daki Akka Kalesi kuşatmasını İngiliz donanmasının desteği ile başarılı bir şekilde savunmuştur. Kuşatmanın 64. gününde, Fransız birlikleri ani bir kararla geri çekilmiş ve Fransa’nın Uzak Doğu’yu sömürgeleştirme umudu Akka Kalesi önünde çakılı kalmıştır. Bu savaşta Napolyon Bonapart’ın “Eğer Türkler beni Akka önünde durdurmasaydı, bütün doğuyu ele geçirmek işten bile olmayacaktı” diyerek geri çekildiği rivayet edilmektedir.

Fransa’nın bölgeden çekilmesinden sonra Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu buhranı doğru değerlendiren Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa, Mısır’da giriştiği reform hareketleriyle güçlü bir idari yapı meydana getirmiş ve kendi hanedanlığını tesis etme yoluna gitmiştir. Osmanlı Devleti 1821 Mora İsyanını bastırmakta aciz kalınca Mısır valisi Mehmet Ali Paşa’da askeri destek istemiştir. Kavalalı Mehmet Ali Paşa, Girit ve Mora valiliklerinin de kendisine verilmesi karşılığında oğlu İbrahim Paşa komutasında bir donanma ve ordu göndererek Mora’daki Yunan isyanını bastırma noktasına getirmiştir.

* Güney Lübnan’da yer alan Antik Çağlardan beri önemini koruyan bir liman şehri.

Ancak 1827 yılında, Osmanlı-Mısır donanmasının isyanı tam bastırmak üzereyken Avrupalı Devletlerin işe müdahalesi isyanı yeni bir boyuta taşımıştır. Mehmet Ali Paşa'nın Mora Seferi, Mora ve Girit valiliklerinin kendisine verilmesi İngiltere'nin hoşuna gitmemiş ve Doğu Akdeniz'e yerleşmeleri İngilizleri korkutmuştur. İngiltere ve Rusya, İbrahim Paşa'nın Mora'daki sözde zulmüne son vermek ve Yunanlıları kurtarmak amacıyla St. Petersburg Protokolünü imzalayarak diğer Avrupalı devletlerinde katılımını sağlamışlardır. İngiliz, Fransız ve Rus donanması 20 Ekim 1827'de Navarin Limanı'ndaki Osmanlı ve Mısır donanmasını ani bir baskınla imha etmiştir. Böylelikle Yunan isyanında Osmanlı Devleti Yunanlıların bağımsızlığını Avrupalı devletlerin zoruyla kabul etmek mecburiyetinde kalmıştır.

Mısır valisini Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Navarin Baskını sonrasında ordu ve donanmasını padişahın izni olmadan geri çekmesi, 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda yardım istenildiği halde reddetmesi ve birde üstüne Mora valiliği yerine Suriye valiliğini istemesi Osmanlı Devleti ile olan bağlarını koparmıştır. Kavalalı Mehmet Ali Paşa Mora valiliği yerine Suriye valiliğinin verilmesi isteğinin reddedilmesi üzerine oğlu İbrahim Paşa komutasındaki 24.000 kişilik orduyu Akka'ya göndermiştir. Ordunun denizden de desteklenmesiyle 1832'de tüm Suriye'yi işgal etmiştir. Sultan II. Mahmut tarafından görevden alınan Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın yerine yeni Mısır valisi olarak Hüseyin Paşa görevlendirilmiş; ancak Hüseyin Paşa'nın ordusu ağır bir yenilgiye uğratılınca Mısır ordusu Torosları aşip Anadolu'ya girmiştir. Batılı devletlerin Osmanlı Devleti ile Mısır valisinin arasında arabuluculuk yapma girişimiyle Mısır isyanı uluslararası bir boyuta taşınmıştır.

Mısır ordularının İstanbul'u işgalinden korkan Sultan II. Mahmut, İngilizlerden ve Fransızlardan istediği bulamadığından son çare olarak Rusya'yı yardıma çağırmıştır. Rusya, Osmanlı Devleti'nin yardım çağrısına olumlu yanıt vererek 1833 yılında imzalanan Hünkâr İskelesi Anlaşması ile İstanbul'a bir donanma göndermiştir. Rusya'nın boğazlara yerleşme düşüncesi İngiltere ve Fransa'yı harekete geçirmiş ve Kavalalı Mehmet Ali Paşa üzerinde baskı kurarak Kütahya Anlaşması'nın imzalanmasını sağlamışlardır. Böylelikle Kavalalı Mehmet Ali Paşa'ya Mısır ve Girit valiliklerinin yanında Suriye valiliği, oğlu İbrahim Paşa'ya da Cidde valiliği verilmiştir. Her iki tarafı da memnun etmeyen Kütahya Anlaşması'nın yanı sıra Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın 1839 yılında Mısır ve Suriye'de bağımsızlık ilan edeceği haberleri savaşın yeniden başlamasını sağlamıştır. 1839 yılında Nizip'te yapılan savaşta Osmanlı ordusu ağır bir yenilgiye uğramış ve bu sırada II.

Mahmut vefat etmiştir. Osmanlı Devleti, beklenmedik yenilgi karşısında Mısır valiliğinin babadan oğula geçmesi koşulu ile Kavalalı Mehmet Ali Paşa'yla barış imzalamıştır. Ancak Mısır valisi Suriye, Adana ve Maraş'ında kendisine verilmesini şart koşmuştur. Batılı devletlerin baskısıyla Londra Anlaşması'yla Mısır valiliği babadan oğlu Kavalalı Mehmet Ali Paşa ve ailesine verilmesi kararlaştırılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin Orta Doğu'daki hâkimiyetinin XIX. yüzyıldan itibaren iyice zayıflamasıyla birlikte Avrupalı büyük devletlerin bölgedeki ihtiraslarında canlanma olmuştur. Kavalalı Mehmet Ali Paşa döneminden itibaren Avrupalı misyonerler bölgeye gelmeye başlamış ve bir takım insani örgütlenmeler ile Mısır, Suriye ve Lübnan'da faaliyetlerini yoğunlaştırmışlardır. Avrupalı devletler XVIII. yüzyıla kadar Arap nüfusunun yoğun olduğu topraklarda sadece ticari faaliyetlerini yürütürken, 1798'de Fransızların Mısır'ı işgaliyle Batılı devletlerin Arap coğrafyasına bakış açıları değişmeye başlamıştır. Her ne kadar Haçlı seferlerinden sonra ilk defa Batılı bir devletin bu bölgeyi kısa süreliğine işgal etmesi ya da etmiş olması daha sonraki süreçlerde bölgenin ekonomik ve sosyal yapısında meydana gelecek olan değişikliklerin temelini oluşturmuştur. XIX. yüzyıla gelindiğinde uluslararası siyasette “Araplarla ya da Arap coğrafyası” ile ilgili herhangi bir mesele gündeme gelmemiştir. Bölge insanlarından bahsedilirken genelde Müslüman veya gayrimüslim ifadesi kullanılmış ya da bölgesel aidiyet ifade edilirken “Suriye içi Suriyeli, Mısır için Mısırlı yahut Yemen için Yemenli” terimlerinin kullanılması yeterli olmuştur.

Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'da bağımsız ve güçlü bir devlet tesis etmek amacıyla giriştiği reform hareketlerinde Batılı hocaların ders verdiği okullar açılması, Batı menşeli kitapların tercümesinin desteklenmesi ve Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi gibi reform hareketleri Arap aydınlanmasının temelini oluşturmuş ve Batı ideolojisinin bölgeye intikalinin temelinde yer almıştır. Avrupa'nın kültürel ve ekonomik etkinliği Suriye ve Lübnan'da kendini ilk başta dini alanda yani Hristiyan Araplar vasıtasıyla ortaya çıkmıştır. Mısır'da her ne kadar Osmanlıya bağlı bir idari yapı söz konusu ise de Hristiyan unsurların daha az olması itibarıyla Batılıların Orta Doğu'da ilk etkileşimleri Suriye ve Lübnan üzerinden olmuştur.

Kavalalı Mehmet Ali Paşa döneminden itibaren Avrupalı misyonerler bölgeye gelmeye başlaması ve bir takım insani örgütlenmeler ile Mısır, Suriye ve Lübnan'da faaliyetlerini yoğunlaştırmaları bölge üzerinde yeni aktörlerin varlığını da beraberinde getirmiştir. İbrahim Paşa, 1832'de Suriye'yi ele geçirdiğinde Lübnanlı Hristiyanlara eyaletin

tımar imtiyazını vererek birçok serbestlik sağlamıştır. Böylelikle siyasi zeminde Arap milliyetçilik hareketinin temeli atılmıştır. Osmanlı Devleti, 1840 yılında bölgeyi tekrar ele geçirince 1839'da ilan edilen Gülhane Hattı Hümayunu tüm Mısır ve Suriye'deki Hristiyanlar için aynen tatbik etmiştir. Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyıldaki merkezileşme girişimleri 1845 Lübnan Olayları ve Avrupa baskısıyla Bab-ı âlî tarafından Cebel-i Lübnan'a özerklik verilmesiyle sonuçlanmıştır. 1860'lardan sonra Hristiyanların ekonomik ve siyasi kazanımlarının yol açtığı hoşnutsuzluk giderek artmış, bölgede daha önce var olan Marunî-Dürzi savaşlarına Müslüman-Dürzi ve Müslüman-Hristiyan çatışmaları da eklenmiştir.

XIX. yüzyılda Batı Avrupa'da endüstri çağının başlamasıyla Suriye-Lübnan gibi Doğu Akdeniz limanları son derece önem kazanmış, Batının ham madde ihtiyacının karşılanması ve yeni Pazar alanları olarak kuşkusuz gözlerin dikildiği bölge olmuştur. Batılıların bölgeye ilgisi ticaret ile sınırlı kalmayarak Osmanlı Devleti'nden alınan imtiyazlarla birçok yabancı okul açılıp yeni fikirlerin ve siyasi düşüncelerin doğmasına zemin hazırlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin birçok bölgesinde faaliyet gösteren Batılılar Suriye'deki misyonerlik faaliyetlerine öncelik vermişlerdir. Misyonerlerin Suriye'yi tercih etmelerinde; Hz. İsa'nın burada doğması ve Hristiyanlığı buradan dünyaya yaymaya başlaması, Kudüs'ün burada yer alması, Osmanlı hükümet merkezinin uzaklığı ve karışıklık durumunda müdahalesinin zorluğu, halkın çeşitli etnik gruplardan ve çeşitli inançlara sahip olması ve bölgenin stratejik noktada yer alması etkili olmuştur.

Batılı Devletlerce "Kutsal Topraklar" olarak adlandırılan Filistin bölgesinde Protestan misyonerlik faaliyetleri Katolik Fransız ve Ortodoks Rus misyonerlik faaliyetlerinde çok sonra başlamıştır. Fransa, Katoliklerin koruyucusu ve Katolik misyonerlerin destekçisi olduğunu 1740 yılında Osmanlı Devletine tasdiklemiştir. Rusya, Fransızların Osmanlı Katoliklerini himayesi altına alması ile çıkarları zedeleneyeceği düşüncesiyle Küçük Kaynarca Anlaşması (1774) ile Osmanlı ülkesi içerisinde yaşayan Ortodoksların koruyucusu olduğunu zorla Osmanlı Devletine kabul ettirmiştir. Osmanlı coğrafyasındaki ilk ciddi Protestan misyonerlik faaliyetleri İngiliz *Church Missionary Society* (CMS) tarafından 1800'lü yıllardan itibaren başlatılarak İngiltere'nin doğu politikaları çerçevesinde ilk aşamada Hindistan yolunun üzerinde yer alan Suriye ve Filistin'de yaşayan Yahudi ve çeşitli Hristiyan unsurlar arasında faaliyet göstermiştir. Çalışmaları tüm Osmanlı topraklarına yaygın İngiliz misyonerleri faaliyetleri ile hem Protestanlığı yaymak hem de bulundukları coğrafyada İngiltere'nin siyasi, ekonomik ve askeri hamlelerine imkân hazırlamak üzere,

birçoğu izinsiz okul, hastane ve kilise kurmuşlardır. 1830 yılında Türk-Amerikan ilişkilerinin resmi olarak başlamasıyla birlikte Amerikalı tüccar ve misyonerler çok kısa sürede devletin birçok köşesinde konsolosluk, okul, kilise ve hastane açarak zamanla Osmanlı aleyhine faaliyet gösterir hale gelmişlerdir. Batılı devletlerin misyonerlik faaliyetleri sonucunda, Lübnan’da yaşayan Marunîleri Katolik Fransızlar, Dürzileri İngilizler, Ortodoksları Ruslar ve Anadolu’da Rum ve Ermenileri Amerikalı misyonerler etki altına almışlardır. Bu kurumlarda bir yandan Hristiyan unsurlara mezhep değışikliği yaşatılırken bir yandan da isyana teşvik edilerek Osmanlı Devleti’ni parçalamaya yönelik faaliyetler yürütmüşlerdir.

Fransız İhtilali’nin getirdiği milliyetçilik fikri hiç şüphe yok ki, çok uluslu bir yapıya sahip olan Osmanlı Devletini de etkilemiştir. Doğal olarak diğer uluslar gibi Hristiyan Araplar da Batılı fikirlerle kısa sürede tanışmışlardır. Özellikle Lübnan gibi sahil kesiminde yaşayan ve Batılı devletlerle ticaret yapan Hristiyan Araplar arasında milliyetçilik kısa sürede yayılmıştır. Misyoner okullarda yetişen Nazif Yazıcı, İbrahim Yazıcı, Butros Bustani, Abdulkadir Cezeri, Ahmet el-Sulh, Abdurrahman el-Kevakibi, Faris Şaydak, Corci Zeydan ve Necip Aruzi gibi Arap aydınları öncülüğünde “Arap Uyanışı’nın” temeli atılmış, Araplık kavramına süreklilik ve istikrar kazandırılmıştır. Arap milliyetçiliğinin ilk tezahürleri Hristiyan Araplar arasında görölmüşür. Türkler ile din bağı olmadığı göz önüne alınırsa bu durum onlara vicdan azabı vermemiştir. Batının etkisiyle Beyrut merkezli başlayan bu uyanış hareketinde kültürel, sosyal ve tarihi araştırmalar ön plana çıkmış, Avrupa’da eğitim görmüş aydın kesimce kurumsal bir alt yapıya oturtulmaya çalışılmıştır.

Batı milliyetçilik akımının etkisiyle kültürel ve fikri alt yapısı ile yetişen yeni nesiller ülkenin içinde bulunduğu siyasi konjonktürün de etkisiyle Suriye, Lübnan ve Mısır’da birçok açık veya gizli dernekler, komiteler kurarak bağımsız bir Arap devleti için faaliyetlere başlamışlardır. Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu siyasi ve politik buhran, Trablusgarp ve Balkan Savaşları’nın etkisiyle Arap milliyetçiliği ve Arap bağımsızlık hareketi daha da artmıştır. XX. yüzyılın başında Orta Doğu’da oluşmaya başlayan Arap milliyetçiliğini doğuran ve hızlandıran gelişmelerin bir diğeri de Türk milliyetçiliğinin giderek artmasıdır. Jön Türklerle başlayan Türk milliyetçiliği İttihat ve Terakki Cemiyeti ile birlikte Türk olmayan unsurlara karşı kendi içinde bir baskı politikası çıkarmıştır. II. Meşrutiyet’in ilanının ardından İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin izlediği politikalar Arap-Türk ayrışmasını hızlandırmış, Suriye’de Arap yazar ve gazeteciler Türklere karşı muhalefet

ortamı yaratarak yoğun bir yayın furası başlatmışlardır. Osmanlıdan ayrılmak isteyen dernek ve cemiyetlerin yayınları ve faaliyetleri doğal olarak Türklerle çatışmışlardır.

İngilizlerin ve Fransızların iştahını kabartan Osmanlı Devleti'nin Orta Doğu toprakları, Hindistan ticaret yolları üzerinde yer almasından dolayı ele geçirilmesi elzem teşkil eden topraklar olarak göze çarpmıştır. 1882 yılında Mısır'ı işgal eden İngiltere Suriye, Irak ve Arap yarımadasına hâkim olmanın kolay olmayacağını bildiğinden Birinci Dünya Savaşı öncesinde yerel işbirlikçiler oluşturarak ve yetiştirerek işgal planları yapmışlardır. İngilizler, Filistin'de kendilerine bağlı bir Yahudi devleti kurarak Suriye ve Irak'a hâkim olmayı ve Hindistan'a uzanan ticaret yolunu emniyet altına almak istemişlerdir. Fransa ise Suriye üzerinde emeller besleyerek Lübnan'daki Katolikler üzerinde hamilik iddiasında bulunarak bölgeyi kontrol altına almayı ummuştur.

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Orta Doğu'daki en önemli harekât merkezlerinden olan Suriye, Mısır'a yerleşmiş bulunan İngiliz askeri birliklerinin ana hedefi olmuştur. Suriye, Filistin ve Hicaz bölgelerinin genel valisi ve Şam'a konuşlandırılmış IV. Ordu Komutanı Cemal Paşa, Arap bağımsızlığını isteyen oluşumları ve kanaat önderlerini sert bir politika izleyerek şiddetle cezalandırmıştır. Bu durum Araplar nezdinde düşmanlıkları daha da körükleyerek Birinci Dünya Savaşı yıllarında Arap isyanına giden yolu açmıştır. Cemal Paşa, Şubat 1915'te Süveyş kanalına düzenlediği saldırı başarısız olunca, Suriye'ye döndükten sonra Arap lider ve şeyhleri Osmanlıyı yabancılara satmakla itham etmiştir. Cemal Paşa tarafından savaşın ilanından sonra İngiltere ve Fransa'nın Beyrut'ta boşalttığı konsolosluk binalarında yaptırılan aramalarda Arap cemiyetlerine ait Suriye halkına hitaben yazılmış çokça bildiri ele geçirilmiş ve bu bildirilerde; Türk yönetiminin Araplara sadece kan ve acı getirdiği, Türklere vergi verilmemesi ve silahla karşı konulması gerektiğine yer verilmiştir. Cemal Paşa, ele geçirilen belgelerde adı geçen Arap aydınlarını ve ileri düzey Arap şeyhlerini Arap bağımsızlığı için çalıştıkları ve Batılı devletlerle temasta geçerek Osmanlıya ihanet ettikleri gerekçesiyle idam etmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nın tüm hızıyla devam ettiği dönemde Şerif Hüseyin ve İngiltere'nin Mısır valisi Henry Mc Mahon arasında 1915 yılı boyunca süren mektuplaşmalar ve sıkı pazarlıklar sonunda Araplar Haziran 1916'da Şerif Hüseyin liderliğinde ve İngiltere'nin askeri ve mali desteği ile Osmanlı Devletine karşı ayaklanmışlardır. İngilizler, Şerif Hüseyin'e Hicaz'da Osmanlıya karşı ayaklanması için Arap Krallığı sözü verirken, diğer yandan da müttefiki Fransa'yla Sykes-Picot Anlaşması yaparak Suriye ve Filis-

tin'i vermeyi vaat etmiştir. Aynı zamanda İngiliz Dışışleri Bakanı Arthur Balfour'un girişimiyle başlatılan 1917'de Balfour Deklarasyonu olarak duyurulan Filistin'de bir Yahudi devletinin varlığının temelleri atılmıştır.

1917 yılında Suriye-Filistin Cephesi'nin çökmesiyle Filistin ve Suriye İngiliz-Arap birliklerinin eline geçmiş, 31 Ekim 1918 Mondros Ateşkes Anlaşması ile de Osmanlı Devleti'nin Arap toplumu üzerindeki egemenliği sona etmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Suriye'de İngiliz-Fransız rekabeti başlamış ve İngilizler Sykes-Picot Anlaşması'nda Fransızlara paylaşmayı vaat ettikleri bölgeleri vermemişlerdir. Arap ordularının başında Şam'a giren Şerif Hüseyin'in oğlu Emir Faysal, kendini Suriye Kralı olarak ilan ederek bir hükümet kurmuştur. Bu hükümet Arap milliyetçileri tarafından bağımsızlık yolunda atılan ilk adım olarak nitelendirilmiştir. Emir Faysal'ın Şam yönetimi uzun sürmemiş, Fransızlar Beyrut'a asker çıkararak bölgeye yerleşmeye başlamış, İngilizler ise Ürdün ve Filistin'i üç parçaya ayırarak yönetim planları yapmaya başlamışlar.

Suriye İtilafnamesi ile Suriye üzerindeki İngiliz ve Fransız çıkar çatışması Fransa lehine değişince, 1919 yılında sonunda Paris'e davet edilen sözde Suriye Kralı Emir Faysal ile Fransa arasında Suriye'nin Fransa'ya bırakılması ile ilgili bir anlaşma imzalanmıştır. Bu durum Suriye'deki Arap milliyetçilerini galeyana getirerek Fransızlara ve Emir Faysal'a karşı harekete geçmelerine neden olmuştur. Anadolu'da başlayan kurtuluş eğilimi kendini Suriye ve Irak'ta da göstermeye başlamıştır. İngilizlerden Suriye'nin yönetimini devralan Fransa, bölgede hâkimiyetini güçlendirmek ve Suriye milliyetçiliğinin önüne geçmek için Beyrut'ta bulunan Fransız Yüksek Komiseri General Gouraud tarafından 1918'de yayımlanan bir kararname ile Şam, Halep, Lazkiye ve İskenderun adıyla dört idare sancığına ayrılmıştır. 1920 yılında toplanan San Remo Konferansı'nda hayata geçirilen Sykes-Picot Anlaşmasıyla da Suriye ve Lübnan Fransa kontrolüne verilirken Irak ve Filistin İngiltere'ye bırakılarak manda yönetimine bırakılmıştır. Suriye'den çıkmak istemeyen Emir Faysal ve Arap birlikleri 1921 Maysalun Savaşı'nda Fransızlara yenilerek Suriye'den kovulmuşlardır. Bu yenilgiden sonra İngilizlerin manda ve idaresini kabul eden Emir Faysal Temmuz 1921'de Basra'ya davet edilerek Irak Kralı ilan edilmiştir. Emir Faysal'ın Fransızlara karşı verdiği bağımsızlık savaşında Hristiyan Arapların kendisiyle birlikte hareket etmediği, aynı duygu ve düşüncelere paylaşmadıkları görülmüştür. Ayrıca Maysalun Savaşı, Arap kavramının ve bu kavramın içerdiği sosyo-politik paradigmanın sorgulanmasının önünü açmıştır.

Faysal'ın Suriye krallığı 1920 yılında Fransız işgali ile ortadan kalkmasının ardından ülkede 1946 yılına kadar sürecek olan Fransız Mandater yönetim dönemi başlamıştır. Fransa, manda yönetimi sürecinde Suriye'deki dini ve etnik azınlıkları desteklemek suretiyle Arap milliyetçiliğini zayıflatmayı hedeflemiştir. Bu çerçevede Cebel-i Dürzi, Halep, Lazkiye, Şam ve İskenderun adıyla beş otonom bölge oluşturulmuştur. Fransızların uyguladığı baskılar sonucunda ülkede birçok isyan girişimi olmuş ve binlerce insan hayatını kaybetmiştir. 1925 yılında Halep ve Şam "Suriye Devleti" adıyla birleştirilmiş, Lübnan'da Suriye'den ayrılarak Fransa'ya bağlı bir özerk bir yönetime dönüştürülmüştür. Osmanlı yönetimi altında eşraf ve bürokratik sınıfın söz sahibi olduğu Suriye, Fransa tarafından atanan komiserlerce yönetilmiş ve halkın siyasi sorumluluğu oldukça kısıtlanmıştır. Kuvvet yolu ile bölgede tutunamayacağını anlayan Fransa, 1926 yılında Lübnan'a ve 1930 yılında Suriye'ye birer anayasa hazırlayarak manda yönetimini zorla kabul ettirilmiş ve kısmi bağımsızlığı tanımıştır.

İkinci Dünya Savaşı arifesinde Avrupa'daki siyasi ve askeri konumunu güçlendirmek isteyen Fransa, Suriye ve Lübnan ile olan ilişkilerini tekrar gözden geçirerek 1936 yılında Suriye ile "Fransa-Suriye Dostluk ve İttifak Anlaşması" imzalayarak 3 yıl sonra Suriye'den çekileceğini ilan etmiştir. Bu anlaşmaya İskenderun Sancağının da dâhil edilmesiyle Türkiye-Fransa ve Suriye arasında "Hatay Sorunu" ortaya çıkmış ve Türkiye'nin isteği doğrultusunda İskenderun Sancağı ilk başta ayrı bir yönetime kavuşturulmuş, daha sonra Türkiye'nin diplomatik manevraları ile Türkiye'ye katılmıştır. Diğer yandan İkinci Dünya Savaşı yıllarında Suriye'de gerginlik eksik olmamış, birçok toplumsal hareket ile bağımsızlık isteği dile getirilmiştir. 1941 yılındaki açlık gösterileri Fransız birliklerinin sert müdahalesine neden olmuştur. Fransa, 1943 yılında anayasanın yeniden yürürlüğe konarak seçimlerin yapılmasına izin vermiş; lakin bütün yetkilerin devretmeye bir türlü yanaşmamıştır. Yeni isyanların çıkmasıyla Şam'ı havadan ve karadan bombalamıştır. Baskıların artması isyanlara ve çatışmalara dönüştüğünden 17 Nisan 1946'da tüm askeri birliklerini Suriye'den çekmesiyle uluslararası kamuoyunda Suriye bağımsız olmuştur. Böylelikle 25 yıl devam eden Fransız manda yönetimi sona ermiştir.

Irak'ta bağımsız ve güçlü bir devlet meydana getirmek isteyen Emir Faysal, 1930 yılında İngiltere ile 25 yıllık bir anlaşma imzalamış, 1932 yılında Milletler Cemiyeti'ne bağımsız bir devlet olarak katılmıştır. Kral Faysal'ın 1933'te ölümü ile Irak'ta tekrardan dinsel ve etnik çatışmalar başlamış ve ardı sıra gelmeyen darbeler yaşanmıştır. Suriye ile aynı soydan gelmelerine rağmen Suriye'nin Soğuk Savaş Sürecinde Sovyetlere yaklaşması

ve Batı karşıtı politikaları izlemesi Irak'ı Batılı devletlere yaklaştırmıştır. Aynı şekilde İngiltere tarafından Birinci Dünya Savaşı yıllarında işgal edilen Ürdün'de İngilizler kendilerine manda yolu ile bağlı Haşimi Abdullah ibn el-Hüseyin emir olarak atayarak hâkimiyetlerini sürdürmüşlerdir. İngiltere'nin Orta Doğu'dan çekilmesiyle Ürdün'ün tam bağımsızlığı 1946 yılında Birleşmiş Milletlerce onaylanmıştır. Ürdün Krallığı, tarihi bir alt yapısının olmayışı, Suriye ve diğer Arap devletlerinin sürekli toprak talepleri neticesinde ülkesel ve rejimsel olarak varlığını Batılı devletlerin desteğini alarak sürdürme yoluna gitmiştir. Ayrıca Orta Doğu'da Suriye ve İran'da Sosyalist ve Şii yönetim anlayışı ön plana çıkarken, Irak ve Ürdün gibi ülkelerde Sünni karakter ön plana çıkmıştır. Bu durum İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kendini belirgin bir şekilde göstererek ülkeler arasında kutuplaşma sürecini başlatmıştır.

Bağımsızlık sonrası Suriye'nin içinde bulunduğu duruma bakıldığında hiçte iç açıcı olmadığı göze çarpmaktadır. Fransız manda döneminde ülke etnik ve dini olarak ayrıştırılmış, iktisadi kaynaklar Fransız şirket ya da destekçilerine verilmiş, eğitim harcamaları en aza indirilerek Fransızca Arapçanın yanında ikinci dil olarak okutulmaya başlanmıştır. Türkiye ile Suriye'nin dış ilişkileri ve dış ticaret hacmi 1930'lu yıllardan itibaren yaşanan sınır sorunlarının etkisi ve Hatay'ın Türkiye'ye dâhili ile olumsuz etkilenmiştir.

Orta Doğu'da manda yönetimlerin bir bir son bulması ile 1943 yılında bir grup Suriyeli Arap entelektüelin siyasi hareketiyle “Arap Yeniden Diriliş” (El Baas el Arap) Suriye siyasi hayatına yepyeni soluk girmiştir. Arap Diriliş Hareketi'nin fikir babası ve kurucuları Arap milliyetçisi ve sosyalist görüşe sahip olan Mişel Eflak ve Salah Bitar, Batı eğitimi almış ve genç yaşta milliyetçi görüşleri benimseyerek Fransız manda emperyalizmine karşı çıkmıştır. Sonraları Marksizm'in etkisiyle yerli aristokraziyle de mücadele edilmesi görüşünü benimsemiştir. Mişel Eflak, “Birlik, Beraberlik ve Sosyalizm” temasıyla oluşturduğu Baas ideolojisi tüm Arapları yabancı boyunduruğundan kurtarmayı ve tek bir çatı altında birleştirmeyi ön görmüştür. İngiltere'nin Orta Doğu'daki Fransız nüfusunu azaltmak için Arap milliyetçisini desteklemesinden çekinen Fransa, Suriye, Filistin ve Lübnan'ı “böl ve yönet” stratejisi ile etnik, dinsel, mezhepsel ve aşiretsel aidiyetleri ortaya çıkarmıştır. 1947 yılında ilk kongresini yapan Suriye Baas Partisi birlik, özgürlük ve sosyalizmi temel alarak Suriye ve Irak milliyetçiliğinden ziyade Arap kimliğini savunmuş ve Arapları sömürgecilikten kurtarmayı kendine temel görev olarak görmüştür. 1955'lerden sonra Mısır, Irak ve diğer Arap devletlerinde meydana gelen siyasi hadiseler sonrasında Pan-Arabizm yeniden yorumlanmış ve yerini Suriye milliyetçiliğine bırakmış-

tır. Baasçılar 1960'lı yıllarda kendi aralarında eski kuşak olarak adlandırılan Mişel Eflak ve yandaşları ile Neo-Baasçılar (yeni kuşak) olarak ortaya çıkan Salah Cedit ve Hafız Esad olarak ayrılmış, eski kuşak ve yandaşları etkinliğini 1970'lere varmadan kaybederek ülkeyi terk etmek zorunda kalmışlardır.

Bağımsızlık sonrası Suriye'de art arda gelen askeri darbeler (1949-1970) ülkenin makûs kaderi olmuş ve askeri vesayet sivil politikacıları sindirmiştir. Ülkedeki ilk darbe Mart 1949'da Sünni bir general olan Hüsnü Zaim tarafından yapılmıştır. Kendini Cumhurbaşkanı ilan edip parlamentoyu feshetmiştir. İkinci darbe Ağustos 1949'da General Sami Hinnavi tarafından gerçekleştirilmiştir. Üçüncü darbe girişimi Aralık 1949'da Albay Edip Çiçekli tarafından gerçekleştirilmiş ve 1951'de Suriye Genelkurmay Başkanı olmuş ve akabinde Devlet Başkanı ilan edilmiştir. 1954 yılında Edip Çiçekli karşı bir darbe ile Haşim el-Atasi tarafından iktidardan uzaklaştırılarak sivil idarenin yolu açılmıştır. Suriye'de artık ordu siyaseti belirleyen en önemli aktör durumuna gelmiştir. Aynı süreçte Orta Doğu'nun bir başka devleti Irak'ta da darbeler dönemi başlamış ve bağımsızlık yanlıları ile İngiliz yanlıları arasında gerilimler eksik olmamıştır. 1941'de Almanya'ya yakınlığı ile bilinen Raşid Ali Geylani başbakan ve tüm hükümet üyelerini ortadan kaldırmak üzere büyük bir darbe gerçekleştirmiş; ancak kısa süre İngilizlerin müdahalesi ile ülkede tekrardan bir hükümet darbesi gerçekleştirilerek idare Faysal ailesine devredilmiştir. 1958 yılında Suriye-Mısır birleşmesinin gerçekleşmesi ile Araplarda başlayan milliyetçilik ve sosyalizm akımı, Ürdün, Lübnan ve Irak'ta halk tarafından olumlu karşılanmıştır. Ancak bu devletlerin Batılı devletlerle olan yakın ilişkilerinden dolayı iktidarlarında güç kayıpları yaşanmış ve Batı karşıtı darbelerin meydana gelmesini sağlamıştır.

Batılı devletlerin Orta Doğu'ya yönelik sömürgeci tutumlarını devam ettirmeleri ve 1948 yılında İsrail Devleti'nin kurulması Orta Doğu siyasetinde 1955'li yıllardan itibaren sol eğilimli faktörlerin güç kazanmasına ve Batı karşıtı sol bir siyasi yapının oluşmasına neden olmuştur. Orta Doğu siyasetinde Baas Partisi ve diğer Komünist Partiler giderek güç kazanmaya ve Batı karşıtı siyaset izler duruma gelmişlerdir. Suriye Baas Partisi, 1953 yılında Ekrem Hurani'nin "Arap Sosyalist Partisi" ile birleşerek "Arap Sosyalist Baas Partisi" adını almış, parti ideolojisindeki devrimci söylem ön plana çıkarılarak 1954 seçimlerde 142 sandalyeli Suriye Meclisine 22 milletvekili sokmuştur. 1954-1958 yıllarında Baas Partisi'nden Salah Bitar Suriye Dışişleri Bakanı, Ekrem Hurani ise Meclis Başkanı olmuştur. 1954 yılındaki seçimlerde Suriye Komünist Partisi'nden Marksist Halid Bektaş meclise girmeyi başarması ve 1957 yılında Suriye Genelkurmay Başkanlığı'na Marksist

bir generalin getirilmesi Batı dünyasında büyük bir tedirginliğe neden olmuştur. Türkiye, 1950'li yıllarda Amerika Birleşik Devletleri tarafından Sovyetlerin Orta Doğu'ya ideolojik ve fiziksel olarak yayılmasına karşı doğal bir set olarak görülmüştür. ABD'nin ve İngiltere'nin desteğiyle Türkiye aktif Orta Doğu siyasetine girişerek Bağdat Paktı'nın kurulması sağlamıştır. Arap devletlerce Orta Doğu'nun petrolünü güvenlik altına alma ve İsrail'in çıkarlarına hizmet etme olarak algılanan Bağdat Paktı'na Irak'tan başka Arap devleti ilgi göstermemiştir. Nitekim 1956 Süveyş Krizi bu Pakt'ın sorgulanmasına ve 1958 Irak darbesine zemin hazırlamıştır. Suriye'de Komünistlerin orduyu ve iktidarı ele geçirmeleri ABD, İngiltere, Irak, Ürdün, Lübnan ve Türkiye'de endişelere yol açmıştır. Batı açısından bu gelişmeler Sovyetlerin Orta Doğu'da bir köprübaşı elde ettiği şekilde yorumlanmıştır. ABD ve Sovyetler arasındaki Soğuk Savaş, Türkiye tarafından Komünistlerce sarılma olarak algılanarak 1957 Krizi'nin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Türkiye, ABD'nin askeri ve siyasi desteğini alarak Suriye sınırına askeri yığınak yapmış ve orduyu teyakkuz durumuna getirmiştir. İki ülkenin savaşın eşiğine geldiği sırada Suudi Arabistan Kralı Suud ve BM'nin taraflara ılımlı çağrıyla sıcak savaş patlak vermeden iki ülke arasında arabuluculuk sağlanmıştır.

Türkiye ile yaşanan 1957 Krizi sonrasında Mısır'da Cemal Abdülnasır'ın güçlü bir figür olarak ortaya çıkması, Suriye Baas Partisi'ne Arap Birliğini kurmak için uygun zemini vermiştir. Suriye gibi Mısır'ın da Arap milliyetçiliği düşüncesi, Bağdat Paktı'na karşı takındığı tavır, Irak, Ürdün ve Lübnan'ın aksine Batı karşıtı tutum sergilemesi Baas'ı Mısır'a yakınlaştırmıştır. Suriye Baas Partisi önderleri sosyalizmi benimsemiş olmalarına rağmen ülkede aşırı derece de artan Komünizm tehdidine karşı Abdülnasır'ı bir kurtarıcı gibi görmüşler ve 1 Şubat 1958'de Mısır ve Suriye arasında Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kurulmasını sağlamışlardır. Ancak, Cemal Abdülnasır'ın Suriye'de mutlak hâkimiyet kurma yoluna gitmesi ve önemli mevkilere Mısırlıları getirmesi Suriye Baas Partisi'nin önderlerini ve subaylarını büyük bir hayal kırıklığına uğramış ve hoşnutsuzluklara neden olmuştur. Bir grup Suriyeli subay, 1959 yılında gizli bir "Askeri Komite" kurarak gizlice örgütlenmişlerdir. Birleşik Arap Cumhuriyeti, 28 Eylül 1961'de Abdülkerim Nahlavi önderliğinde bir grup Suriyeli subayın askeri darbesiyle sona ermiştir. Üç yıllık birleşme döneminde birlik yanlıları ile karşıtları arasında kanlı çatışmalar olmuş, Suriye'deki Komünizm tehdidi son bulmuş ve Baas Partisi iç siyasette güç kazanmıştır. Fransa'nın Suriye üzerindeki düşünsel ve siyasi yapısı sonucu ortaya çıkan Baas hareketi, ümmetçiliğe karşı milliyetçilik ve sosyalizm üzerinden büyük bir Arap ulusu oluşturma iddiasıyla ön

plana çıkmasına karşın; ancak 1960'lardan itibaren Arap milliyetçiliği geri plana itilerek radikal sosyalist bir anlayışla Suriye siyasetinde belirleyici olmaya başlamıştır.

1963 yılında Ziad Hariri önderliğinde gerçekleşen askeri darbe ile Baas Partisi iktidara gelirken parti içinde de dengeler değişmeye başlamış, sivil kanadı temsil eden Mişel Eflak, Salah Bitar ve Emin Hafız gibi eski kuşak giderek zayıflarken; Alevi kökenli subayların temsil ettiği radikal sosyalist askeri kanat her geçen gün güçlenmiştir. Parti içindeki iç çekişme ile ordudaki Sünni subaylara yönelik tasfiyeler artmıştır. Salah Cedit ve Hafız Esad etrafında örgütlenmiş Alevi subayların girişimiyle Şubat 1966'da gerçekleştirilen kanlı bir darbe ile iktidar devrilmiş ve Nusayri azınlığın iktidara gelmesi sağlanmıştır. Darbe ile mevcut Baas kadroları tasfiye edilirken "Neo Baas" olarak adlandırılan yeni dönemle Aleviler devlet kadrolarına atanmaya başlamışlardır. Yeni yönetimde Salah Cedit parti üzerinden devlet işlerini yürütürken orduyu Savunma Bakanı, Genelkurmay Başkanı ve Hava Kuvvetleri Komutanı olarak Hafız Esad'a emanet edilmiştir. Hafız Esad böylelikle Salah Cedit'den sonra ülkenin ikinci adamı haline gelmiştir.

1967 Altı Gün Savaşı'nda Arapların İsrail karşısında yaşadığı yenilgi ve Suriye'nin stratejik bir öneme sahip olan Golan Tepelerini İsrail'e kaptırması Arap dünyasında infiale neden olmuştur. Halkı ve ordusu üzerinde Golan Tepeleri'nin İsrail'e kaybı Salah Cedit'e karşı ordu içerisinde Hafız Esad'ın başını çektiği bir muhalefetin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Baas Partisi'nin 1968 yılında Şam'da düzenlenen "Ulusal ve Bölgesel Kongresi"nde parti içi rekabet gün ışığına çıkmıştır. Baas Partisinin ve ordunun desteği ele geçiren Hafız Esad, 1970 yılında Salah Cedit ve taraftarlarına karşı gerçekleştirdiği askeri darbe ile Suriye yönetimini ele geçirmiştir.

1930 yılında Nusayrilerin yoğun yaşadığı Lazkiye'de dünyaya gelen Hafız Esad, gençlik yılların Baas Partisi'nin milliyetçi ve sosyalist görüşlerini benimseyerek 1947 yılında partiye üye olmuştur. 1951 yılında Humustaki Askeri Akademisi'ne katılmış, 1955 yılında Halep Hava Kuvvetleri Akademisi'nden en iyi pilot unvanı ile mezun olmuş ve 1958 yılında Sovyetler Birliği'ne giderek 11 ay uçuş eğitimi almıştır. Cemal Abdülnasır hayranı olarak Suriye-Mısır arasında Birleşik Arap Cumhuriyeti fikrini desteklemiş, ancak Cemal Abdülnasır'ın Suriye yönetimindeki uygulamalarından rahatsızlık duyarak 1959'da Kahire'de kurulan Askeri Komiteye katılmıştır. 1963 askeri darbesi ile Baas Partisi ve ordu içinde kilit konuma gelmiş, 1967 darbesi ile de ordudaki tüm yetkileri kendinde toplamıştır. Altı Gün Savaşı başarısızlığını Salah Cedit'e yükleyerek 1970 askeri darbesi

ile Cedid ve taraftarlarını saf dışı bırakıp ülke yönetimini doğrudan ele geçirmiştir. Geçmiş darbe girişimlerinin tecrübeleriyle devlet kurumlarını yeniden düzenleyerek 2000 yılına kadar sürecek bir hâkimiyet dönemini başlatmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİNDE HATAY KRİZİ

1.1. Birinci Dünya Savaşı'ndan Hatay Sorununa Doğru

Osmanlı Devleti'nin Suriye hâkimiyeti 1516 yılında Yavuz Sultan Selin'in Memluk seferi sonucu Mercidabık Savaşı ile başlayarak dört yüzyıl sürmüştür. Osmanlı Devleti Batı karşısında giriştiği savaşlarda yaşadığı başarısızlıklar sonucu giderek zayıflamış ve toprak kaybetmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda kendi geleceği için çeşitli cephelerde mücadele ederken İtilaf Devletleri¹ savaş sonrası toprak paylaşımları için kendi aralarında ve harita üzerinde gizli görüşmeler ile anlaşmalar yapmışlardır. İtilaf Devletleri'nin iki süper gücü İngiltere ve Fransa 16 Mayıs 1916'da Sykes-Picot² Anlaşması ile Osmanlı Devleti'nin Orta Doğu topraklarının paylaşımı için anlaşmışlardır³. Birinci Dünya Savaşı'nın en hareketli döneminde ele alınan bu anlaşmada tarafların yalnızca kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiği görülmüştür. Bu bağlamda bölgenin etnik ve sosyo-kültürel yapısı dikkate alınmayarak yapılan bu anlaşma İngiltere'nin bölge üzerindeki hırslarının bir göstergesi olabilecek bir durumdadır. İngiltere, bölgenin yerel unsuru olan Araplarla ve Araplar kabileleri üzerinde önemli bir gücü sahip Şerif Hüseyin'e⁴ ve bölgede çıkar peşinde koşan Fransızlarla gizli görüşmeler yaparak kendi tarafına çekmiştir. Diğer yandan

¹ İtilaf Devletleri, Anlaşma Devletleri ya da Müttefik Devletler, başlangıçta İngiltere, Fransa ve Rusya'dan oluşan savaş blokudur. İtilaf Devletleri Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın önderliğindeki İttifak Devletleri grubuna karşı savaşmıştır. İtalya'ya önceleri İttifak Devletleri grubunun içerisindeydi; fakat 1915'te İtilaf Devletleri'nin yanında savaşa girmiştir. Savaşın ilerleyen safhalarında Amerika Birleşik Devletleri İtilaf Devletleri'ne katılarak savaşın seyrini değiştirmiştir. Rusya, 1917 İhtilali'nden sonra İtilaf Devletleri grubundan ayrılarak savaştan çekilmiştir. İtilaf Devletleri, Birinci Dünya Savaşı'ndan galip olarak çıkmış ve yenilen İttifak Devletleri'nin topraklarını kısmen işgal etmiştir.

²Sykes-Picot Anlaşması için detaylıca bakınız: ŞAHİN, İsmail, ŞAHİN, Cemile, ŞÜKÜR, İsmail, "Ortadoğu'da Emperyalist Güçlerin Gizli Oyunu: Sykes-Picot Anlaşması", *The Journal of Academic Social Science Studie* S. 38, Adıyaman 2015, s. 241-262.

³ ERCİYES, Erdem, *Ortadoğu Denkleminde Türkiye-Suriye İlişkileri*, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004, s. 68.

⁴ Şerif Hüseyin, 1852 yılında İstanbul'da doğmuştur. 1908-1916 yılları arasında Mekke Şerifliği yapmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında İngilizlerden destek görmüş, İttihat ve Terakki'nin Türkçülük politikasını bahane ederek Arap İsyanını başlatmıştır. 1916 yılında bağımsızlığını ilan ederek kendini Hicaz Kralı ilan etmiş ve Arabistanlı Lawrence ile birlikte isyana önderlik etmiştir. Ayrıca Şerif Hüseyin'in şahsiyeti ve siyasi fikriyatı için detaylı bkz.

<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1152/13544.pdf> (21.07.2017).

Sykes-Picot Anlaşması ile İngiltere sıcak denizlere inme” siyaseti güden Rusya’ya karşı Fransa’yı bir tampon olarak görmüştür⁵. Ayrıca Batılı egemen güçler bölgenin yerel unsuru olan Arapları, Ermenileri ve Yahudileri birer piyon olarak ileri sürmekten de çekinmemişlerdir. Bu süreç içerisinde Şerif Hüseyin ile İngiltere’nin Mısır valisi Henry Mc Mahon⁶ arasında 1915 yılı boyunca süren mektuplaşmalar⁷ ve sıkı pazarlıklar sonucu taraflar arasında imzalanan Sykes-Picot Anlaşması ile de Haziran 1916 yılında büyük Arap isyanı⁸ başlamıştır⁹.

Birinci Dünya Savaşı’nın ilk yıllarında Almanya’nın isteği doğrultusunda Osmanlı Devleti tarafından Süveyş Kanalı’nı¹⁰ ve Mısır’ı ele geçirmek üzere ile Sina ve Filistin Cephesi açılmıştır. Buranın ele geçirilmesi ile birlikte hem Osmanlı Devleti İngiltere’ye bırakmak zorunda kaldığı Mısır’ı geri kazanmış olacak hem de Süveyş Kanalı’nın ele geçirilmesi ile İngiltere’nin sömürgeleriyle olan bağlantısı kesilecek ve büyük bir darbe indirilecektir. Bu sayede İngilizler Kanalı geri almaya çalışırken Türk ve Alman kuvvetleri diğer cephelerde rahatlayacak ve üstünlüğü ele geçireceklerdir¹¹. Sykes-Picot Anlaşması ile İngiltere’ye Irak, Ürdün, Hayfa, Akka, Lübnan, Basra, Hicaz ve Arabistan’ı alırken, Fransa’da Suriye, Adana, Antep, Maraş, Urfa, Musul almaktadır¹².

⁵ ARI, Tayyar, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, Bursa, MKM Yayıncılık, 2012. V. Baskı, s. 71-72.

⁶ Sir Arthur Henry Mc Mahon. 28 Kasım 1862 Hindistan doğumludur. İngiliz ordusu subayı ve diplomat olan Mc Mohan 1914 yılında İngiltere’nin Mısır valisi olarak atanmış ve 1916 yılında bu görevinden alınmıştır.

⁷ UYANIK, Necmi., KAŞTAN, Yüksel, “Birinci Dünya Savaşı’nın Seyrinde Rapor ve Mektupların Rolü”, *Taribin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 15, 2016, s. 399-411.

⁸ DAWN, C. Ernest, *Osmanlılıktan Arapçılığa*, Çev. Bahattin Aydın-Taşkın Temiz, İstanbul, Yöneliş Yayınları, 1998, s. 7-62; DAVİŞA, Adid, *Arap Milliyetçiliği Zafinden Umutsuzluğa*, Çev. Lütfi Yalçın, İstanbul, Literatür Yayıncılık, 2004, s. 57.

⁹ MEYER, Karl E., BRYSA, Shareen B., *Ortadoğu Tarihi: Kral Yaratıcılar*, Çev. Emine Eminel, Ankara, Akılçelen Kitaplar, 2016, s. 337; KEMAL, Cemal, “Birinci Dünya Savaşı’nda Gazze’yi Nasıl Kaybettik?”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 55 Ankara 2014, s. 130.

¹⁰ Süveyş Kanalı, Akdeniz ile Kızıldeniz’i birleştiren 163 km uzunluğunda yapay su yoludur. Ferdinand de Lesseps Mısır Valisi Said Paşa ile 1854 ve 1856 tarihli iki anlaşma imzalayarak bütün milletlerin geçişine müsaade edilecek olan bir kanal yapılması ve 1858’de 99 seneliğine kanalı işletecek olan “The Compagnie Universelle du Canal Maritime de Suez”, yani “Süveyş Kanalı Şirketi”nin kurulmasına karar verilmiştir. 1859’da başlayan inşaat çalışmaları 287 milyon Fransız altınına mal olmuş ve 17 Kasım 1869’da bitirilmiştir. 1875’ten sonra, kanalı İngilizlerin ve Fransız özel sektörünün eline geçmiştir. 26 Temmuz 1956’da Mısır Cumhurbaşkanı Nasır’ın idaresindeki hükümet kanalı millileştirerek şirketi tasfiye etmiştir.

¹¹ UMAR, Ömer Osman, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Atında Suriye (1908-1938)*, Ankara, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2004, s. 203.

¹² YILMAZ, Hadiye, “Mustafa Kemal-Emir Faysal anlaşması ve Milli Mücadele Döneminde Suriye-İrak”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 10, S. 20, Ankara 2014, s. 293.

Cemal Paşa'nın¹³ yürüttüğü Kanal Cephesi¹⁴ taarruzlarının başarısızlığı ve Basra Bölgesi'nde İngilizlerin yeni çıkarmalar yapmaları sonucu Osmanlı orduları 1916 yılından itibaren kuzeye doğru çekilmeye başlamıştır. Aynı zamanda İtilaf Devletleri 1915 yılındaki Çanakkale cephesindeki başarısızlığın ardından Osmanlı Devleti'ni Doğu Cephesi'nde zayıflatmayı amaçlayan İskenderun'a bir çıkarma yapmayı da düşünmüşler.¹⁵ Bu sırada İngiltere'nin Mısır valisi Henry Mc Mahon, Arap kabileleri üzerinde etkisi güçlü olan Şerif Hüseyin ile bağımsız bir Arap devleti üzerine anlaşarak onun desteği ile birlikte kısa sürede Osmanlı kuvvetleri üzerine karşı saldırıya geçmiştir. Mc Mahon komutası altındaki İngiliz birliklerinin Filistin bölgesindeki muharebelerde ilerleme sağlayamaması üzerine İngiliz Sefer Kuvvetleri Kumandanlığına Haziran 1917'de General Edmund Henry Hynman Allenbey¹⁶ getirilmiş ve İngiliz ordusu kolonilerden aldığı asker ve malzeme desteğiyle 31 Ekim'de Türk birliklerine karşı saldırıya geçilmiştir. İngilizlerin büyük çaptaki saldırı hazırlığını doğru okuyamam Türk komutanlar ağırlığı Mart ayında kaybedilen Bağdat'ın alınmasına vermişler ve Filistin Cephesindeki 40 günlük ağır çatışmalar sonucunda çaresiz kalarak geri çekilmeye başlamışlardır. Bunun sonucunda İngiliz birliklerince Sina Çölü geçilmiş ve Filistin üzerine yürünerek 9 Aralık 1917'de Kudüs'e girilmiştir.¹⁷ General Allenbey, resmi bir törenle Kudüs'e girmiştir¹⁸. İngiliz birliklerinin Suriye'ye girdiği günlerde İngiliz Savaş kabinesinde Dışişleri Bakanı olan Arthur Balfour'un girişimiyle Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulması yönünde "Balfour Deklarasyonu"¹⁹ adıyla bir bildiri yayınlanmıştır. Böylelikle Kudüs'teki 400 yıllık Osmanlı egemenliği yok olmuş ve Kudüs tekrardan Haçlılarca ele geçirilmiştir.

¹³ Asıl adı Ahmed Cemal olan Cemal Paşa, 6 Mayıs 1872 yılında Midilli'de doğmuştur. Siyasetçi ve asker kimliği ile tanınan Cemal Paşa, II. Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin liderlerinden birisi olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nda Filistin cephesi komutanı olmuştur. 1917 yılında Suriye ve Batı Arabistan Orduları Genel Komutanlığına atanarak orgeneralliğe yükseltilmiştir.

¹⁴ Almanların isteği üzerine Mısır'da Osmanlı hâkimiyetini yeniden sağlamak, Süveyş Kanalı'nı ele geçirmek ve İngiltere'nin Hindistan yolunu kesmek üzere Cemal Paşa tarafından 1915 ve 1916 yıllarında açılan başarısızlıkla sonuçlanan cephe.

¹⁵ DAĞISTAN, Adil, SOFUOĞLU, Adnan, *İşgalden Katılma Hatay*, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2008, s. 6-7.

¹⁶ Edmund Henry Hynman Allenbey. 23 Nisan 1861 İngiltere doğumlu olan Allenbey, Birinci Dünya Savaşı'nda Filistin ve Suriye'deki Britanyalı harekâtını yöneten Britanyalı mareşaldir. 9 Aralık 1917 yılında Kudüs'ü zapt ederek Kudüs Fatihî unvanını almıştır. 19-21 Eylül 1918 yılında Osmanlı ordusunun tahribatıyla sonuçlanan Mecidiye Muharebesinde uyguladığı süratli piyade ve süvari taktikleri yönteminin öncüsü olarak kabul edilmiştir.

¹⁷ UMAR, ... Suriye, s. 294-295.

¹⁸ ÜZEN, İsmet, "İngilizlerin Kudüs'ü Ele Geçirmesi ve General Edmund H.H. Allenbey'nin Kudüs'e Törenle Girişi" *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 19, S. 2, Elazığ 2009, s. 330-336.

¹⁹ Balfour Deklarasyonu için bkz. SCHNEER, Jonathan, *Balfour Deklarasyonu: Arap-İsrail Çatışmasının Kökenleri*, Çev. Ali Cevat Akkoyunlu, İstanbul, Kırmızı Kedi Yayınevi, 2011.

Bölgedeki İngiliz ilerleyişi üzerine Enver Paşa²⁰ tarafından hem Bağdat'ın kurtarılması hem İngiliz ilerleyişinin durdurulması için Yıldırım Orduları Grubu'nun²¹ kurulması kararlaştırılmıştır. Ordunun Grup Komutanlığına ise Mareşal Von Falkenhayn²² atanmıştır²³. Cemal Paşa ise Suriye ve Arabistan Umumi Kumandanı olarak tayin edilmiştir²⁴. Alman generalin Türk paşalarla ters düşmesi ve pek başarı gösterememesi sonucu yerine Şubat 1918'de Limon Von Sanders²⁵ getirilmiştir. Limon Von Sanders bölgeye intikal ederek muhtemel saldırılara karşı Filistin ve Suriye'yi savunacak şekilde savunma planları uygulamayı düşünmüştür. Ancak Suriye cephesindeki Alman generallerin icraatları İngilizleri durdurmaya yetmemiştir. 1918 yılının bahar aylarından itibaren Suriye'ye İngiliz ilerleyişinin yeniden başlaması üzerine Türk birlikleri 27 Eylül'de Dera'dan ve 30 Eylül'de Şam'dan kuzeye doğru çekilmeye başlamıştır.

1 Ekim 1918'de Albay Lawrence²⁶ ile Şerif Hüseyin'in oğlu Emir Faysal²⁷ komutasındaki Arap birlikleri Şam'ı ele geçirmişlerdir. Yenilgiler üzerine Yıldırım Orduları Komutanı Alman General Limon Van Sanders cepheden ayrılmış ve yerine Mirliva²⁸ Mustafa Kemal Paşa Grup Vekilliğine tayin edilmiştir. Bu yenilgiler üzerine VII. Ordu Komutanlığı görevini de yürüten Mustafa Kemal Paşa'ya bağlı tüm Türk birlikleri Ha-

²⁰ Asıl adı İsmail Enver olan Enver Paşa, 22 Kasım 1881 yılında İstanbul'da doğmuştur. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde etkin bir rol oynayan Osmanlı askeri ve siyasetçisidir. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurucuları arasındadır. 1913 yılında Bâb-ı Âli Baskını ile İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidara gelmesini sağlayarak, 1914 yılında Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesinde önemli bir rol oynamıştır. Rusya'ya karşı Sarıkamış Harekatı'nda başarısız olmuş, Birinci Dünya Savaşı'nın kaybedilmesiyle Orta Asya'daki Türk halkının Rusya karşısında ayaklanması için Türkistan'a geçerek Basmacı Harekatı ile Kızıl Ordu'ya karşı saldırılar düzenlemiştir. 4 Ağustos 1922'de Bolşeviklerle giriştiği mücadelede üzerine havan topunun düşmesiyle şehit olmuştur.

²¹ Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'nin Filistin, Suriye, Irak cephelerini savunmak için kurduğu ordu grubunun adıdır.

²² Erich Von Falkenhayn 11 Eylül 1861 Batı Prusya doğumludur. Birinci Dünya Savaşı'nın başlarında Prusya Devleti'nin Genel Kurmay Başkanlığı'nı yapmıştır. 7 Mayıs 1917 yılında Türk-Filistin askeri komutasını almak için İstanbul'a gelmiştir. Suriye ve Irak'ta incelemelerde bulunduktan sonra bu görevi kabul etmiş ve Osmanlı ordusunda göreve başlamıştır. Bu görevi münasebetiyle Yıldırım Orduları Komutanlığı tarafından Mareşal'e denk sayılan "Müşir" rütbesi verilmiştir.

²³ UMAR, ... Suriye, s. 275.

²⁴ ŞAHİN, Mustafa, ŞAHİN, Cemile, "Suriye'nin Son Osmanlı Valisi Tahsin (Uzer) Bey'in Suriye Valiliği ve Mustafa Kemal Paşa ile Buradaki Çalışmaları" *Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 1, S. 2, Kilis 2011, s. 5.

²⁵ Liman Von Sanders için bkz. ALBAYRAK, Muzaffer, *Türkiye'de Beş Sene: Liman Von Sanders*, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2007.

²⁶ Thomas Edward Lawrence (1888-1935), İngiliz arkeolog, asker ve diplomat. 1916-1918 yılları arasındaki Arap ayaklanmasında ve Sina-Filistin Cephesi'nin yarılmasındaki olaylarda Osmanlı Devleti hâkimiyetine karşı üstlendiği rol ile ünlüdür. Buradaki rolü nedeniyle Arabistanlı Lawrence olarak tanınmıştır.

²⁷ Emir Faysal, (1885-1933), Arap devlet adamı ve Irak Kralıdır. Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'ne karşı düzenlenen büyük Arap ayaklanmasının önderlerindendir. Şam'ın Ekim 1918'de İngiliz ve Arap ordularının eline geçince kendini Suriye Kralı ilan etmiştir. 1919 yılında barış görüşmeleri için Paris'e gitmiş; ancak Fransızların Lübnan ve Suriye işgal planları karşısında geri çekilmek zorunda kalmıştır. İngilizlerle anlaşılan Faysal Ağustos 1921'de Irak Kralı olarak ilan edilmiştir.

²⁸ Mirliva: günümüzde Tümgeneralliğe denk rütbedir.

lep'e doğru çekilmiştir. Emir Faysal'a bağlı Bedevi Arap birliklerinin Halep'i kuşatmasıyla birlikte şehirde sert muharebeler yaşanmış ve 25-26 Ekim'de Halep işgal edilmiştir²⁹. Çok geçmeden V. İngiliz Süvari Tümeni de Halep'e giriş yapmıştır³⁰.

VII. Ordu Kumandanı Mirliva Mustafa Kemal Paşa, kendisine bağlı birliklerle Halep'in 5 km kuzeyine çekilerek Araplardan ve İngilizlerden gelebilecek saldırılara karşı tedbirler almıştır. Mustafa Kemal Paşa, alınan istihbarat doğrultusunda komutasındaki birliklere son askeri emri ile 28 Ekim tarihli son askeri emrinde, İskenderun şehri ve kıyısı dâhil olmak üzere, İskenderun, Belen, Der el-Cemal, Tell el Rifat'dan doğuya doğru uzanan hattı korumayı emretmiştir³¹.

Bu arada İtilaf Devletleri ile Osmanlı Devleti arasında girişilen ateşkes görüşmelerinde İngiltere tek başına hareket etmiştir. İngiltere adına Karadeniz Donanma Başkomutanı Amiral Arthur Calthorpe³² ile Osmanlı Devleti adına Bahriye Nazırı Rauf Orbay³³ katılımı ile Limni adasının Mondros Limanı'nda İngiltere Kraliyet Donanması'nın Agamemnon zırhlısında 30 Ekim 1918 tarihinde Osmanlı Devleti adına Birinci Dünya Savaşı'nı bitiren Mondros Ateşkes Mütarekesi³⁴ imzalanmıştır³⁵. Bu çerçevede içerisinde İtilaf Devletleri İskenderun Körfezine çıkarmayı ancak Mondros Mütarekesinin sonrasında yapabileceklerdir.

²⁹ UMAR, ...Suriye, s. 319.

³⁰ MUTLU, N. Yücel, *Misak-ı Milli'de İkinci Kazanç/İkinci Kayıp Bugünkü Suriye Sınırlarımız ve Halep*, Ankara, Önder Matbaacılık, 2012, s. 80-97.

³¹ KEMAL, Cemal, "Osmanlı'nın Filistin Cephesi'ndeki Son Muharebesi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Ankara 2010, S. 45, s. 40.

³² Amiral Arthur Calthorpe (1864-1939), Birinci Dünya Savaşı yıllarında İtilaf Devletleri'nin Akdeniz Donanma komutanı olarak görev yapmış ve Osmanlı Devleti'nin yenilgiyi kabul etmesi üzerine 30 Ekim 1918 Mondros Ateşkes Anlaşması'nı İtilaf Devletleri adına imzalamıştır. Kurtuluş Savaşı'nın ilk dönemlerinde İstanbul'da İngiliz Yüksek Komiseri olarak görevde bulunarak Türk halkının örgütlenmesine mani olmaya çalışmış ve Osmanlı yönetimine devamlı baskı yapmıştır.

³³ Hüseyin Rauf ORBAY için detaylıca bkz. UGURLU, Ö. Andaç, *Rauf Orbay Siyasi Hatıralar*, İstanbul, Örgün Yayınevi, 2009.

³⁴ Mondros Mütarekesi, 30 Ekim 1918 tarihinde İtilaf Devletleri ile Osmanlı Devleti arasında Limni Adası'nın Mondros Limanı'nda imzalanmıştır. Mütareke, 25 maddeden oluşmakta ve maddeleri ateşkes anlaşmasından ziyade teslim anlaşmasını andırmaktadır. İçerisinden Osmanlı Devleti lehine tek bir madde bulunmamaktadır. Mütarekenin 7., 16., ve 24. maddeleri Türk yurdunu işgale açık hale getirmektedir. 7. maddeye göre: İtilaf Devletleri, güvenliklerini tehdit edecek bir durumun ortaya çıkması halinde herhangi stratejik bir yeri işgal etme hakkına sahip olacaktır. 16. madde: Tüm Osmanlı kuvvetleri en yakın İtilaf Kumandanlıklarına teslim olacaktır. 24. madde ise: Doğu Anadolu'da bulunan altı vilayette (Vilayet-i Sitte) bir karışıklık olursa, vilayetlerin herhangi bir kısmı işgal edilebilecektir. Bu maddelerle Türk vatani savunmasız bırakılmış ve işgale açık hale getirilmiştir.

³⁵ TEKİN, Mehmet, *Hatay Tarihi Osmanlı Dönemi*, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2000, s. 194-195.

1.2. Hatay Krizinin Ortaya Çıkışı

Mondros Mütarekesinin imzalanmasıyla birlikte kadim Türk yurdu İtilaf Devletleri'nin işgallerine açık ve Türk halkını savunmasız hale gelmiştir. Aynı zamanda Mondros Mütarekesi'nin maddeleri gereğince Osmanlı Devleti fiilen tarihe karışmıştır. 31 Ekim 1918 günü Mondros Mütarekesi tüm ordulara ve vilayetlere tebliğ edilerek tüm yurttan uygulanması emredilmiştir. Aynı gün Mustafa Kemal Paşa Yıldırım Orduları Grup Komutanlığına tayin olunmuştur. Mustafa Kemal Paşa, İngilizlerin İskenderun'a yapacakları herhangi bir çıkarma isteklerine karşı emrindeki birliklere silahla karşı konulması emrini vermiştir³⁶. Mustafa Kemal Paşa'nın bu davranışı Osmanlı Hükümeti'ni kızdırmış ve İngilizlerin baskılarına maruz kalmamak için Yıldırım Orduları Grubu 7 Kasım 1918'de lağvedilerek Mustafa Kemal Paşa derhal İstanbul'a çağırılmıştır³⁷.

Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a çağrılarak Harbiye Nezareti emrine alınmasından sonra İskenderun bölgesindeki direnme kırılmıştır. İtilaf Devletleri orduları 9 Kasımdan itibaren başta İskenderun Limanı olmak üzere Hatay, Kilis, Antep, Urfa, Maraş ve Çukurova bölgelerini işgal etmiştir³⁸. 11 Kasım 1918'de Halep'in son Türk valisi Mustafa Abdulhalik Renda görevinden ayrılarak emrindeki memurlar ve halk ile birlikte Reyhanlı'ya nakil olunmuştur³⁹.

Suriye, işgallere paralel olarak gizli anlaşmalar gereği Fransa'nın yönetimine bırakılmış, Fransa'da bölgedeki hâkimiyetini güçlendirmek, Suriye milliyetçiliğinin oluşmasını önlemek ve ileride problem yaşamamak için Beyrut'ta bulunan Fransız Yüksek Komiseri General Gouraud tarafından yayımlanan bir kararname ile 27 Kasım 1918'de Suriye'yi dört idare sancağına ayırmıştır. Bu sancaklar Şam, Halep, Lazkiye ve İskenderun Sancaklarıdır⁴⁰. İskenderun Sancağı idari merkez olmak üzere Antakya, Reyhaniye ve Belen kazalarını içine almaktadır⁴¹. Lübnan'da da idari teşkilatlanmasını yapan Fransız yönetimi Eylül 1921'de Beyrut, Beka, Trablusşam, Sayda ve Sûr'u içine alan Lübnan Devleti'nin

³⁶ Mustafa Kemal Paşa İtilaf Devletleri'nin İskenderun ve ahvalini işgalini sezmesi üzerine askeri tedbirler alarak 3 Kasım'dan itibaren Osmanlı Hükümetine Mondros Mütarekesi'nin uygulanışı hakkında telgraf görüşmelerine başlamıştır. Mustafa Kemal Paşa, bölgedeki Türk birliklerinin dağıtılmaması gerektiğini ve İskenderun'a çıkarma yapacak İtilaf ordularına silahla karşı konulması teklifi Osmanlı hükümetince kabul edilmemiştir.

³⁷ PEHLİVANLI, Hamit, SARINAY Yusuf, YILDIRIM, Hüsamettin, *Türk Dış Politikasında Hatay (1918-1939)*, Ankara, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2011, s. 32.

³⁸ MUTLU, Bugünkü Suriye Sınırlarımız ve Halep, s. 108.

³⁹ TEKİN, "Hatay Tarihi", s. 205.

⁴⁰ ÇİMEN, Mehmet, *Millî Güvenlik Stratejisi Açısından Hafız Esad Dönemi Türkiye-Suriye İlişkileri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 2016, s. 31-32.

⁴¹ PEHLİVANLI, SARINAY vd, *Türk Dış Politikasında Hatay*, s. 33.

kurulduğunu ilan etmişlerdir. Lübnan Devleti'nin din ve mezheplerine göre dört bölgeye ayırmışlardır. Ülkenin kuzeyinde Marunî Hristiyanlar, güney Lübnan Dağlarında Dürzi ve Hristiyanlar, kıyı kesimde Sünni Araplar ve Lübnan'ın doğusunda Şii Araplar olarak ayrılmıştır⁴².

Fransızlar tarafından İskenderun ve yöresinin işgali, işgal esnasında Ermeni taburunun uyguladığı gasp, yağma ve tecavüzler ile bölgeye intikal ettirilen Arap çapulcu askerlerinin bölgedeki Türk halkı ve az sayıdaki düzenli askerin tepkisine neden olmuştur. Bu durum Fransız işgal kuvvetleri komutanı Albay De Piépape'nin özerk İskenderun'u idare etmesini zorlaştırmıştır. 1918 yılının sonlarından itibaren Türkler arasında teşkilatlanma başlamış, Hatay'ın Dört Yol ilçesi ve çevre köylerden gelen direnişçiler Aralık 1918'de Fransız birliklerine bir baskın gerçekleştirerek abluka altına almışlardır. Direnişçiler ilk kez civar şehirlerle irtibat kurarak vatanın düşman işgalinden kurtulması için ilk adımı atmışlardır. Dört Yol'da atılan "ilk kurşun"⁴³ Türk Kurtuluş Savaşı'nın ilk başladığı yer olarak tarihin altın sayfalarında yerini almaya başlamıştır.

1.3. Kurtuluş Savaşı Döneminde İskenderun Sancağı

İtilaf Devletleri ve onların işbirlikçi devletçileri tarafından işgal edilen Türk yurdunun kurtuluşunu halk tarafından verilecek bir mücadelede gören Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'dan Anadolu'ya geçerek "Milli Mücadele'nin" başlatılması düşüncesindedir. Mustafa Kemal Paşa'nın IX. Ordu Müfettişi olarak 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkmasıyla birlikte Türk Kurtuluş Savaşı resmen başlamış ve yurdun düşman işgalinden kurtarılması yönünde ilk adımlar atılmaya başlanmıştır. Mustafa Kemal Paşa Havza Genelgesi ile ilk resmi tepkisini göstermiş ve bu genelgeyle halkın işgallere karşı tepki göstererek milli bilincin uyandırılmasını amaçlamıştır. Amasya Genelgesi ile Türk Kurtuluş Savaşı'nın gerekçesi, amacı ve yöntemi belirlenmiştir. Akabinde düzenlenen Erzurum Kongresi ile bölgesel cemiyetler tek çatı altında birleştirilmiş, Temsil Heyeti⁴⁴ oluşturularak geçici bir hükümetin kurulacağından bahsedilmiş ve bu kongrede manda ve himaye ilk kez reddedilmiştir.

⁴² BAĞLIOĞLU, Ahmet, *Ortadoğu Siyasi Tarihinde Dürziler*, Elazığ, Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, No: 11, 2006, s.48.

⁴³Hatay Dört Yol ilk kurşun için bkz. <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-35/milli-mucadelenin-ilk-kursununun-hatayda-atilmasi-ve-mustafa-kemal-pasa> (02.08.2016).

⁴⁴ Heyet-i Temsiliye (Temsil Heyeti, Temsil Kurulu, Temsilciler Heyeti), Mondros Mütarekesi'nden sonra Anadolu topraklarının İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmesi üzerine başlayan ulusal direniş sırasında, ulusal bir meclisin (TBMM) kuruluşuna dek Milli Mücadelenin yürütme organı olarak görev yapmış kuruldur.

Sivas Kongresi⁴⁵ kararları⁴⁶ arasında kabul edilen “Misak-ı Milli”⁴⁷ kararları doğrultusunda Türk vatanının sınırları çizilmiştir. Burada alınan kararlar Son Osmanlı Mebusan Meclisi’nce⁴⁸ de kabul edilmiştir. Kabul edilen kararlarla Mondros Mütarekesi öncesinde işgal edilmemiş toprakların Türk yurdu olduğu ve yapılan işgallerin kabul edilemeyeceği ifade edilmiştir. Bu kararlar çerçevesinde Türk vatanının sınırları belirlenirken ülkenin güney toprakları için şöyle bir karar kılınmıştır: “Osmanlı Devleti’nin özellikle Arapların yoğun yaşadığı ve 30 Ekim 1918 tarihli mütarekenin kabulünde düşman orduları işgali altında kalan kısımlarının geleceğinin, halkının serbestçe beyan edecekleri oylara uygun olarak tayin edilmesi gerekir”⁴⁹. Bu kararlar doğrultusunda İskenderun veya Hatay Misak-ı Milli sınırları içerisindeydi.

Bu gelişmeler esnasında İtilaf Devletleri Paris’te bir araya gelerek yenilen devletin durumunu görüşmek ve yapılacak olan barış anlaşmalarının şartlarını belirlemek amacı ile Paris Barış Konferansı düzenlemiştir. Konferans sırasında İngiltere ve Fransa Osmanlı toprakları üzerinde durum değerlendirmeleri yaparken daha önce Emir Faysal’a Suriye ve Filistin’de bağımsız bir Arap Devleti kurma sözlerinden Wilson İlkelerini bahane ederek vazgeçmişler ve bölgenin kendileri arasında nasıl paylaşılacağı konusunda mükâleme yapmışlardır. Paris Barış Konferansı’nda King-Crane Komisyonu⁵⁰ oluşturularak bölgeye inceleme yapmaya gönderilmiştir. İngiltere’nin Birinci Dünya Savaşı yıllarında Orta Doğu’daki işgalleri tek başına gerçekleştirmesi müttefik devletleri oldukça tedirgin etmiştir⁵¹.

⁴⁵ Mustafa Kemal Paşa’nın Amasya Genelgesi’ni açıkladıktan sonra bir çağrı üzerine Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra işgale uğrayan Türk topraklarını kurtarmak ve Türk milletinin bağımsızlığını sağlamak için çareler aramak amacıyla halk tarafından seçilmiş ulusal temsilcilerin Sivas’ta bir araya gelmesiyle, 4-11 Eylül 1919 tarihleri arasında gerçekleşen ulusal nitelikte bir kongredir.

⁴⁶ Sivas Kongresi kararları için detaylıca bkz. İĞDEMİR, Uluğ, *Sivas Kongresi Tutanakları*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999.

⁴⁷ Misak-ı Milli, Milli Yemin veya Ulusal Ant. Türk Kurtuluş Savaşı’nın siyasi manifestosu olan on altı maddelik bildirinin adıdır. İstanbul’da toplanan Son Osmanlı Mebusan Meclisi tarafından 28 Ocak 1920’de oy birliği ile kabul edilmiştir. Birinci Dünya Savaşı’ndan yenik ayrılan Türk ulusunun kabul ettiği asgari barış şartlarını içermektedir.

⁴⁸ 20 Ocak - 18 Mart 1920 tarihleri arasında görev yapan Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı’dır. 16 Mart 1920’de İstanbul’un İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmesi nedeniyle 18 Mart’ta çalışmalarını sonlandırmıştır. Bu meclisteki mebusların büyük bölümü 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara’da açılan Büyük Millet Meclisi’ne katılmıştır.

⁴⁹ Misak-ı Milli için bkz. KÜÇÜK, Cevdet,

<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c30/c300111.pdf> (05.08.2017).

⁵⁰ King-Crane Komisyonu, Paris Barış Konferansı sırasında Türk topraklarının durumunu, Suriye ve Filistin’inin Birinci Dünya Savaşı sonunda belirlenecek yeni sınırlara ilişkin görüşlerini saptamak üzere oluşturulan komisyondur.

⁵¹ T.G. FRASER, A. MANGO, R. MCNAMARA, *Modern Ortadoğu’nun Kuruluşu*, Çev. Füsün Doruker, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2011, s. 131-299.

Sykes-Picot Anlaşması ile Orta Doğu'da kısmen dengeler sağlanmış ve paylaşımlar ayarlanmış olsa da savaş yıllarında tüm Orta Doğu'yu tek başına işgal eden İngiltere Musul'u Fransa'dan geri alabilmek için Antep, Urfa ve Maraş'ı işgal etmiştir. Bundan mütevellit Fransızları tekrardan anlaşma masasına oturtan İngiltere Suriye İtilâfnâmesi⁵² ile Musul ve Filistin İngiliz kontrolüne alırken; işgal ettiği Antep, Urfa ve Maraş'tan da çekilmiştir⁵³. Nisan 1920'de toplanan San Remo Konferansı'nda⁵⁴ Milletler Cemiyeti'nin 22. maddesi ile Suriye ve Filistin Fransız manda yönetimine bırakılmıştır. 10 Ağustos 1920 Sevr Anlaşması'nın 94. maddesinde de Suriye ve civarı Fransız manda yönetimine bırakılmıştır⁵⁵.

İtilaf Devletleri cephesinde bunlar yaşanırken Mustafa Kemal Paşa önderliğinde başlayan Türk Kurtuluş Savaşı işgalci güçlere karşı Batı Cephesinde tüm hızıyla devam ederken ve Güney Cephesi'nde ise Kuvay-i Milliye hareketi Fransızlara karşı destansı bir mücadele örneği sergilenmektedir. Adana, Maraş, Antep⁵⁶ ve Urfa'daki Kuvay-i Milliye hareketi karşısında etkinliğini kaybeden Fransızlar, Batı Cephesi'nde Yunan ordusu karşısında destansı zafer yaşayan Türklerle başa çıkamayacağını anlayarak barış girişimlerinde bulunmuşlardır. Fransız hükümeti, ilk başlarda Türk Kurtuluş Savaşı'na temkinli yaklaşmış, Yunan saldırılarının sonuçlarına göre hareket etmeye çalışmıştır. Türk Kurtuluş Savaşı'nın dönüm noktası olan Sakarya Savaşı⁵⁷ sonrasında tüm ümitlerini kaybeden Fransa 20 Ekim 1921 tarihinde Büyük Millet Meclisi ile Ankara Anlaşması⁵⁸ imzalayarak Suriye'ye kadar çekilmiştir. Bu anlaşma ile Fransa Antep, Urfa, Maraş ve Çukurova'dan Suriye'ye çekilirken Misak-ı Milli sınırları içerisinde yer alan İskenderun ve ahvali Fransız Manda yönetimine bırakılmıştır⁵⁹. Ankara Anlaşması'nda Hatay'da özel bir yönetim ku-

⁵² BÜYÜKOĞLU, Yaşar, *Milli Mücadele Döneminde Güneydoğu Anadolu*, Bursa, Ekin Yayınevi, 2012, s. 50-55.

⁵³ MUTLU, Bugünkü Suriye Sınırımız ve Halep, s. 112-113.

⁵⁴ 18-26 Nisan 1920 tarihleri arasında gerçekleştirilen San Remo Konferansı, Birinci Dünya Savaşı esnasında İngiltere ve Fransa arasında gizlice imzalanan ve Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu'daki topraklarının paylaştığı Sykes-Picot Anlaşması'nın uygulama aşamasıdır. San Remo'da Suriye ve Lübnan bölgesi Fransızlara, Irak ve Filistin bölgesi ise İngiliz idaresine bırakılmıştır.

⁵⁵ SARIKOYUNCU DEĞERLİ, Esra, "Lozan Barış Konferansı'nda Musul", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 10, S. 18, Aralık 2007, s.129; DAĞISTAN, SOFUOĞLU, Hatay, s. 13-15.

⁵⁶ Antep Savunması için detaylıca bkz. GÜNER, Z., Antep Savunması ve Ali Şefik Özdemir Bey'in Faaliyetleri, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 3, Sayı 6, 2007, s. 49-65; EFE, Aydın, "Antep Savunması Bir Albayın Hatıratı", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 53. Erzurum 2015, s. 221-253.

⁵⁷ Sakarya Savaşı için bkz. SONYEL, Salahi R., *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991, s. 163-182.

⁵⁸ BÜYÜKOĞLU, Güneydoğu Anadolu, s. 189-198.

⁵⁹ MUSTAFA KEMAL ATATÜRK, *Nutuk*, Sad.. Zeynep Korkmaz, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 2005, s.421-424.

rulması, bölgedeki Türk halkının kendi kültürlerini geliştirmesine müsaade edilmesi ve Türkçe'nin resmi dil olarak kullanılması gibi özel maddeler yer almıştır⁶⁰.

Türkiye ile Fransa arasındaki savaş hali Ankara Anlaşması ile sonuçlanırken Fransız birlikleri sınırın güneyine çekilmiştir. Aynı zamanda Fransa Milletler Cemiyeti tarafından Suriye üzerine mandater olarak tayin edilmiştir.

Suriye sınırı ve Hatay konusu 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Antlaşması'nın 3. maddesinde 1921 Ankara Anlaşması'nda olduğu gibi aynen kabul edilmiştir. Böylelikle Sancak'ın özel idari statüsü korunurken, bölgede yaşayan Türk unsurun kültürel hakları ile Türkiye'ye tanınan hak ve imtiyaz konuları teyit edilmiştir⁶¹. Bu karar Sancak'ta memnuniyetsizlik yaratmış olmakla birlikte dönemin siyasi koşulları içerisinde orada yaşayan Türk unsurun haklarının korunması yolunda anlaşma metnine özel maddelerin eklenmesi Sancak'ın bir gün anavatana katılacağına işaret olmuştur.

1.4. Türk-Fransız İlişkileri ve Sancakta Fransız Manda Yönetimi (1923-1936)

Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra Cumhuriyet'in ilan edilmesi ile birlikte yeni Türk Devleti için yeni bir süreç başlamıştır. Mustafa Kemal Paşa, dış politika ilkeleri içerisinde diğer devletlerin Türkiye'nin milli bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne saygı duymasını, devletlerarası eşitlik ilkesi içerisinde karşılıklı saygı ve işbirliğimize karışmayan devletlerle dostluk kurulmasını istemiştir. Bu çerçevede Türkiye'nin dış politikasını "Yurtta sulh Dünyada Sulh" ilkesiyle şekillendirmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında Lozan'da aleyhimize sonuçlanan iç ve dış politik sorunları çözmek için çaba harcamıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Fransa ile Suriye sınırının çizilmesi, yabancı okulların durumu, Osmanlı Devleti'nden kalan borçların ödenmesi ve Sancak'ın mevcut statükosu gibi nedenlerden dolayı ciddi problemler yaşanmıştır. Lozan'dan sonra Fransa ile ilk ciddi kriz Türkiye-Suriye sınırının tespiti meselesi olmuştur. Ankara Anlaşması'nda sınırın bir ay sonra oluşturulacak komisyonca çizilmesi kararlaştırılmasına rağmen 1925 yılına kadar uzamıştır. İkili ilişkilerde diğer meselelerinde çözümü konusunda 18 Şubat 1926'de parafe edilen anlaşma Musul meselesinin gündemde olmasından dolayı 30 Mayıs 1926

⁶⁰ ERCİYES, Türkiye-Suriye İlişkileri, s. 69; ADA, Hatay Sorunu, s. 51.

⁶¹ ADA, Hatay Sorunu, s. 62-63.

tarihinde Fransa ile “Dostluk ve İyi Komşuluk Anlaşması” imzalanmıştır⁶². Bu anlaşma Türkiye-Suriye sınırını belirlemekle birlikte genel olarak Türkiye ile Fransa arasındaki diplomatik gerginliği de yumuşatmıştır.

Fransa’nın Orta Doğu’daki İngilizlerin çıkarlarına destek vermesi, sınır çiziminde taraflı davranması ve sınır ihlalleri yapması Türkiye ile sorunlar yaşamasına sebep olmuştur. 1926 yılında yapılan anlaşmaya rağmen İki ülke arasındaki sorunlar bir türlü çözülmemesi üzerine taraflar 3 Şubat 1930 tarihinde tekrardan “Türk-Fransız Dostluk, Uzlaşma ve Hakem Anlaşması” imzalayarak aralarındaki soruna çözüm bulmak istemişlerdir⁶³. Türkiye, 1930’lu yıllardan itibaren dış politikada yeni bir döneme girerek uluslararası ilişkilerde yeni bir süreci başlatmış ve Fransa ile çözümü ertelenen Sancak Krizi yeniden gündeme gelmeye başlamıştır.

1.5. Mustafa Kemal Paşa’nın Sancak Politikası (1923-1936)

Mustafa Kemal Paşa, Sancak konusunda Mondros Ateşkes Anlaşması’nın imza edildiği andan itibaren çok hassas davranmış, Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı sırasında İtilaf Devletleri’nin bölgeyi işgaline sıcak bakmayarak askeri önlemler alma yoluna gitmiştir. Misak-ı Milli sınırları içerisinde yer alan İskenderun Kurtuluş Savaşı yıllarında Fransa ile imzalanan Ankara Anlaşması’nda ülkenin hayati çıkarları sebebiyle Fransız Manda yönetimine özel statüsü olacak şekilde bırakılmak zorunda kalınmıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra Türk yetkililer sürekli olarak dikkatlerini Sancak’a çevirmişlerdir. Ankara Anlaşması’nda sonra ileride Sancak için görevini ortaya koyacak olan Tayfur Sökmen⁶⁴ ve beraberindeki heyet 2 Kasım 1921’de Mustafa Kemal Paşayız ziyaret ederek Sancak ile ilgili endişelerini paylaşmışlardır. Bu görüşmede Mustafa Kemal Paşa,

“Memleketimizin içinde didiği davaları biliyorsunuz, dünya bizimle muhasama halinde... Böyle bir zamanda Avrupa’nın büyük devletlerinden birisi olan Fransızlarla bir anlaşma yaptık. İşgal ettikleri Adana, Mersin, Osmaniye, Kilis, Anteb’i tahliye edecek ve bize harp malzemesi de verecekler. En mühimi Mersin limanını bize iade edecekler. Bu arada İskenderun sancağı ve havalisinin de tahliyesi üzerinde büyük gayret sarf ettikse de şimdilik bir

⁶² BOLAT, Mahmut, “Genel Hatlarıyla Atatürk Dönemi Türkiye’nin İkili İlişkileri”, *Gazi Üniversitesi Karşıbir Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 7, S. 1. 2006, s. 61.

⁶³ DAĞISTAN, SOFUOĞLU, Hatay, s.41.

⁶⁴ Tayfur SÖKMEN, 1892 Adana doğumludur. 19 Mayıs 1937 yılında Hatay için kabul edilen anayasadan sonra Hatay Cumhuriyeti cumhurbaşkanı olmuştur. Rüstiye’yi bitiren Sökmen, Kuvayı Milliye komutanlığı, Hatay Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti temsilciliği, İskenderun ve Havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kuruculuğu ve başkanlığı, Antakya-İskenderun Muaveneti İçtimaiye Cemiyeti başkanlığı, Hatay Erkimlik Cemiyeti Reisliği yapmıştır. Cumhurbaşkanlığı görevini, Hatay’ın 29 Haziran 1939 yılında Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ne katılmasına kadar sürdürmüştür. TBMM 5., 6., 7., 8. dönem Antalya, 9., 17., 18. dönem Hatay ve 21. dönem İstanbul milletvekilliği yapmıştır. 3 Mart 1980 yılında İstanbul’da vefat etmiştir.

şey yapamadık. Ancak orası için hususi bir idare tatbik edeceklerini taahhüt altına alabildik, inşallah ileride sizleri de kurtaracağız. Şimdi memleketinize giderek çalışsınız”⁶⁵

demıştır.

Fransız işgal döneminde baskılara uğrayan ve mevcut yönetimden memnun olmayan bir kısım Türk aile Adana ve Mersin taraflarına göç etmişlerdir. Göç edenlerden Adana’ya yerleşenler “İskenderun ve Havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti”⁶⁶ adı atında birleşerek İskenderun’un kurtuluşu için mücadele etmeye başlamışlardır⁶⁷.

Lozan görüşmelerinin devam ettiği sırada Adana’ya bir ziyaret gerçekleştiren Mustafa Kemal Paşa, kendisini karşılamaya gelen Sancaklılar “Gazi baba bizi de kurtar” yazılı pankart açmışlar ve içlerinden Affan Efendinin kızı Ayşe Fitnat Hanım’ın şöyle bir nutku olmuştur:

“Selam sana ey doğunun güneşi; büyük kurtarıcımız. Saygı sana ey İslamlığı kurtaran büyük Gazimiz. Ey zulümleri yıkan, ezilenleri kurtaran Türk kahramanı. Ey ağlayan masum gözlelerin, sızlayan Türk yüreklerinin dermanı! Bugün ayağını bastığın Adana’da yeni bir hayat beliriyor. Parlak bir umut, bir gelecek doğuyor. Fakat heyhat ki Adana’nın güzel bir parçası olan zavallı Antakya’da, İskenderun’da yüz binlerce masum hemşireler düşman çizmeleri altında sürünüyor. Mini mini Türk yavruları boğazlanıyor. Ey Ulu Gazi, bizi de kurtar. İşte biz Antakyalılarla, İskenderunlular sevinerek ayağının altında ölmek istiyoruz. Eminiz ki ruhumuz sizi Antakya yöresine götürecektir ve Kemal’in güneşi oralarda da bütün gücü ile doğacaktır. Yaşasın Gazi Paşamız, yaşasın millet, yaşasın Adanalılar...”⁶⁸

Mustafa Kemal Paşa bu veciz karşısında “Kırk asırlık Türk yurdu düşman elinde esir kalmaz. Günü gelecek siz de kurtulacaksınız” diyerek Hatay konusuna bakışını ifade etmiştir. Bu ifadesiyle törende bulunan Sancaklılara moral vermiş ve herkesi duygulandırmıştır⁶⁹. Yine Lozan görüşmeleri yapılırken Sancak’tan yaşayan Türkler kurtuluş mücadelelerine hız vererek önce Lozan’daki Türk heyetine sonra da Ankara’daki yetkililere resmi başvuru yaparak Sancağın ilhakını talep etmişlerdir⁷⁰.

⁶⁵ SÖKMEN, Tayfur, *Hatay’ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1992, s. 63.

⁶⁶ FİLİZ, Mustafa, *Hatay’ın Kurtuluş Mücadelesinde Türk Ordusu*, İskenderun, Sabah Ofset Basım ve Yayın, 2010, s. 152.

⁶⁷ PEHLİVANLI, SARINAY vd., *Türk Dış Politikasında Hatay*, s. 38.

⁶⁸ ÇANAK, Erdem, “Atatürk’ün Adana Ziyaretleri”, Ankara, *Atatürk Araştırma Merkezi*, S. 90. 2014, s. 49-81, s. 58.

⁶⁹ SÖKMEN, Hatay’ın Kurtuluşu, s. 70; ÇELENK, Selim, *Hatay’ın Kurtuluş Mücadelesi Anıları*, Antakya, Zirem Basımevi ve Bilgisayar Merkezi, 1997, s. 28-29.

⁷⁰ ERCİYES, Türkiye-Suriye İlişkileri, s. 72.

Lozan'da Ankara Anlaşması'nın aynen tatbik edilmesi kararlaştırılmışken Sancak ahalisine verilen tabiiyet seçme hakkının 1926 yılında son bulacak olması üzerine birçok Türk Türkiye'ye göç etmeye hazırlanmıştır. Bu durumu Sancak'ın geri kazanılmasında sakıncalı gören Türk yetkililer Halep Başkonsolosluğu'nun yoğun çabaları ile bölgedeki Türklerin Türkiye'ye göçlerini engellemiştir⁷¹. Göç hareketinin engellenmesiyle Sancak-taki Türk unsuru korunmaya devam etmiş ve nüfus çoğunluğu elde tutulmaya devam edilmiştir.

Sancakta Fransız Manda yönetiminin Türklere yönelik olarak baskılarını arttırması üzerine Türk yetkililer çeşitli girişimlerde bulunmuşlar ve Ankara Anlaşması'nın kendilerine tanıdığı özel haktan yararlanarak bizzat Mustafa Kemal Paşa'nın koruması altında 1933 yılından itibaren 175 Türk genci Türkiye'ye getirilerek burslu okutulmuş ve eğitimleri sonrasında Sancak davası için geri gönderilmişlerdir⁷². Bu olay göstermektedir ki Mustafa Kemal Paşa döneminde dış politika günü kurtarmak için yapılmıyor ileriye dönük olarak stratejik davranılmaktadır.

1.6. Uluslararası Mesele Olarak Sancak Krizinin Ortaya Çıkması

Fransa, 1936 yılına gelindiğinde dünyada değişen siyasi konjonktürün etkisiyle Suriye ve Lübnan ile olan ilişkilerini tekrardan gözden geçirmek durumunda kalmıştır. Fransa, Almanya ve İtalya'nın 1930'lu yıllardan itibaren Avrupa'da tehlike yaratmaya başlamasıyla birlikte sömürgelerinde ve manda yönetimlerindeki siyasi pozisyonunu güçlendirmeye gitmiştir. 1933 yılında Almanya'da revizyonist politika taraftarı Adolf Hitler'in iktidara yürümesi, 1935 yılında İtalya'nın Benito Mussolini idaresinde Habeşistan'ı işgali ve 1936'da İspanya İç Savaşı⁷³ gibi nedenlerden dolayı Fransa kendini tehlikede hissederek Avrupa'daki siyasi ve askeri konumunu güçlendirme yoluna gitmiştir. Aynı dönemde Suriye'de baş gösteren demokrasi ve bağımsızlık istekleri Fransa'yı zor durumda bırakmıştır. Suriye milliyetçileri anayasanın kabulü, Suriye'nin birleştirilmesi ve genel af ilan edilmesi gibi İngiltere'nin Irak'ta uyguladığı politikaların benzerini istemeye başlamışlardır⁷⁴.

⁷¹ MELEK, Abdurrahman, *Hatay Nasıl Kurtuldu*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991, s. 10.

⁷² SARINAY, Yusuf, "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası ve Hatay", Ankara, *Atatürk Araştırma Merkezi*, 2001, s. 31.

⁷³ CASANOVA, Julian, *İspanya İç Savaşı'nın Kısa Tarihi*, Çev. Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015.

⁷⁴ DAĞISTAN, SOFUOĞLU, Hatay, s. 48.

Fransız hükümeti Avrupa'daki siyasi konjonktürün kendi aleyhine dönmesi ve Suriye'deki milliyetçi seslerin artmasıyla birlikte Suriye ve Lübnan ile ilişkilerini yeniden düzenleme yoluna giderek 9 Eylül 1936 tarihinde Paris'te Fransa ile Suriye arasında imzalanan "Fransa-Suriye Dostluk ve İttifak Anlaşması"⁷⁵ ile 3 yıl sonra Suriye'nin uluslararası arenada bağımsız bir devlet olması kararlaştırılmıştır. Fransız hükümeti, bu anlaşma ile Suriye üzerindeki hak ve yükümlülüklerini yeni kurulacak Suriye hükümetine devredebilir. Bu anlaşma ile iki devlet arasında barış ve dostluk ortamı kuruluyor, anlaşmada yer alan askeri hükümlerle iki taraf arasında tarafların birine yönelik bir tehdit durumunda ittifak gereği askeri yardım ön görmüştür. Ayrıca bu anlaşma metnine İskenderun Sancağı ile ilgili bir madde konulmamış ve Sancak doğrudan Suriye yönetimine bağlanmıştır⁷⁶. Bunun anlamı ise İskenderun Sancağının doğrudan Suriye yönetimine bırakılması ve bölgedeki Türklerinde Suriye içerisinde azınlık duruma düşmesi demektir. Bu durum Türk basınında geniş yankı uyandırmıştır. Basında Suriye'ye bağımsızlık verilmesi büyük bir memnuniyet ile karşılanırken Sancak bölgesinin azınlık olarak Suriye'ye bırakılmasına tepki gösterilmiştir. Suriye ve Lübnan'a tanınan bağımsızlık hakkının İskenderun Sancağına da tanınması istenmiştir.⁷⁷ Bu gelişmeleri yakinen takip eden Mustafa Kemal Paşa, Sancak'ın geri alınma zamanının geldiğini düşünerek 1936 sonbaharından itibaren olaya el atmıştır.

26 Eylül 1936 tarihli Milletler Cemiyeti toplantısında, Türkiye Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras,⁷⁸ Sancak konusunu gündeme getirerek bölgenin çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu belirtilerek meselenin çözümünü Türkiye ve Fransa hükümetleri arasındaki ikili görüşmelerle sonuçlandırılmasını talep etmiştir. Fransız yetkilinin verdiği cevapta, mandater devlet olarak Fransa'nın Suriye üzerindeki tüm hak ve yetkileri Suriye hükümetine devrettiği belirtilerek talep geri çevrilmiştir. Bu olumsuz gelişme üzerine Türkiye, 9 Ekim 1936 tarihinde Fransa'ya verdiği notada "Suriye'ye olduğu gibi İskenderun Sancağına da bağımsızlık verilmesi gerektiği"⁷⁹ belirtilerek İskenderun Sancağı ile ilgili bu kararın Türkiye tarafından onaylanmayacağı bildirilmiştir. Bu bağımsızlık isteğinin 1921 ve 1926 Anlaşmalarının bir doğal sonucu olduğu belirtilmiştir. Bu teklif Fransa

⁷⁵ KODAZ, Yusuf, "Bağımsız Suriye İçin Atılan İlk Adım: Fransa-Suriye Antlaşması ve Türk Kamuoyu (9 Eylül 1936)", *TAD*, C. 35, S. 59, s. 221.

⁷⁶ PEHLİVANLI, SARINAY vd., *Türk Dış Politikasında Hatay*, s. 47.

⁷⁷ ADA, *Hatay Sorunu*, s. 110-111.

⁷⁸ Tevfik Rüştü Aras (1883-1972), 1920-1938 yılları arasında 5 dönem milletvekilliği, 1925-1939 yılları arasında Türkiye Dışişleri Bakanlığı yapmış, öncesinde İttihat ve Terakki'nin önemli isimlerinden biri olmuş, sonrasında da gazete yazıları yazarak hayatını sürdürmüş Türk siyasetçidir.

⁷⁹ ERCİYES, *Türkiye-Suriye İlişkileri*, s. 73.

tarafından Suriye'nin bölünmesine neden olabileceği ve mandater devlet olarak buna haklarının olmadığını belirtmiştir⁸⁰.

Mustafa Kemal Atatürk, 1 Kasım 1936 tarihinde TBMM'nin açılış konuşmasında İskenderun Sancağı konusundaki hassasiyetini şöyle belirtmiştir:

“Bu sırada milletimizi gece gündüz meşgul eden başlıca büyük mesele, hakiki sahibi öz Türk olan İskenderun-Antakya ve havalisinin mukadderatıdır. Bunun üzerinde ciddiyet ve katiyetle durmaya mecburuz. Daima kendisi ile dostluğa çok önem verdiğimiz Fransa ile aramızda tek ve büyük mesele budur. Bu işin hakikatini bilenler ve hakkı sevenler, alakamızın şiddetini ve samimiyetini iyi anlarlar ve tabi görürler”⁸¹

diyerek Sancak konusundaki hassasiyetini ve kararlılığını ortaya koymuştur.

Mustafa Kemal Atatürk, meclis konuşmasının ertesi günü Tayfur Sökmen'i yanına çağırarak ona:

“Sökmen bu günden itibaren davaya resmen el kondu. Antakya-İskenderun havalinin ismi bundan böyle Hatay'dır. Cemiyetinizin adını “Hatay Egemenlik Cemiyeti” olarak değiştirin ve faaliyetinizi bu isim altında yürütün. Cemiyet merkezi yine İstanbul'da kalmak üzere Mersin, Dört Yol, Hassa ve Kilis'te şube açın; fakat denizden, karadan hatta dağdan Hatay'a gidip gelinmesi daha kolay olacağı için faaliyet merkeziniz Dört Yol şubeniz olsun. Bu şube açıldığı zaman Antakya'daki cemiyetin adı da değişerek “Hatay Egemenlik Cemiyeti” olsun. Gazamız mübarek olsun. Allah utandırmasın ve muvaffak etsin”⁸²

diyerek gerekli talimatı vermiştir.

Mustafa Kemal Atatürk'ün meclis açılış konuşması büyük yankı uyandırmıştır. Fransız yetkililer 10 Kasım 1936 tarihinde İskenderun Sancağına bağımsızlık vermenin Suriye'yi parçalamak olduğunu vurgulayarak konuyu Milletler Cemiyeti'ne götürmeyi teklif etmişlerdir⁸³. Sorunu barış ve siyasi çözümlerle halletmek isteyen Türkiye tarafından bu teklif olumlu olarak değerlendirilmiştir.

İki devlet arasında krizi tırmanırken Fransa-Suriye Bağımsızlık Anlaşması çerçevesinde 14 Kasım 1936 tarihinde genel seçimlerin yapılması kararlaştırılmıştır. Bu süreç içerisinde Sancaktaki Türklere yönelik olarak şiddet ve baskılar artmış ve yıldırma politikasına gidilmiştir. Bunun üzerine Türkiye'den gelen talimatlarla Türklerin seçimlere ka-

⁸⁰ MUTLU, Bugünkü Suriye Sınırımız ve Halep, s. 178-179.

⁸¹ SÖKMEN, Hatay'ın Kurtuluşu, s. 6.

⁸² SÖKMEN, Hatay'ın Kurtuluşu, s. 95.

⁸³ ERCİYES, Türkiye-Suriye İlişkileri, s. 73.

tılmaması kararlaştırılmıştır. Sancakta yapılan seçimde halk yüzde doksan beş oranında seçimlere katılmamıştır⁸⁴.

Fransa'nın teklifi ve Türkiye'nin onayı ile Sancak sorununun çözülmesi için Türk yetkililer 10 Aralık 1936 tarihinde Milletler Cemiyeti'ne müracaat ederek, Sancak konusundaki Türk-Fransız itilafının çözülmesini, özgürlükleri ve canları tehdit altında bulunan Sancak halkının emniyeti hakkında alınacak tedbirlerin görüşülmesi için Milletler Cemiyeti olağan üstü toplantıya davet edilmiştir. Aynı gün Mustafa Kemal Atatürk Ankara Palas'ta Fransız Büyükelçisi M. Ponsot ile görüşerek ona şunları söylemiştir:

“Ben Sancak meselesinin, her iki tarafın vazifesini kurtaracak şekilde hallini istiyorum... Ben Sancak'ın Türkiye'ye ilhakını istemiyorum. Sancak Türkiye ve Fransa'nın ortak denetiminde olur. Hatta ordusu da bulunmasın. Jandarma ve polis yeterlidir. Bu mesele dostluğunun koruyacak ve kuvvetlendirecek şekilde halledilmelidir. Ümit ederim ki, Cenevre'de muhahasları “ne istiyorsunuz, sizin böyle bir hakkınız olduğunu biz tanımıyoruz” gibi sözler söylemezler. Zira bu iyi neticeler veremez ve işin bu takdir de, ne olacağını da bilemem”⁸⁵

diyerek Türkiye'nin kararlılığını bir kez daha göstermiştir.

Hatay krizi, Milletler Cemiyeti'nin 14-15 Aralık 1936 tarihlerinde gerçekleştirdiği olağanüstü toplantılarda ele alınmıştır. Türkiye Dışişleri Bakanı Aras'ın konseydeki konuşmasında, Fransa'nın İskenderun Sancağı özel statüsünü belirleyen 1921 Ankara Antlaşması ile 1923 Lozan Barış Anlaşması'nda belirlenen mandater devlet şartlarını yerine getirmediği ileri sürmüştür. Ayrıca Sancak içerisindeki Fransız kuvvetlerinin ve diğer silahlı grupların çıkarılarak yerlerine Milletler Cemiyeti denetiminde görev yapacak Fransız bir jandarma gücünün görevlendirilmesini istemiştir⁸⁶.

Fransız Dışişleri Bakanı Viénot ise konuşmasında, Fransa ile Türkiye'nin Sancak konusunda anlaşma yaparken 1920 San Remo Anlaşması çerçevesi içinde hareket ettiğini vurgulamıştır. Ayrıca Sancak'ın Suriye'nin bir parçası olduğu belirterek Sancak'a bağımsızlık vermenin Suriye'yi parçalamak olduğu öne sürülmüştür. Fransız yetkili Türkiye'nin tezini kabul etmemekle birlikte Milletler Cemiyeti'nin çalışmalarına destek vereceğini vurgulamıştır⁸⁷.

⁸⁴ FİLİZ, Türk Ordusu, s. 170.

⁸⁵ PEHLİVANLI, SARINAY vd., Türk Dış Politikasında Hatay, s. 53.

⁸⁶ ULUSAN, Şayan, “Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne (Cemiyet-i Akvam) Girişi”, *ÇTTAD*, Bahar-Güz 2008, VII/16-17, s. 251.

⁸⁷ ADA, Hatay Sorunu, s. 120-121.

Genel kurulunda Fransa ve Türkiye'nin kendi tezlerinde ısrar etmeleri üzerine Milletler Cemiyeti Konseyi İsveç temsilcisi Sandler'in⁸⁸ başkanlığındaki bir heyeti Sancakla ilgili rapor hazırlamak üzere görevlendirmiştir. Sandler'i ilk hazırladığı raporda konunun bir toplantıda ele alınmasını, bu sırada Sancak'a durumu yerinde incelemek üzere üç kişilik bir heyetin gönderilmesini ve bu süre içerisinde Fransa ile Türkiye'nin görüşmeler yolu ile çözüm arayışlarında bulunmaları teklif edilmiştir. İsveç temsilcisi Sandler'in bu teklifi Konseyce olumlu görülerek kabul edilmiştir.

Konsey temsilcileri Sancak'ta incelemelerini yaparken Türk ve Fransız yetkililer Paris'te bir araya gelerek kendi aralarında anlaşma yolları aramışlardır. Türkiye, bu görüşmeler esnasında Hatay'ın tamamen bağımsız bir devlet olmasını, Suriye ve Lübnan ile birlikte bir konfederasyon teşkil etmesini teklif etmiştir. Fransa tarafından bu teklif olumlu karşılanmamış ama Türkiye'nin Akdeniz'de bir yardımlaşma anlaşmasına sıcak bakmasına da olumlu olarak yaklaşmıştır.

Paris'de bunlar yaşanırken Mustafa Kemal Atatürk yaşananlardan hoşnut olmayarak sorunun çözümü için fiili hareket gerekli diyerek beklenmedik bir kararla 5 Ocak 1937 tarihinde İstanbul'dan Eskişehir'e hareket ederek burada Başbakan İsmet İnönü, Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak, Dışişleri ve İçişleri Bakanları ile bir araya gelerek durum değerlendirmesi yapmıştır. Akabinde askeri harekât olarak algılanan bir girişimle bir girişimle Ulukışla'ya hareket ederek askeri birlikleri denetlemiş ve oradan Ankara'ya geçmiştir⁸⁹.

Mustafa Kemal Atatürk'ün Hatay konusundaki kararlılığı şu cümlelerinde bir kez daha görülmektedir:

“Hatay benim şahsi meselemdir. Keyfiyeti Fransız büyükelçisine ta bidayette açıkça ifade ettim. Dünyanın bu durumunda böyle bir meselenin Türkiye ile Fransa arasında müşellah bir ihtilafa müncer olması katiyen varid değildir. Fakat ben, bunu da hesaba kattım ve kararımı vermiş bulunuyorum. Şayet ufukta bu yolda binde bir ihtimal belirse, Türkiye Cumhuriyeti Reisliğinden ve hatta Büyük Millet Meclisi azalığından da çekileceğim. Ve bir fert olarak bana iltihak edecek birkaç arkadaşla beraber Hatay'a gireceğim. Oradakilerle el ele verip mücadeleye devam edeceğim”⁹⁰

demidir.

⁸⁸ DAĞISTAN, SOFUOĞLU, Hatay, s. 55-56.

⁸⁹ FİLİZ, Türk Ordusu, s. 171.

⁹⁰ SÖKMEN, Hatay'ın Kurtuluşu, s. 9.

Mustafa Kemal Atatürk'ün güneye inerek askeri birlikleri denetlemesi, Hatay'la ilgili sert açıklamalar yapması ve İngiliz Dışişleri Bakanı Anthony Eden'in taraflar arasındaki ara buluculuğu sonrasında Fransız yetkililerde yumuşama görülmüştür. Bunun bir göstergesi olarak Fransa Başbakanı Le'on Blum 18 Ocak'ta Türkiye'nin Fransa Büyükelçisi'ne yazdığı bir mektupta şöyle demektedir:

“Sırf hukuk anlamında anlaşmamız güçtür. Milletler Cemiyeti ise, bize olmayan tam özgürlüğe sahiptir. Fransız Hükümeti, Cemiyetin bu sorun için seçeceği sözcüğün görevini en geniş biçimde anlamasına hiçbir engel görmemektedir. Konseyin kararına önceden razıdır. O, şimdi Sancak'ı ayrı bir varlık olarak ele alabilir. Tek bir kaygım vardır; anlaşmazlığımızın gerçek nedenlerini kavrayamamak suretiyle onlara çare bulamamak ve bu dikenli sorunu ülkelerimiz arasında daha da dostçasına bir vasıta yapamamak”⁹¹

şeklinde bir mektup göndermiştir.

Yaşanan gelişmeler çerçevesinde çok geçmeden soruna taraflar arasında ilke bakımından anlaşılmış bir metin Sancak raporcusu Sandler tarafından 27 Ocak tarihinde Milletler Cemiyeti Konseyi'nin onayına sunulmuştur.

Millet Cemiyeti'nde alınan kararda:

- Sancak, işlerinde tamamiyle bağımsız “ayrı bir varlık” olarak kalacaktır. Dış işlerinde Suriye'ye bağlı olacaktır.
- Sancak'ın resmi dili Türkçedir.
- Sancak'ın uluslararası denetimi Milletler Cemiyeti aracılığı ile yapılacaktır.
- Sancak'ın ordusu olmayacak, iç güvenliğin sağlanmasında yerel polis gücü kullanılacaktır.
- Sancak'ın toprak bütünlüğü Türkiye ile Fransa'nın garantörlüğünde olacaktır.
- Oluşturulacak komisyonca en kısa sürede bir anayasa hazırlanacaktır⁹².

Milletler Cemiyeti'nde böyle bir kararın alınması Fransız mandası altında özel bir statüye sahip olan Sancak'ın, Milletler Cemiyeti denetiminde bağımsız bir devlet olma yolunda yaşadığı olağanüstü durum Türkiye açısından bakıldığında tam bir başarı olarak görülmüştür. Sancak krizi, Türk hükümeti tarafından ulusal bir dava olarak görülürken, Türk halkı davayı benimseyerek Sancaktaki Türklere ellerinden gelen yardımı esirgemiş ve kamuoyu olarak davaya etkin katılım gerçekleştirmiştir. Türkiye bu kriz esnasında

⁹¹ FİLİZ, Türk Ordusu, s. 172-173.

⁹² ADA, Hatay Sorunu, s. 128.

hedefleri net olarak ortaya koymuş, lakin yeni gelişen olaylar karşısında koşullara göre esnek hareket ederek büyük bir diplomatik başarı kazanmıştır. Aynı zamanda dış politika da çok yönlü bir siyaset izleyerek Avrupa'daki gelişmeler ışığında mevcut statükoyu kendi lehine kullanarak İngiltere'nin Akdeniz çıkarlarını hesaba katarak taraflar arasındaki uzlaştırma teklifine olumlu cevap vermiştir.

1.7. Sancak Statüsüne Verilen Tepkiler

Milletler Cemiyeti'nde Sancak ile ilgili alınan kararlara Türkiye ve Fransa cephesinden olumlu yaklaşılırken Suriye yönetimince tepkiyle karşılanmıştır. Milletler Cemiyeti Suriye temsilcisi, Sancak oturumunun ikinci tur görüşmelerine katılmamıştır. Çünkü oluşacak yeni statünün Suriye halkınca olumsuz karşılanacağı aşikârdır. Suriye yönetimi, bu yeni statü anlaşmasını Fransa ve Milletler Cemiyeti nezdinde protesto ederek bu durumu Suriye'yi bölmek ve meşru hayat sahasını ihlal etmek olduğunu ifade etmiş, Arap ulusu nezdinde istenmeyen sonuçları doğuracağı vurgulanmıştır. Ayrıca oluşacak yeni statünün Suriye'ye hem siyasi hem de ekonomik kayıp olarak yansiyacaktır. Ülkenin dışarıya açılan tek liman kenti olan İskenderun'un yeni oluşumla birlikte elden çıkacağı ve ülkenin iktisadi olarak zarar göreceğini belirtmiş ve Suriye halkının böyle bir şeye izin vermeyeceğini açıklamıştır.

Türk yetkililerce Sancak'ın yeni durumu sevinç ve coşku ile karşılanmış, İçişleri Bakanlığı'nca valiliklere tüm yurt genelinde kutlama yapılması buyurulmuştur. Sancaktaki kutlamaların ise Fransız Yüksek Komiserliği izni ile yapılması ve taşkınlıklara yer verilmemesi istenmiştir. Ayrıca resmi açıklamalarda Sancakta gerginliği arttıracak oluşumlardan uzak durulmasını ve Suriye'nin Türkiye'ye hasım olmak yerine dostluğuna ihtiyacı olduğu vurgulanmıştır.

Fransa, yaklaşmakta olan Avrupa savaşını göz önüne alarak Türk-Fransız ikili ilişkilerini göz önünde bulundurup dostluk anlaşması yapmayı ve Akdeniz güvenliğini garanti altına almak istemektedir. Bundan dolayı Suriye yönetimine baskı yaparak mevcut duruma dâhil olmalarını istemiştir⁹³.

⁹³ PEHLİVANLI, SARINAY vd., Türk Dış Politikasında Hatay, s.82-84; ADA, Hatay Sorunu, s. 130.

1.8. Türkiye-Fransa Arasında Yakınlaşma-Gerginleşme Dönemi

Fransa ve Türkiye arasında kabul edilen Sancak kararının ardından 20 Şubat 1937 tarihinde toplanan Milletler Cemiyeti Komitesi Sandler'in raporu çerçevesinde Sancak statüsü ve anayasanın hazırlanması için beş kişilik bir komitenin kurulmasını kabul etmiştir. Oluşturulan Sancak komitesinde Fransa, İngiltere, Belçika, Türkiye ve Hollanda'nın temsilcileri yer almıştır⁹⁴. Bu komite içerisinde Türkiye'yi Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu temsil etmiştir. Bu kararla birlikte oluşturulan komite 25 Şubat'ta faaliyete başlayarak gözlem yapmak üzere Sancak'a gönderilmiştir⁹⁵.

Sancak üzerinde Milletler Cemiyeti gözlemci heyeti çalışmalarını sürdürürken bir yandan da Türk-Fransız diplomatik temasları hız kazanmış ve sorunun çözümü için tekrardan bir araya gelinmiştir. Bu görüşmelerde Türkiye Sancak'ı elinden geldiğince özgürleştirmeye çalışırken Fransız yönetimi ise özellikle Lozan'da belirlenen sınırın korunması, Türkiye'nin asla sınır ihlali yapmayacağına dair teminat vermesi ve Fransa'nın Suriye için ön gördüğü Fransa-Suriye bağımsızlık anlaşmasının Türkiye tarafından onaylanmasıdır.

Milletler Cemiyeti nezdinde Hatayla ilgili olumlu gelişmelerin yaşandığı bu süreç içerisinde Mustafa Kemal Atatürk Türkiye'nin elini daha da güçlendirmek için bir takım adımlar atmıştır. Bu amaç doğrultusunda iç ve dış kamuoyunun Hatay konusunda aydınlatılması sağlanmıştır. Hatay, Türk kamuoyunda milli bir dava haline getirilerek sürekli olarak gazete manşetlerinde yer verilmiş, Hatay'daki seçimlerde çoğunluğu sağlamak ve yeni kurulacak Hatay devletinde görevlendirmek üzere Türkiye'de yaşayan Hatay doğumluları 1938 yılı itibari ile Hatay'a gönderilmeye başlanmıştır.

Bununla ilgili çıkarılan kararname şöyle demektedir:

- Memur ve serbest meslek sahiplerinin Ocak 1938'e kadar Hatay'a gitmeleri ve ailelerini de yanında götürmeleri,
- Hatay'a giden her memurun ilk işinin Hatay Ergenlik Cemiyeti faal heyetini ziyaret olduğu, vakit geçirmeksizin Hatay vatandaşlığına geçmek üzere müracaat etmeleri,

⁹⁴ MELEK, Hatay Nasıl Kurtuldu, s. 37-38.

⁹⁵ DAĞISTAN, SOFUOĞLU, Hatay, s. 66.

- Hatay’a giden her memurun ana vazifesinin Hatay’daki Türkleri bir tek cephe halinde hareket edecek şekilde davranmasını sağlamak, ayrıca Hatay’da yapılacak ilk işin önümüzdeki seçimleri kazanmak idraki içinde bulunmaları gerektiği,
- Hatay’a gidecek her memurun ve serbest meslek sahibinin Hatay Halk Partisi programı ve direktifi altında çalışan bir üye olacağı,
- Bütün Hataylıları Türk cephesinde toplamaya çalışmaları, özellikle Aleviler arasında Eti Türklüğü yayılarak onları milli cephede birleştirmenin en büyük vazife olacağı,
- Hatay’a giden memurların iki yıl orada kalacakları, Türkiye Başkonsolosu’nun izni olmadan Türkiye’ye dönemeyecekleri, memuriyet terfilerinin düzenli yapılacağı ve maaşlarının düzenli ödeneceği”⁹⁶

hususları vurgulanmıştır.

Türkiye-Fransa arasında Hatay müzakerelerinin yaşandığı dönemde Avrupa siyasi dengesinde meydana gelen gelişmeler ve Akdeniz’de ortaya çıkan güvenlik sorunu Türkiye açısından fırsata dönüştürülerek Hatay’ın krizinin çözümünde aktif olarak kullanılmıştır. İtalya 1935 yılında Habeşistan’ı işgal etmiş, Arnavutluk üzerindeki baskılarını artırmış ve emperyalist yayılmacı politikasını Akdeniz’e tanıtmıştır. İspanya’da General Franco⁹⁷ Ocak 1937’de Cumhuriyetçilere karşı geniş çaplı bir operasyon başlatmış, İtalya ve Almanya’nın desteği ile Cumhuriyetçileri ağır bir yenilgiye uğratmıştır. Almanya Adolf

⁹⁶ ERCİYES, Türkiye-Suriye İlişkileri, s. 76; PEHLİVANLI, SARINAY vd., Türk Dış Politikasında Hatay, s. 91-93.

⁹⁷ Francisco Franco ya da tam adıyla Francisco Paulino Hermenegildo Teódulo Franco y Bahamonde Salgado Pardo de Andrade, 4 Aralık 1892 tarihinde İspanya’da dünyaya gelmiştir. Ailesinin her üyesi iki asır boyunca aralıksız deniz kuvvetlerinde yüksek rütbelerle hizmet vermiştir. Francisco Franco, 1907 yılında akademiye girerek 1910 yılında okuldan mezun olarak İspanya ordusunda göreve başlamıştır. İspanyol ordusu, iyi bir sicile sahip olan Franco’yu 1916 yılında henüz 23 yaşında iken yüzbaşı rütbesine yükselmiştir. 1917 yılında binbaşı rütbesine yükseltilmiş ve 1923 yılına gelindiğinde yarbay olmuştur. 1932 yılında İspanya’da monarşinin sona ermesi ve demokratik düzenin kurulması sırasında, Franco taraf tutmayarak apolitik bir tutum sergilemiş; fakat kısa süre içerisinde demokratlarla arası bozularak 1936 yılında Kanarya Adaları’na sürgün maiyetinde bir atamayla gönderilmiştir. 18 Temmuz 1936 tarihinde askeri ayaklanma ilan eden Franco, ertesi gün Fas’a geçerek burada bulunan ordunun denetimini bir günde ele geçirmiştir. Daha sonra İspanya’ya hareket eden Franco, 3 yıl sürecek olan iş savaşı başlatmıştır. 1936 yılında ayaklanmanın başlamasıyla askeri ve idari yönetici olarak atanan Franco, ayaklanma sırasında ülkede tam bir denetim kuramasa da, 30 Ocak 1938 yılında hareketi tamamlamıştır. Franco devlet başkanı, hükümet başkanı, kara ve deniz kuvvetleri komutanı unvanlarıyla devletin başına geçmiştir. 1939 yılında Anti-Komintern Pakt’ı imzalayarak Adolf Hitler’in yanında İkinci Dünya Savaşı’na girmiş; fakat Almanya’nın Polonya’ya saldırması sonucunda savaştan uzak durma kararı alarak ülkesinin savaştan yıkılından korunmuştur. 1947 yılında İspanya’da rejimi değiştiren Franco, kendisini kral ve ülkenin daimi koruyucusu olarak atmıştır. Francisco Franco, 1973 yılında başbakanlık görevini torununa bırakarak sadece devlet başkanı ve ordu komutanı olarak görev yapmıştır. Francisco Franco, 20 Kasım 1975 tarihinde, 82 yaşında Madrid’de hayata gözlerini yummuş ve yerine torunu olan I. Juan Carlos geçerek İspanya’da krallığı devam ettirmiştir.

Hitler önderliğinde hızlı bir silahlanmaya giderek Versailles Anlaşması'nı⁹⁸ iptal etmiş ve Avrupa'da dengeleri değiştirmeye başlamıştır.

Almanya ve İtalya'nın Avrupa'da uluslararası ilişkileri gerginleştirmeleri ve yeni bir savaş ihtimalinin pek de uzak olmayışı ve Fransa'nın muhtemel bir dünya savaşı karşısında dayanamayacak olmasından dolayı Hatay krizinde geri adım atarak bağımsızlığa onay vermiştir.

1.9. 29 Mayıs 1937 Milletler Cemiyeti Kararı ve Türk-Fransız Anlaşması

Milletler Cemiyeti tarafından Sancak raportörü olarak görevlendirilen Sandler Şubat ayı kararlarından sonra Sancak'a yeniden giderek daha önce üzerinde mutabık kalınan hususları ve Türkiye ile Fransa'nın konuyla ilgili ortaya koyduğu tasarıları da dikkate alarak Sancak'ın statü ve anayasası ile Sancak'ın sınırlarını ortaya koyan detaylı bir rapor hazırlamıştır. Milletler Cemiyeti Uzmanlar Komitesi 15 Mayıs'ta toplanarak Sandler'in hazırladığı rapor üzerinde değerlendirmelerde bulunarak Milletler Cemiyeti Konseyinde görüşülmek üzere onaylamıştır.

Süreç içerisinde hem Milletler Cemiyeti hem de Türk-Fransız ikili görüşmelerinde birçok toplantı yapılmış ve toplantılara Türkiye'den heyetler katılmıştır. Örneğin 26 Mayıs toplantısının başında Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Aras başkanlığındaki heyete Hasan Rıza Soyak, Numan Menemencioğlu, Necmettin Sadık katılmıştır. İleriki heyet görüşmelerine de bakıldığında genelde Türk heyetini Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Aras ve onun başkanlığındaki Türk delegesi temsil etmiştir⁹⁹.

29 Mayıs 1937 tarihinde Milletler Cemiyeti Konseyi'nde yapılan görüşmeler sonrasında Sandler'in raporu esas alınarak Sancak'ı "Ayrı Bir Varlık" olduğu hukuken kabul edilmiştir¹⁰⁰.

⁹⁸ Versailles Anlaşması ile Almanya'nın İtilaf Devletlerine ödeyeceği savaş tazminatı veya diğer bir deyiş ile Tamirat Borcu.

⁹⁹ ULUSAN, "Milletler Cemiyeti...", s. 251.

¹⁰⁰ DAĞISTAN, SOFUOĞLU, Hatay, s. 66-67.

Buna göre:

- “İskenderun Sancağı, içişlerinde bağımsız, dışişlerinde Suriye tarafından yürütülen, Suriye ile gümrük ve para birliği içinde, “ayrı bir birimdir”. Sancak statüsü ve Anayasası’nın uygulanması Milletler Cemiyeti Konseyi’nce denetlenecektir.
- Sancak’ta oturan Suriye vatandaşları, Sancak vatandaşı olacaklardır. Statü’nün yürürlüğe girdiği tarihte nüfusa kayıtlı olmayanlar, bir yıl içinde Sancak nüfusu siciline kayıt yaptırma hakkına sahiplerdir.
- Suriye devletinin yaptığı uluslararası anlaşmalar, Sancak egemenliğine ve bağımsızlığına aykırı olması halinde Sancak’ta uygulanmaz.
- Sancak tümü ile silahtan arındırılacaktır. Sancak’ta huzur ve güvenliğin sağlanması için polis ve jandarma gücü 1500 kişiyi geçemez.
- Sancak’ta yasama yetkisi, iki dereceli seçimle, dört yıl için iş başına gelecek 40 üyeli bir Meclis tarafından yürütülür.
- 20 yaşından büyük tüm erkek Sancak vatandaşları, birinci derece seçimlerde oy kullanma haklarına sahiptir. İkinci derece seçimlerde adaylık için 25 yaşını doldurmak zorunludur.
- Sancak Meclisi için yapılacak ilk seçimler, Milletler Cemiyet Meclisi, Fransa ve Türkiye dışındaki üyelerin temsilcilerinden oluşacak bir seçim komisyonu tarafından düzenlenir ve denetlenir. Sancak’ta seçim sonucu ne olursa olsun en az Türkler 8, Aleviler 6, Araplar 2, Ermeniler 2, Rus-Ortodokslar 1 olmak üzere vekil seçilecektir.
- Sancak’ta yürütme yetkisi, Sancak Başkanı’na ve Bakanlar Kurulu’na aittir.
- Yargı yetkisi, yasa ile kurulan mahkemelere aittir.
- Sancak Statüsü ve Anayasası 29 Kasım 1937 tarihinde yürürlüğe gidecektir”¹⁰¹.

Milletler Cemiyeti’nde bu kararın alındığı Türk-Fransız delegasyonu bir araya gelerek Hatay’ın toprak bütünlüğü ve Türkiye-Suriye sınır hattının güvenliğini güvence altına alan iki anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmada Türklerin yoğun olarak yaşadığı Bayır, Bucak ve Hazine bölgeleri Fransızlar tarafından kasıtlı olarak Hatay sınırları dışında bırakılmıştır¹⁰².

¹⁰¹ ADA, Hatay Sorunu..., s. 134-136.

¹⁰² ADA, Hatay Sorunu..., s. 134-136; ERCİYES, Türkiye-Suriye İlişkileri, s. 77.

Milletler Cemiyeti onayı ile yeni bir statü kazanan Hatay, sorun olarak ortaya çıktığı bir yıllık süre zarfından bambaşka bir yapıya kavuştuğu görülmektedir. Hatay, dışişlerinde Suriye'ye bağlı kalmak koşulu ile tamamen bağımsız ayrı bir varlık şekline bürünmüştür. Fakat hem Milletler Cemiyeti kararları hem de Türk-Fransız Anlaşması Hatay krizini tamamen halletmemiştir. Hatay'ın yeni statünün ve anayasasının yürürlüğe girmesi yapılacak olan seçimlere bağlıdır; fakat Türkiye seçimlerin hemen yapılmasını isterken Suriye Arapları mutabık kalınan statüyü protesto etmişler ve el altından Fransız idaresi tarafından da desteklenmişlerdir. Fransa, 1937 yılının ikinci yarısından itibaren Türkiye'ye karşı olumsuz tavır takınarak güçlüklerin ortaya çıkmasına sebep olmuş, Türk-Fransız ilişkileri tekrardan gerginleşmiştir.

1.10. Hatay'da Seçim Süreci ve Yaşanan Zorluklar

Hatay'ın "Ayrı Bir Varlık" olarak tanıma kararı Milletler Cemiyeti'nde ve Türk-Fransız Anlaşması'nda varılan mutabakatın alt yapısı tam olarak hazırlanmadan kabul edildiğinden uygulama aşamasında başarılı olamamıştır. Suriye Hükümeti, varılan anlaşmaya sert tepki göstererek Hatay'ın bağımsızlığını onaylamamıştır. Araplar yapılan anlaşmayı kabul etmeyerek durumu protesto etmişler ve Türklere yönelik saldırı girişiminde bulunmuşlardır. Suriye Meclisi, 3 Haziran 1937 tarihinde bir bildiri yayınlayarak Hatay'ın Suriye'nin bir parçası olduğu, taraflar arasında yapılan anlaşmanın kendilerince tanınmadığını açıklamışlardır¹⁰³. Ayrıca 29 Kasım 1937'de Anayasanın yürürlüğe girmesinin planlandığı bir süreçte Suriye Meclisi ve basını, Suriye bayrağının Hatay'da indirilmesini protesto ederek Milletler Cemiyetini, Türkiye ve Fransa'yı şiddetle eleştirmiştir¹⁰⁴.

Fransa ile yapılan anlaşmaya Arapların şiddetli protestoları sürerken Fransız yetkililer anlaşma şartlarına uymayarak Türklere karşı olumsuz tavır sergileyerek Arapları ve Ermenileri Türklere karşı kışkırtmış ve ortamı daha da sertleştirmişlerdir¹⁰⁵. Ayrıca Fransız yetkililer Aleviler üzerindeki baskılarını arttırmışlardır. Fransızlar, Ermenilere silah dağıtarak Antakya Halkevine saldırı düzenlemişler ve hükümet konağında bir Türk gencin şehit olmasına neden olmuşlardır¹⁰⁶.

¹⁰³ SÖKMEN, Hatay'ın Kurtuluşu, s. 10.

¹⁰⁴ PEHLİVANLI, SARINAY vd., Türk Dış Politikasında Hatay, s. 84; ADA, Hatay Sorunu..., s. 145.

¹⁰⁵ ÇİMEN, Türkiye-Suriye İlişkileri, s. 39.

¹⁰⁶ PEHLİVANLI, SARINAY vd., Türk Dış Politikasında Hatay, s. 85.

Türkiye, 29 Mayıs kararlarından sonra Hatayla daha yakından ilgilenerek ilişkilerini güçlendirmiş ve halk ile daha da yakınlaşma sürecine girmiştir. Bu amaçla Hatay'da daha etkin hale gelebilmek için 30 Ağustos 1937'de Sancak'ta Türk Başkonsolosluğu kurulmuştur¹⁰⁷. Türk bankları Hatay'da şube açmış ve halka kredi imkânı sunmuşlardır. Suriye yönetiminin iktisadi ambargo kararı karşısında Sancak ürünlerine gümrük vergisi kaldırılmıştır. Türkiye bölgedeki diğer etnik gruplara sıcak yaklaşarak onları kendi tarafına çekmeye ve seçimlerde Türkiye'yi desteklemeye çalışmıştır¹⁰⁸. Bu zaman zarfında Hatay'daki Türkler aleyhine yapılan saldırılar kınanmış, gerekli önlemlerin alınması istemiş ve 15 Aralık'ta Milletler Cemiyeti'ne başvurularak Türkler aleyhine olan seçim yönetmeliğinin değiştirilmesi istenmiştir¹⁰⁹. Ayrıca Mustafa Kemal Atatürk, 1 Kasım 1937 Türkiye Büyük Millet Meclisi açılış konuşmasında;

“Milletler Cemiyeti yüksek idaresi altında cereyan etmiş olan müzakereler, Hatay halkını layık olduğu mesut ve müstakil idareye kavuşması yolunda amaçladığımız gayeyi temin edecek vesikaların kabul ve imzasıyla neticelenecektir. Yeni Hatay rejiminin mer'iyete girmesine kısa bir zaman kaldı.”¹¹⁰

diyerek görüşlerini belirtmiştir.

Hatay'da yaşanan olaylar anayasanın hazırlanmasını ve seçimlerin yapılmasını geciktirmiştir. Bu yaşanan hadiseler Türkiye tarafından Milletler Cemiyeti nezdinde protesto edilmiş ve olaylara el konulması istenmiştir. Bu yaşananlara paralel olarak Türk-Fransız ilişkileri gerginleşmiştir. Türkiye, 29 Aralık 1937 tarihinde 1930 yılındaki Türk-Fransız Dostluk Anlaşması'nın yenisinin yapılması amacıyla tek taraflı feshedildiğini bildirmiştir¹¹¹. Avrupa siyasal konjonktürünü de çok iyi değerlendiren Mustafa Kemal Atatürk, Fransa'nın Almanya ve İtalya karşısında kaygılanmasını ve Türkiye'nin siyasi ve askeri desteğine ihtiyacını olduğunu anlaması bakımından son derece önemli bir hamle yapmıştır.

Bu durum üzerine Milletler Cemiyeti Hatay için yeni bir seçim tüzüğü hazırlamış ve ulusal seçimlerin 15 Temmuz 1938'e kadar yapılmasını istemiştir. Ocak ayında Türk-Fransız görüşmeleri yeniden başlayarak seçim mevzuatı Türkiye'nin hassasiyeti doğrultu-

¹⁰⁷ DAĞISTAN, SOFUOĞLU, Hatay, s. 73; FİLİZ, Türk Ordusu, s. 176.

¹⁰⁸ ADA, Hatay Sorunu..., s. 141.

¹⁰⁹ PEHLİVANLI, SARINAY vd., Türk Dış Politikasında Hatay, s. 85-86.

¹¹⁰ SÖKMEN, Hatay'ın Kurtuluşu, s. 11.

¹¹¹ TÜRKMEN, İlter, “Türkiye Cumhuriyeti'nin Ortadoğu Politikası”, Ed., Atilla Sandıklı, Erdem Kaya, Ortadoğu'da Değişim ve Türkiye, *Bilgesam Yayınları*, İstanbul 2014, s. 4-5; DAĞISTAN, SOFUOĞLU, Hatay, s. 79.

sunda düzenlenerek birinci tur seçimlerin Nisan ayında ikinci tur seçimlerinin ise mayıs ayında yapılması kararlaştırılmıştır. Fransız yetkililer diplomatik yollardan Türkiye ile anlaşma yoluna giderken Suriye Manda yönetimi aks-i dava güderek Arapları ve Ermenileri Sancak'a getirerek Türkler aleyhine propaganda faaliyetlerine başlamışlardır. Sancakta Türklerle karşı şiddet uygulanması, seçim listelerine kayıt edilmemeleri, Türklerle ve Alevilere yönelik baskı ve yıldırma politikaları Türk-Fransız ilişkilerini yeniden germiştir¹¹².

Fransız yetkililerin davranışları Türk basınınca eleştirilmiş, Milletler Cemiyeti yetkilileri hiçbir şey yapmamakla suçlanmıştır. Yaşanan olaylara Ankara çok sert tepki göstererek durumu protesto etmiştir. Mustafa Kemal Atatürk bu işin sulh ile çözülmeyeceğini düşünerek sağlık durumunun iyi olmamasına rağmen 20 Mayıs'ta Mersin'de askeri birlikleri denetlemiş ve ardından 24 Mayıs'ta Adana'ya geçerek oradaki askeri birlikleri de denetlemiştir¹¹³. Bu gelişmelerle birlikte Başbakan Celal Bayar Suriye sınır güvenliğinin sağlanması için 30 bin donanımlı askerin sınıra konuşlandırılarak hazır bekletilmesini istemiştir¹¹⁴. Bu durum Fransız yetkililerin tutumunu kökünden değiştirmelerine sebep olmuştur. Fransa, seçimleri 6 gün durdurarak 30 Mayıs'ta Fransız manda yetkilisini değiştirmiştir. Ankara tarafından da Haziran'da Abdurrahman Melek Hatay valisi olarak tayin edilmiştir¹¹⁵.

Avrupa'da Almanya'nın Avusturya'yı işgali ve hızlıca siyasi konjonktürün değişmesi Fransa'nın Hatay krizinde yumuşamasına ve Hatay'ın bağımsızlığına onay vermesine sebep olmuştur. Türk-Fransız yetkililer arasında yapılan görüşmeler sonucunda 3 Temmuz 1938'de Hatay'ın toprak bütünlüğü ve statünün ortaklaşa korunması ile ilgili askeri bir anlaşma yapılmıştır¹¹⁶. Bu anlaşma dâhilinde 1921 Ankara Anlaşması ve 1937 Sınır güvenliği anlaşmalarını teyit edilmiş, Fransa tarafından Hatay'da Türk unsurun üstünlüğü kabul edilmiştir. Ayrıca, Hatay Devleti'nin iç ve dış güvenliği 6 bin kişilik bir kuvvet tarafından korunacaktır. Bu kuvvetin bini Hatay içerisinde seçilecek kişilerden oluşurken geri kalanı ise Türk-Fransız müşterek birlikleri oluşturacaktır¹¹⁷.

¹¹² PEHLİVANLI, SARINAY vd., Türk Dış Politikasında Hatay, s. 96.

¹¹³ ÜNAL, Tahsin, *Türk Siyasi Tarihi 1700- 1958*, Ankara, Emel Yayınları, 1977, s. 576; SÖKMEN, Hatay'ın Kurtuluşu, s. 13.

¹¹⁴ DAĞISTAN, SOFUOĞLU, Hatay, s. 83.

¹¹⁵ PEHLİVANLI, SARINAY vd., Türk Dış Politikasında Hatay, s. 97.

¹¹⁶ ÇİMEN, Türkiye-Suriye İlişkileri, s. 38-39.

¹¹⁷ SÖKMEN, Hatay'ın Kurtuluşu, s. 14.

Mustafa Kemal Atatürk, Fransızlarla imzalanan anlaşmanın hemen ertesi günü Türk birliklerinin Hatay'a girmesini ve olaylara el koymasını istemiştir. Türk askerlerinin önce birlikleri 4 Temmuz'da asıl gösterişli giriş ise 5 Temmuz'da Albay Şükrü Kanatlı komutasında Türk unsurun sevinç gösterileri eşliğinde Hatay'a girmiştir¹¹⁸.

Daha önce Milletler Cemiyeti yetkililerince oluşturulan seçim komisyonlarının görevleri Türk ve Fransız yetkililer ele alarak seçim çalışmalarına yeniden başlamışlardır. Yeni komisyonun hazırladığı seçim listesine göre 35.847 Türk, 11.319 Alevi, 5.504 Ermeni, 1.845 Sünni-Arap, 2.098 Rum-Ortodoks seçmen tespit edilmiştir. 22-31 Temmuz tarihleri arasında yapılan seçimlerde Türkler 22, Aleviler 9, Ermeniler 5, Sünni Araplar 2, Rum-Ortodokslar 2, toplamda ise 40 milletvekili Hatay Meclisine seçilmiştir¹¹⁹.

1.11. Hatay Devleti'nin Kuruluşu

Hatay'ın kurtuluşu için verilen yoğun mücadele sonunda neticelenmiş ve Mustafa Kemal Atatürk'ün istediği gibi Hatay ilk başta "ayrı bir varlık" olarak kabul ettirilmiş, statü ve anayasasının belirlenmesi sağlanmıştır. 1938 Temmuz-Ağustos'unda yapılan seçimlerle milletvekilleri belirlenmiş ve Mustafa Kemal Atatürk'ün listesindeki vekiller meclise girmiştir.

Sancak Meclisi 2 Eylül 1938 tarihinde meclisin en yaşlı üyesi Mehmet Adalı başkanlığında toplanarak ilk toplantısını yapmış, milletvekilleri yemin ederek görev dağılımına geçmiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün başından beri desteklediği Tayfur Sökmen'i Hatay Devlet Başkanlığına, Abdulgani Türkmen'i Meclis Başkanlığına, Abdurrahman Melek'i Başbakanlığa seçilmiştir. Devletin resmi adı Hatay Cumhuriyeti olarak belirlenmiş, Hatay Cumhuriyeti'nin bayrağı bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından belirlenen al zemin üzerinde beyaz ay ve içi kırmızı yıldız olarak kabul edilmiştir¹²⁰.

2 Eylül 1938'de yarı bağımsızlığını ilan eden Hatay Cumhuriyeti bir yıla yakın bir süre bağımsız kalmıştır. Bu bağımsızlık süreci içerisinde Suriye yönetimi tarafından sürekli olarak zor durumda bırakılmaya çalışılmıştır. Ülkenin içişlerinde serbest olmasının

¹¹⁸ MELEK, Hatay Nasıl Kurtuldu, s. 56-58; DAĞISTAN, SOFUOĞLU, Hatay, s. 88.

¹¹⁹ SÖKMEN, Hatay'ın Kurtuluşu, s. 14; TURAN TÜYLÜ, Esin, "Ulus ve Cumhuriyet Gazetelerine Göre Hatay Sorunu ve Hatay'ın Anavatanına Bağlanması", *VAKANÜVİS-Uluslararası Tarih Araştırmaları/International Journal of Historical Researches*, Mart/March 2017, Yıl/Vol. 2, No. 1 s. 284-312, s. 304.

¹²⁰ MELEK, Hatay Nasıl Kurtuldu, s. 65; SÖKMEN, Hatay'ın Kurtuluşu, s. 14; DAĞISTAN, SOFUOĞLU, Hatay, s. 88; ADA, Hatay Sorunu..., s. 185-187; TEKİN, Hatay Tarihi, s. 225.

yanında dışişlerinde Suriye yönetimine bağlı olması, Fransız ve Suriyeli yöneticilerin Hatay Devleti'ni baskı yolu ile kontrol altına almak istemeleri yeni krizlerin habercisi olmuştur. Suriyeli yöneticiler Hatay-Suriye sınırındaki giriş-çıkış yapmak isteyenleri engellemişlerdir. Ekonomik bağların güçlü olduğu Halep'le bağlantısı kesilmiş, posta pulları verilmemiştir. Türkiye, bu gelişmeler karşısında Hatay birlikte hareket ederek yaşanan sorunları çözmüştür. Hatay, Suriye'nin sınır kapatmasına rest olarak kendi tarafındaki sınırı kapatmış ve Türkiye ile vizesiz geçiş başlatmıştır. İskenderun Liman Gümrüğüne el konularak geliri Hatay hazinesine aktarılmıştır. Yurt dışına çıkacaklar için Türk veya Fransız konsolosluklarından pasaport seyahat etmeleri kabul edilmiş ve Suriye yönetimi yok sayılmıştır. Suriye yönetimi tarafından gönderilmeyen posta pulları Türkiye'de basılarak Hatay'a verilmiştir. Mali işlerde Suriye Lirasından vazgeçilerek Türk Lirasına geçilmiş ve memurların maaşları Türk Lirası ile ödenmeye başlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Hatay'da bir şube açarak faaliyetlerine başlamıştır. Eğitim alanında Arapça eğitim veren kurumlar kapatılmış, Türkçe eğitime geçilmiş ve Fransızca ortaokul üzeri eğitimlerde okutulmaya devam edilmiştir. Askeri alanda Fransız istihbarat birimleri sınır dışı edilmiş ve yerlerine Hataylılar tayin edilmiştir¹²¹.

1.12. Hatay'ın Türkiye'ye Katılması

Hatay Cumhuriyeti'nin bağımsız olduktan sonraki süreçte Türkiye ile kurduğu yakın ilişki er geç Türkiye'ye ilhaki göstermiştir. Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu Fransa'nın Ankara'ya gönderdiği yeni Büyükelçisi René Massigli ile 20 Ocak 1939 tarihinde yaptığı görüşmede Türkiye'nin Hatay'ı ilhak etmek istediğini açıkça bildirmiştir¹²². Aynı dönemde Avrupa'da 15 Mart 1939'da Almanya Çekoslovakya'yı ve 7 Nisan 1939'da İtalya Arnavutluk'u işgal etmiştir¹²³. Bu sıcak gelişmelerin yaşanmaya başlaması Fransa'yı daha da telaşlandırmış ve Fransa'nın Avrupa'da giderek sıkıştığını gören Türkiye bu durumu kendi lehine kullanmıştır. Bu sırada yapılmakta olan Türk-İngiliz İttifak görüşmelerine Fransa katılmak istemiş; fakat Türkiye, Hatay meselesi halledilmedikçe Fransa'nın ittifak görüşmelerine katılmasına razı olmamıştır¹²⁴.

¹²¹ ADA, Hatay Sorunu..., s. 189-190; DAĞISTAN, SOFUOĞLU, Hatay, s. 93-96; PEHLİVANLI, SARINAY vd., Türk Dış Politikasında Hatay, s. 119-124.

¹²² ADA, Hatay Sorunu..., s. 200.

¹²³ ALTUĞ, Yılmaz, Çekoslovakya Sorunu, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1994;

¹²⁴ FİLİZ, Türk Ordusu, s. 237.

Türkiye, Hatay'ın anavatana katılım sürecini tüm boyutları ile düşünerek 1939 Martında yapılacak olan milletvekili seçimlerinde Hatay Devlet Başkanı Tayfur Sökmen'i Antalya'dan, Başbakan Abdurrahman Melek'i Gaziantep'ten aday göstererek hazırlıklarını yapmaya başlamıştır¹²⁵.

Fransız yönetimi Eylül 1936'den beri Türkiye'yi Suriye sınırı ve Hatay krizinde uğraştırmış ama Avrupa'da yeni bir savaş ihtimalinin doğması üzerine Türklere boyun eğmek zorunda kalmıştır. 23 Haziran 1939 tarihinde Türkiye ile Fransa arasında Hatay'ın Türkiye'ye iltihakını kabul ve Türk-İngiliz İttifak Anlaşması benzeri bir ittifak anlaşması neticesinde Hatay'ın Türkiye'ye katılması kesinleşmiştir.¹²⁶ Hatay'ın Türkiye'ye katılma haberi Hatay'da büyük bir heyecan ve sevinç yaratmış, tüm şehir Türk bayrakları ile süslenmiştir. Hatay Millet Meclisi, senelerce hasret kaldıkları anavatana kavuşma heyecanı içerisinde aynı gün yani 23 Haziran 1939'da oy birliği ile Türkiye'ye katılma kararı vermiştir. Tayfur Sökmen, Hatay'dan ayrılarak Ankara'ya gitmiş ve Atatürk'ün yadigarı Hatay Devleti bayrağını İsmet İnönü'ye teslim etmiştir¹²⁷.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, 30 Haziran 1939'da özel gündem ile toplanarak Hatay Devleti'nin Türkiye'ye katılma kararını onaylamıştır. 7 Temmuz 1939 tarihli ve 3711 sayılı yasa ile Antakya merkez olmak üzere Hayat, Türkiye Cumhuriyeti'nin altmış üçüncü ili olmuştur¹²⁸.

1.13. Hayat'ın İltihakına Tepkiler ve Suriye'nin Hatay Tezi

Hatay'ın Türkiye'ye ilhakına en sert tepkiyi Suriye yönetimi göstermiştir. Türk-Fransız Anlaşması sonrası Hatay'a bağımsızlık verilmesi üzerine Suriye partileri ortak hareket ederek yayınladıkları beyannamelerle ve verdikleri demeçlerle kabul etmediklerini vurgulamışlardır. Milletler Cemiyeti'ne çektikleri telgraflarla iltihak protesto edilmiş ve anlaşmanın onaylanmaması istenmiştir. Suriye Meclisi de bu durumu kabul etmeyerek Milletler Cemiyeti'ne telgraf çekerek anlaşmanın onaylanmamasını talep etmişlerdir. Suriye yönetimi sonraki yıllarda görüleceği üzere Türkiye'ye sert ve katı bir tutum içine girerek Hatay üzerinde hak iddia ederek ilişkileri inişli-çıkışlı bir hale sokmuştur. Suriye,

¹²⁵ MELEK, Hatay Nasıl Kurtuldu, s. 80.

¹²⁶ DAĞISTAN, SOFUOĞLU, Hatay, s. 104-105; ERCİYES, Türkiye-Suriye İlişkileri, s. 80.

¹²⁷ SÖKMEN, Hatay'ın Kurtuluşu, s. 117.

¹²⁸ TEKİN, "Hatay Tarihi", s. 227; ERCİYES, Türkiye-Suriye İlişkileri, s. 81.

1946 yılında Fransa'dan bağımsızlığını kazandığında ilk olarak Hatay'ın Suriye sınırları içerisinde olduğunu iddia etmiştir¹²⁹.

Suriye yönetiminin dışında İtalyan hükümeti de 10 Temmuz'da Fransa'ya verdiği bir notada 1920 San Remo Konferansına katılan bir devlet olarak kendilerinin de görüşlerinin alınması gerektiği belirtilmiş ve mandacılık anlayışına ters düştüğü gerekçesi ile protesto etmiştir. Fransa tarafında İtalya'ya verilen cevapta bu durumun 1921 Ankara Anlaşması'nın bir sonucu olduğu vurgulanmıştır. Almanya, önceleri Türkleri desteklerken Türk-İngiliz İttifak Anlaşması sonrasında bu durumun kendilerine karşı İngiliz komplosunun bir sonucu olduğu şeklinde değerlendirilerek tepki gösterilmiştir. Suriye'de Hatay'da yaşayan Ermeniler yeni durumu olumlu karşılamayarak Arapları Türklere ve Fransızlara karşı kışkırtmışlar var Fransa'ya protesto etmişlerdir. İngiltere, yaklaşmakta olan Avrupa savaşını göz önüne alarak Hatay meselesinde Türkiye ile Fransa arasında uzlaşmayı sağlamaya çalışmış ve Türkiye'nin kendisinden uzaklaşmaması için elinden geleni yapmıştır¹³⁰.

¹²⁹ÇİMEN, Türkiye-Suriye İlişkileri, s. 43; DAĞISTAN, SOFUOĞLU, Hatay, s. 108-109; PEHLİVANLI, SARINAY vd., Türk Dış Politikasında Hatay, s. 135-138.

¹³⁰ FİLİZ, Türk Ordusu, s. 244;

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİNDE 1957KRİZİ

2.1. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türk Dış Politikası

Türkiye İkinci Dünya Savaşı öncesinde komşularıyla imzaladığı Balkan Antantı¹³¹, Montrö Boğazlar Sözleşmesi¹³² ve Sadabat Paktı'nın¹³³ yanı sıra 12 Mayıs 1939'da İngiltere ile bir deklarasyon yayınlayarak Almanya ve İtalya'nın saldırgan tutumlarına karşın, savaşın Akdeniz'e yayılması durumunda taraflar arasında karşılıklı yardım ve iş birliği konularında bir anlaşma imzalanmıştır. Fransa ile Hatay sorununun çözümü üzerine 23 Haziran 1939'da mahiyetleri aynı olan bir deklarasyon imzalanmıştır. Türkiye bu deklarasyonlarla yaklaşan savaş öncesinde dış politikasını belirlemiş, 19 Ekim 1939 tarihinde Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında "Üçlü İttifak Anlaşması" ile anti revizyonist devletlerle iş birliği içerisinde olacağını ilan etmiştir.¹³⁴ Benzer bir anlaşma yapmak için Moskova'ya giden Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, Sovyetler Birliği'nin bu anlaşma teklifine boğazların ortak savunulması ve Montreux Anlaşması'nda değişik yapılması yönündeki teklifi nedeniyle anlaşma sağlanamamıştır¹³⁵. Böylelikle Türkiye'nin Batı bloku içinde yer alacağı kesinleşmiş ve izlenmiş olan tarafsızlık politikası terk edilmiştir. 1939 Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı¹³⁶ sonrasında Polonya'nın paylaşılması Türk dış politi-

¹³¹Balkan Antantı için detaylıca bkz. ÖNAL, Buket, ULTAN, Mehlika Özlem, "Balkan Paktı (1934) ve Dışarıdaki Yansımaları", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Bursa 2012, Yıl. 13, S. 22.

¹³² Montrö Boğazlar Sözleşmesi için detaylıca bkz. ÖZELLER, Meriç, *Boğazlar Meselesi, Lozan ve Montrö*, İstanbul, Aydınlık Yayınları, 1977.

¹³³ PALABIYIK, Mustafa Serdar, "Sadabad Paktı (8 Temmuz 1937): İttifak Kuramları Açısından Bir İnceleme", *Ortadoğu Etütleri*, Temmuz 2010, C. 2, No 3, s. 147-179.

¹³⁴ ATABEY, Figen, "İkinci Dünya Harbi Öncesi Türk-İngiliz-Fransız Ortak Deklarasyonu", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2014, C.7, S. 31, s. 296-304.

¹³⁵ ERGÜÇ, Ayzen, *1939-1945 Yılları Arasında İzlenen Türk Dış Politikası Ekseninde Türk-Yunan İlişkileri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2015, s.7-11.

¹³⁶ 1939 Alman-Rus Saldırmazlık Paktı için detaylıca bkz. Ali Servet Öncü- Oğuzhan Ekinci, "İkinci Dünya Savaşı Öncesi Beklenmeyen Gelişme: 23 Ağustos 1939 Tarihli Alman Rus Paktı", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.2, Ağustos 2018.241-263.

kasında yeni değişmeleri de beraberinde getirmiş, Sovyetlerle olan yakın ilişkiler giderek kötüleşmiştir¹³⁷.

İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte Türkiye tarafsızlığını ilan etmiş, ancak hem Mihver Devletler hem de Müttefik Devletler her fırsatta Türkiye'yi kendi yanlarında savaşa sokmak için her fırsatı değerlendirmişlerdir. Almanya'nın Balkanları işgali tekrardan Türk-Sovyet yakınlaşmasını sağlamış ama Türkiye'nin Sovyet çekincesi savaş yılları boyunca devam ederek Müttefik Devletler yanında savaşa girmemiştir. Savaş dışında müttefik ülke konumunda kalarak hem Almanya ile saldırmazlık paktı imzalamış hem de Sovyet tehdidini bahane ederek Almanya ve İtalya'ya savaş ilan etmemiştir.

Türkiye, Müttefik Devletler tarafından her konferansta kendilerinin yanında savaşa girmesi konusunda baskıya maruz kalmıştır. Baskılar karşısında Türkiye, savaşa girmeyi kabul etmiştir; ancak Türk ordusunun modern silahlarla güçlendirilmesi gerektiğini belirterek zaman kazanmaya çalışmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Türkiye'nin tarafsızlık politikası tehlikeli bir boyut almış ve Batı blokunun tepkisini çeker hale gelmiştir. Türkiye, 23 Şubat 1945'te Mihver Devletlere resmen savaş ilan ederek savaşa katılmıştır¹³⁸. Aynı dönemde Balkanlarda Sovyet tehlikesi baş göstermiş ve Sovyetler Türkiye'den toprak talep ederek 1925 yılında imzalanan Türk-Sovyet Anlaşması'nın artık geçersiz olduğunu bildirmişlerdir¹³⁹. Sovyet Rusya'nın toprak talepleri karşısında ilk başta Batı blokundan beklediği desteği göremeyen Türkiye, 1946 Postdam Konferansı'ndan sonra ABD'nin ve İngiltere'nin desteğini almaya başlamıştır. 1946 yılı ABD'nin Sovyet Rusya'nın yayılcı politikalarına karşı duruşunun başladığı yıldır. ABD Başkanı Truman, Sovyet Rusya tehdidi karşısında bir plan hazırlayarak Türkiye ve Yunanistan'ı askeri ve mali açıdan güçlendirmek için kongreye bir teklif sunmuştur. "Truman Doktrini" ve "Marshall Yardımı" adıyla anılan bu yardımlarla hem Batı Avrupa hem de Türkiye dâhil

¹³⁷ ARI, Ökkaş, *Türkiye'nin Ortadoğu Projesinin Doğuşu*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya, 2010, s. 55.

¹³⁸ KURBAN, Vefa, "1950-1960 Yıllarında Türkiye ile Sovyetler Birliği Arasındaki İlişkiler", *ÇTTAD-Journal Of Modern Turkish History Studies*, (2014-Bahar/Spring), S. 28, s.228-229.

¹³⁹ ERTEM, Barış, "Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk-Sovyet İlişkileri (1939-1947)", *The Journal of International Social Research*, Spring 2010, Volume3/11; YILMAZ, Zeliha, *Siyasi Açıdan I. ve II. Menderes Hükümetleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007, s. 74.

olmak üzere Güneydoğu Avrupa Sovyetler Birliği tehdidi karşısında güvene alınmış ve Sovyetlere gerekli mesajlar verilmiştir¹⁴⁰.

İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda uluslararası siyasi konjonktür kökten değişmiş ve etkileri günümüze kadar devam eden iki kutuplu bir sistem ortaya çıkmıştır. Yeni Dünyanın iki süper gücü olarak ABD Batı blokunu ve demokrasiyi temsil ederken Sovyetler Birliği ise Doğu blokunu ve Komünist yapıyı temsil etmiştir. Savaş sonunda Sovyetler Birliği ilk iş olarak Doğu Avrupa ülkelerine, Balkanlara ve Türkiye'ye ideolojisini yaymak ve kendilerine bağlı uydu hükümetleri iktidara getirmeye çalışmıştır¹⁴¹. Türkiye üzerindeki Sovyet tehdidi, Türkiye'nin uluslararası politikada yalnız olduğu bir döneme rastlamıştır. İlk başta İngiltere'nin desteğine başvurulmuş, ancak beklenen sonuç alınamamıştır. Türkiye Batı Bloku içinde yer alabilmek için çok partili sisteme geçmiş ve böylelikle Batılı devletlerin desteğini almak için ilk adım atılmıştır. Sovyetlerin Orta Doğu ülkeleri ile daha yakın iş birliği içerisine girmesi bölgedeki ABD çıkarlarını tehlikeye sokmuş ve ABD tutumunu Türkiye lehine değiştirerek Boğazlar üzerinde Türk tezini desteklemeye başlamıştır. ABD'nin Türkiye'ye ilk ciddi desteği Amerikan donanmasının en büyük gemilerinden biri olan Missouri'nin İstanbul'a gelmesi olmuştur. Missouri, Türkiye'nin Washington'da vefat eden Büyükelçisi Münir Ertegüç'ün cenazesini getirmiş ve aynı zamanda Sovyet Rusya'ya Türkiye'nin yalnız olmadığını göstermiştir. Aynı zamanda bu Sovyetler Birliği'ne karşı yapılan bir gövde gösterisi niteliği taşımıştır¹⁴².

Türkiye, 1945-1946 yıllarında cereyan eden olaylar karşısında ABD'nin diplomatik desteğini elde ederek büyük bir başarı sağlamış; ancak kendi ayakları üzerinde durabilmesi ve Sovyet tehdidine karşı koyabilmesi için ABD'nin askeri ve ekonomik desteğine ihtiyacı olduğunu ortaya çıkarmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nda İngiltere'nin büyük yara alması ve mali açıdan zayıflaması dünya siyasetindeki yerini ABD'ye bırakmasına neden olmuştur. Truman yönetimi, Sovyetler Birliği'ne karşı giriştiği çevreleme politikası ile Orta Doğu'da zayıflayan İngiliz yönetiminin yerini almak için harekete geçmiştir¹⁴³. Bu

¹⁴⁰ Truman Doktrini ve Marshall Yardımı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İRTEM, Barış, "Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı", *Bahkeşir Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 12, S. 21, Bahkeşir 2009, s. 377-397.

¹⁴¹ ÇAĞRI, Erhan, "Avrupa'nın İntiharı ve İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Temel Sorunlar", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 1996, C.51, S. 1, s. 265.

¹⁴² MÜTERCİMLER, Erol, ÖKE, Mîm Kemal, *Düşler ve Entrikalar Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası*, İstanbul, Alfa Yayınevi, 2004, s. 27.

¹⁴³ AKBAŞ, Zafer, "ABD'nin Ortadoğu Politikalarının Sürdürülebilirliği ve Ortadoğu'da Güç Mücadelesi" *History Studies International Journal Of History*, ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı, 2011, s. 2.

bağlamda Sovyet yayılmasının başladığı Yunanistan ve Türkiye'ye askeri ve mali yardım verilmesi kaçınılmaz olmuştur¹⁴⁴.

2.1.1. Truman Doktrini

ABD'nin 1945 yılında Japonya'ya attığı atom bombaları Japonya'nın teslimiyetini sağlarken aynı zamanda dünyada ABD'nin askeri üstünlüğünü de sağlamıştır. Sovyetler Birliği lideri Stalin bu güç üstünlüğünü kendilerini sindirmek üzere bir tehdit unsuru olarak algılayarak Batı ile arasında kendisine bağlı uydu devletler kurarak bir “tampon bölge” oluşturma yoluna gitmiştir. Bu ilke Sovyetler Birliği'nin savaş sonrasında Doğu Avrupa politikasının temelini oluşturmuştur. Sovyetler Birliği bu amaç doğrultusunda komşu ülkelerde Komünist ideolojiyi yaymış ve Doğu Avrupa'da kendisine bağlı Komünist uydu-devletler kurmuştur. Ayrıca Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile sınırdaş olması, bir yandan boğazları kontrol etmesi, öte taraftan da Orta Doğu'ya stratejik konumu itibarıyla Sovyetler Birliği'nin ilgi alanına girmiştir. Bu durum Amerika ve diğer Batılı devletlerde büyük korkuya yol açmıştır¹⁴⁵. Komünizmin tüm Avrupa'ya yayılacağı ve Batı'nın hayat sahasını tehdit edeceği düşüncesiyle 1947 yılından başlayarak dış politikada Komünizm ile mücadeleye başlamıştır¹⁴⁶. Böylelikle dünya yeni bir döneme girmiş, demokratik-kapitalist ve Komünist ideoloji arasında Soğuk Savaş dönemini başlatmıştır¹⁴⁷.

Yunanistan'da Komünist gerillalarla zayıf merkezi hükümet arasında başlayan iç savaş, Truman Doktrini'nin ilan edilmesini hızlandıran başlıca gelişmedir. Ayrıca Sovyetler Birliği'nin, Lenin zamanında imzaladığı Brest Litovsk Barış Antlaşması¹⁴⁸ ve Moskova Antlaşması hükümlerine rağmen Türkiye'den Sarıkamış, Kars, Ardahan ve Artvin vilayetlerini, İstanbul ve Çanakkale Boğazlarında askeri üsler kurmak istemesi ve bu amaçla Türkiye'ye baskı yapması diğer hızlandırıcı gelişmedir. Ayrıca İngiltere'nin İkinci Dünya Savaşı boyunca Türkiye ve Yunanistan'a verdiği iktisadi ve askeri malzeme desteğini kesmesi Sovyet Birliği'nin emelleri için bulunmaz bir fırsat olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye, elindeki önemli miktarda döviz ve altın stokuna karşın, çok kalabalık bir orduyu elde tutma zorunluluğu nedeniyle, dış desteğe gereksinim duyar duruma gelmiştir. Ayrıca

¹⁴⁴ YILMAZ, I. ve II. *Menderes Hükümetleri*, s. 79.

¹⁴⁵ GERGER, Haluk, *Kan Tadı: Belgelerle ABD'nin KARA Tarihi*, İstanbul, Yordam Kitap, 2012, s. 206-222.

¹⁴⁶ Truman Doktrini için detaylıca bkz. ARMAOĞLU, Fahir, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995, İstanbul, Timaş Yayınları, 2016, s. 3396-397.

¹⁴⁷ KAYAR, Mustafa, *Türk Amerikan İlişkilerinde Irak Sorunu*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2003, s.112.

¹⁴⁸ 3 Mart 1918 tarihinde Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti ile Alman İmparatorluğu, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Osmanlı Devleti ve Bulgaristan Krallığı arasında imzalanmış, İttifak Devletleri'nin yenilmesi üzerine geçersiz kalmış bir barış antlaşmasıdır.

ABD Dışışleri Bakan Yardımcısı Acheson'un Komisyon'da yaptığı değerdendirmelerde bazı Orta Doğu ölkelerinin bağımsız hükümetlerini devam ettirebileceğini belirtmiş ve sonra şöyle devam etmiştir:

“... fakat, şimdiden kestirilemeyen şartlar, bu memleketleri de başka bir istikamet almağa zorlayabilir. ... Yunanistan ve Türkiye'de bir çöküşün ve bu memleketlerde totaliter bir rejimin teessüs etmesinin Orta Doğu milletleri üzerinde yapacak olduğu tesiri belirtmeyi zaid buluyorum”¹⁴⁹

diyerek Orta Doğu ölkelerinin gelecekte belirsizlikler yaşayabileceğini ve totaliter bir rejimin idaresine girebileceğini belirtmiştir.

ABD, Batı dünyasının savunulmasında önemli bir yer tutan Yunanistan ve Türkiye'yi, Sovyetler Birliği'ne karşı korumak ve yanlarında olduklarını göstermek için Başkan Truman tarafından 12 Mart 1947 tarihinde Kongreye ekonomik ve askeri yardım içeren bir paket sunulmuştur. Amerikan Kongresi'nin onayı ile 22 Mayıs 1947'de yürürlüğe girerek Yunanistan'a 300 milyon, Türkiye'ye de 100 milyon dolarlık bir yardım yapılması kabul edilmiştir. ABD tarafından yardım paketinin onaylanmasından sonra bir Amerikan heyeti Türkiye'ye gelerek incelemelerde bulunmuş ve 12 Temmuz 1947 Türk-Amerikan Anlaşması'nın imzalanmasından sonra ABD tarafından Türkiye'ye askeri yardıma başlanmıştır¹⁵⁰. Anlaşma ile ABD, Türkiye'ye silah, mühimmat, askeri uzman ve yol, liman, askeri tesis inşası için mali ve teknik destek sağlayacaktır¹⁵¹. Truman yardımları ile Türk ordusuna Amerikan silahları verilmiş, Türk ordusu modernize edilmiş ve muhtemel Sovyet saldırısına karşı hazırlanmıştır.

2.1.2. Marshall Planı

İkinci Dünya Savaşı, Avrupa'nın ekonomik kaynaklarını tüketmiş ve açlıktan kırılabacak duruma getirmiştir. İngiltere savaş yıllarında Almanya ve Sovyet Birliği'nin güneye inmesine karşı doğal bir set görevi gören Yunanistan'a ve Türkiye'ye askeri ve iktisadi yardımda bulunmuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan yeni güç dengelerinden İngiltere zayıflayarak çıkmış ve sömürgelerine bağımsızlık vermek durumunda kalmıştır. Sovyetler Birliği savaş sonrasında Avrupa'daki güç boşluğundan faydalanarak Doğu Avrupa'yı ele geçirmiş, Balkanlara doğru yayılma başlamış hem de İngiltere'nin

¹⁴⁹ Eminaip, MALKOÇ “Türk Basınında Truman Doktrini ve Türkiye'ye Amerikan Yardımları (1947-1950)” *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 2006, S.9, s. 89-129.

¹⁵⁰ Türk-Amerikan İlişkileri için bkz. ARMAOĞLU, Fahir, *Türk-Amerikan İlişkileri (1919-1997)*, İstanbul, Kronik Kitap Yayıncılık, 2017.

¹⁵¹ Ökkaş, *Türkiye'nin Ortadoğu Projesinin Doğuşu*, s. 90-93.

Orta Doğu ve Akdeniz’den çekilmesini fırsat bilerek bölgede Komünizm propagandası yapmaya başlamıştır. Sovyetler Birliği’nin bu tutumu ekonomik sıkıntı içerisinde olan Avrupa ülkelerinde etkili bir zemin bulmuştur. Sovyetler Birliği, ekonomileri kötü olan ülkelerde Komünist partiler kurdurmuş ve işçilere grev yaptırarak ekonomiyi felç durumuna getirmiştir. Birçok ülkede Komünist partilere yönelişi arttırmış ve Sovyetler Birliği’nin popülerliği yükselmiştir¹⁵².

ABD’ye göre Avrupa maddi ve manevi olarak güçlendirilmeli ve kendi ayakları üzerinde durabilir hale getirilerek siyasal bağımsızlığı korunmalıdır. ABD, öncelikle İngiltere ve Fransa’yı daha sonra tüm Avrupa’yı içine alabilecek bir siyasal ve ekonomik iş birliği oluşturarak Batı Avrupa’ya doğru yayılmaya başlayan Sovyet ilerlemesini durdurmak için bütünleşmiş bir Avrupa meydana getirmeyi istemiştir. ABD, Sovyet yayılmasını önlemek, Avrupa’yı iktisadi dar boğazdan çıkarmak ve demokratik sistemi geliştirmek için 1947-1951 yılları arasında Marshall Planı doğrultusunda on altı Avrupa ülkesine ekonomik yardım sunmuştur¹⁵³. Aynı zamanda Marshall Planı doğrudan üç amaca yönelik olarak yapılacaktır: Birincisi, Batı Avrupa ekonomisini tekrardan ayağa kaldırarak dünya ticaretine kazandırmak; ikincisi, yardım alan ülkelerin ekonomilerini denetlemek; üçüncüsü, ABD ekonomisini canlandırmak ve mallarına yeni pazar alanı bulma amacındadır¹⁵⁴.

Marshall Planı’nın savaşa girmediğinden dolayı herhangi bir yıkıma ve tahribata maruz kalmayan Türkiye’ye verilmesi ön görülmemiştir. Türkiye, savaş yıllarında doğrudan savaşa girmese de genç nüfusu silah altına alındığı için üretim durmuş, ekonomi çökme noktasına gelmiş ve savaş sonrasında Rus tehdidi tekrardan başlamıştır. 3 Nisan 1948’de ABD Kongresi’nden Dış Yardım Kanunu çıkarılarak Türkiye’nin de aralarında bulunduğu on altı Avrupa ülkesi arasında dünya savaşında görülen zararın büyüklüğü oranında paylaştırılmıştır. Türkiye’nin Marshall Planı’ndan savaştan en az zarar gören ülke olarak İspanya ve Portekiz gibi üçüncü sınıf devletler içerisinde yer alarak askeri bir yardım almıştır. Bunun için 16 Nisan 1948’de Avrupa Ekonomik İşbirliği’ne dâhil olarak

¹⁵² GÖKTEPE, Cihat, SEYDİ, Süleyman, “Soğuk Savaş Başlangıcında Türk Dış Politikası”, *Biliş Dergisi*, Kış 2015, s. 12.

¹⁵³ BÜLBÜL, Bilgehan, *Marshall Planı ve Türkiye’de Uygulanışı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır, 2006, s. 25-26.

¹⁵⁴ KILIÇ, Recep, *Truman Doktrini ve Marshall Planı’nın Türk Basınına Yansımaları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Erzurum, 2015, s. 61.

Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı'na üye olmuştur. Böylelikle 1948-1952 yılları arasında 351 milyon 700 bin dolar tutarında ekonomik yardım paketi almıştır¹⁵⁵.

Türkiye alacağı bu yardımla:

- Tarım üretiminin artırılması,
- Tarım aletlerinin modernleştirilmesi,
- Ulusal ulaşım sisteminin yenilenmesi,
- Değerli madenlerin çıkarılmasına öncelik verilmesi¹⁵⁶

gibi konularda modernleşme sağlanmıştır. Türkiye, ABD'den aldığı ekonomik yardımla 1953 yılına gelindiğinde dünyanın önde gelen buğday üreticisi ülkesi konumuna gelmiştir. Diğer taraftan ABD'ye bağımlı bir ülke konumuna da gelinmeye başlanmıştır¹⁵⁷.

2.1.3. NATO (Kuzey Atlantik Anlaşması)

Avrupa ülkeleri, İkinci Dünya Savaşı'nın yol açtığı yıkımın ardından ekonomik ve siyasal bakımdan Sovyetler Birliği'nin yayılmacı politikaları karşısında savunmasız kalmışlardır. Sovyetler Birliği'nin Orta ve Doğu Avrupa ülkesine demokratik olmayan yönetim şekillerini zorla dayatması ve muhalefeti sindirmesi, temel insan hakları, sivil hak ve özgürlükleri bastırması sıranın Batı Avrupa'ya geleceği endişesini doğurmuştur. Nitekim Batılı ülkelerin egemenliklerine doğrudan yönelen tehditler, Çekoslovakya'daki 1948 darbesi¹⁵⁸, 1948'de Berlin'in Sovyetler Birliği tarafından abluka altına alınması gibi gelişmeler, Belçika, Fransa, Lüksemburg, Hollanda ve İngiltere'nin aralarında ortak bir savunma sistemi kurmalarına neden olmuştur. Güvenliklerine yönelik ideolojik, siyasi ve askeri tehditlere karşı aralarındaki bağları kuvvetlendirmek amacıyla bir antlaşma imzalamalarına yol açmıştır. 17 Mart 1948'de beş Batı Avrupa devleti arasında imzalanan bu ortak savunma anlaşması Batı Avrupa güvenliğinin yeniden yapılandırılmasına yönelik ilk

¹⁵⁵ ARI, Türkiye'nin Ortadoğu Projesi, s. 94-95.

¹⁵⁶ Marshall yardımlarının kullanımı için bkz. SANCAKTAR, Caner, "Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikasına Marksist Yaklaşım", *Bilge Strateji*, Güz 2011, C. 3, Sayı 5, s. 25.

¹⁵⁷ KILIÇ, Marshall Planı'nın Türk Basınına Yansımaları, s. 66.

¹⁵⁸ 1948 Çekoslovakya darbesi detaylıca bkz.

<http://www.devrimcimarksizm.net/sites/default/files/ates-uslu-prag-bahcesinden-prag-baharina-cekoslavakyanin-yirmi-yili-1948-1968.pdf> (21.07.2017).

adımı teşkil etmiş ve 1949'da kurulacak olan Kuzey Atlantik Anlaşması'na uzanan sürecin başlangıcı olmuştur¹⁵⁹.

Sovyetler Birliği'nin 1948'de Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya ve özellikle Doğu Almanya'da yayılcı politikalarına hız vermesi, ABD'yi Truman Doktrini ve Marshall Planı'nın yanında ek tedbirler almaya sevk etmiştir. Sovyetlerin özellikle Doğu Avrupa'da ciddi bir tehlike oluşturması üzerine İngiltere, Fransa, Belçika ve Lüksemburg bir araya gelerek Batı Avrupa Birliği'ni oluşturmaları yeterli olmamıştır. Sovyetlerin Berlin'e girmesi ve giderek Batı Avrupa'ya doğru yayılması karşısında yeterli olmayacaklarını düşünen Batı ittifak ülkeleri, ABD'nin desteği ile Sovyet yayılmasının durdurulabileceğini düşünmüştür¹⁶⁰. ABD, İngiltere, Fransa, Belçika, Danimarka, Hollanda, İtalya, İzlanda, Kanada, Lüksemburg, Norveç ve Portekiz Washington'da bir araya gelerek Sovyet yayılması karşısında Yeni Dünya düzeni açısından güvenlik ve askeri tehlikelere karşı 4 Nisan 1949'da Kuzey Atlantik Anlaşması imzalamıştır¹⁶¹.

Türkiye, NATO kurulduğu andan itibaren pakta üye olarak Batı ile bütünleşmeyi, Sovyetler Birliği tehlikesi karşısında Batı'nın askeri ve ekonomik desteğini alarak ayakta kalabileceğini düşünerek bu pakta girmek istemiştir. Ancak Türkiye'nin NATO'ya üye olması ilk birkaç yıl almıştır. Türkiye'nin Batı bloku içerisinde yer almasına ABD'nin bir itirazı olmadığı halde, NATO'nun küçük üyeleri ile İngiltere, bu işe en fazla itiraz eden devletler olmuşlardır. Norveç, Danimarka, Hollanda, Belçika gibi küçük devletler Türkiye'nin NATO'ya katılması halinde, Sovyetler Birliği'nin buna sert bir tepki göstererek, ittifak üyelerine karşı savaş yoluna gitmesinden korkarak Türkiye'yi ittifak sisteminin içerisine almak istememişlerdir. Bu devletlerin itirazı Türkiye'nin NATO'ya katılmasında geciktirici bir faktör olmuştur.

İngiltere, Türkiye'nin NATO'ya katılmak için ısrarlarının devam etmesi üzerine Türkiye'nin güvenlik endişeleri ile kendisinin Süveyş menfaatlerini birleştirerek Orta Doğu'da bir savunma sistemi kurmak istemiştir. Türkiye, İngiltere'nin Orta Doğu Savunma Sistemi'ne girmeyi kabul etmekle birlikte asıl amacı ABD'nin fiili garantisi altına girmeyi ve NATO içerisinde olmayı istemektedir. Haziran 1950'de Sovyetler Birliği des-

¹⁵⁹ NATO örgütünün tarihi ile ilgili detaylı bilgi için bkz. <http://www.mfa.gov.tr/nato-tarihce.tr.mfa> ; <http://www.nato.int/history/nato-history.html> (15.09.2016).

¹⁶⁰ ATASOY, Fahri, *Küreselleşme ve Milliyetçilik*, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2005, s. 248.

¹⁶¹ DOĞAN, Nejat, "NATO'nun Örgütsel Değişimi, 1946-1999: Kuzey Atlantik İttifakından Avrupa Atlantik Güvenlik Örgütü", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 2005, S. 60.03, s. 72-73.

tekli Kuzey Kore'nin, Güney Kore'ye saldırması üzerine yaklaşık olarak üç yıl sürecek olan Kore Savaşı patlak vermiştir¹⁶². Demokrat Parti, Türkiye'nin NATO üyeliğini uluslararası arenada kararlı olduğu göstermek için Kore Savaşı'nı ve Kore'ye asker gönderilmesini büyük bir fırsat olarak değerlendirmiştir. Türkiye, Birleşmiş Milletler (BM)'den gelen Kore'ye asker gönderme çağrısı üzere ABD'den sonra bu çağrıya ikinci cevap veren ülke olarak 4500 kişilik bir Tugay gücündeki askeri birliği Kore'ye gönderme kararı almıştır¹⁶³.

Türk askerinin Kore Savaşı'nda gösterdiği kahramanlık ve mücadele azmi ile Türkiye'nin NATO üyeliğine yapılan itirazlar bertaraf edilmiştir. 1951 Eylül'ünde Ottawa'da toplanan NATO Bakanlar Konseyi, 21 Eylül 1951'de yayınladığı bildiride, Türkiye ile Yunanistan'ı da NATO'ya katılmaya davet etmeye karar verdiğini açıklamıştır. 17 Ekim'de Londra'da toplanan NATO Konseyi, imzaladığı bir protokol ile Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya katılmalarını kabul etmiştir. TBMM'de, 19 Şubat 1952 tarihinde aldığı kararla NATO'ya katılmaya karar vermiştir. Bu şekilde Türkiye Sovyet tehdidine karşı 13 ülkenin ittifakını elde etmek suretiyle güvenliğini daha da sağlamlaştırmıştır. Türkiye'nin NATO'ya üye olmak için gösterdiği faaliyet, ilk andan itibaren Sovyetler Birliği'ni rahatsız etmiş ve 1951 yılı sonbaharından itibaren Türkiye'nin NATO'ya katılma kararını önlemek için her türlü çabayı göstermiştir. Türkiye, Sovyet Rusya'nın yapmış olduğu bu baskılara boyun eğmemiş ve hatta NATO'ya girmek isteşinin temel sebebi nin, Sovyetlerin Türkiye'ye yönelttiğı tehditler olduğunu belirtmekten de kaçınmamıştır¹⁶⁴.

2.2. Türkiye-Orta Doğu ve Suriye İlişkileri (1940-1950)

Fransa, İkinci Dünya Savaşı'nın ayak seslerinin yükseldiğı bir dönemde Orta Doğu politikasından taviz vererek ilk başta Hatay'ı ayrı bir varlık olarak tanımış bir yıl sonra da Hatay'ın Türkiye'ye katılmasına müsaade etmek zorunda kalmıştır. O dönemde Fransızlarca Suriye yönetimine bağımsızlık vaat edilmiş ama Hatay krizinin ortaya çıkması ve Avrupa'da yeni bir savaşın yaklaşmasından dolayı bu bağımsızlık girişimi ertelenmiştir.

¹⁶² Kore Savaşı için detaylıca bkz. NUR, Bilge-Criss, "Türkiye-NATO İttifakının Tarihsel Boyutu", *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi*, Yaz 2012, C. 9, S. 34, s. 1-28; ÖZATEŞ, H. Hakan, *Türk Basınında Kore Savaşı (1950-1952)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010.

¹⁶³ AKKAYA, Bülent, "Türkiye'nin NATO Üyeliğı ve Kore Savaşı", *Akademik Bakış Dergisi*, 2012, S. 28, s. 11-14.

¹⁶⁴ Türkiye'nin NATO'ya girişı için bkz. [http://ucmaz.home.uludag.edu.tr/PDF/ataturk/2002-1\(1\)/pdf/b06.pdf](http://ucmaz.home.uludag.edu.tr/PDF/ataturk/2002-1(1)/pdf/b06.pdf) (01.08.2017).

Türk kamuoyunca Fransa'nın Suriye'ye bağımsızlık verecek olması olumlu karşılanmış ve her ortamda desteklenmiştir; ancak Hatay'ın Suriye'ye bırakılmasına 1921 Ankara ve Lozan Anlaşmalarına istinaden karşı çıkmıştır. Fransa, Türkiye'nin Hatay üzerindeki haklarını görmezden gelerek Suriye'ye devretmesi üzerine harekete geçen Türkiye uluslararası hukuktan kaynaklanan haklarını kullanarak 1939 yılında Hatay'ı kendi topraklarına katmıştır. Suriye yönetimi, ilk başta Hatay'ın bağımsızlığına karşı çıkmış, 1939'da ise Türkiye'ye katılmasına sert tepki göstererek Milletler Cemiyeti'nde durumu protesto etmiştir. Hatay'ın Suriye'ye ait olduğu vurgulanarak geri verilmesi istenmiştir.

İsmet İnönü dönemi Türkiye-Suriye ilişkilerinde 1946 yılına kadar resmi bir olay yaşanmamıştır. Türkiye, Suriye'nin karalama politikaları karşısında 1946 yılına kadar resmi olarak tanımamıştır. Bu süreç içerisinde Suriye'nin “mağdur” edildiğine inanan diğer Arap devletleri Türkiye'ye karşı olumsuz bir tavır sergilemişlerdir. Taraflar arasındaki ikili ilişkiler Şam'da alt düzey konsolosluk tarafından yürütülmüştür. 1946 yılında Irak Hükümeti Başkanı Nuri Said aracılığı ile iki ülke bir araya getirilmiştir. Suriye yönetimi Türkiye hakkında karalama ve Hatay iddialarından vazgeçmeyi taahhüt etmiş, buna karşılık Türkiye'de Suriye'yi resmi olarak tanımıştır. 1950'li yıllara kadar Türk-Arap ilişkileri yüzeysel olarak gelişmiş ikili ilişkilerde ileriye gidilememiştir. 1929 yılında Suudi Arabistan ile bir “Dostluk Anlaşması” imzalanmasına rağmen anlaşmanın uygulanması yıllar almış ve 1942 yılında karşılıklı elçilikler açılmıştır¹⁶⁵. 1937 yılında Mısır Krallığı ile “Oturma ve Uyrukluk Sözleşmesi” yapılmış ve 1938 yılında yürürlüğe konulmuştur¹⁶⁶.

Yoğun Yahudi göçlerinin yaşandığı Filistin'de denetimi daha fazla elinde tutamayan İngiltere, Araplar ve Yahudiler arasında yaşanan sorunları çözmede başarısız kalınca 2 Nisan 1947'de BM'ye başvurarak Filistin meselesinin çözümünü istemiştir. Türkiye yapılan görüşmelerde Filistin'in taksimine ve İsrail Devleti'nin kurulmasına karşı ret oyu vermiştir. Ancak yapılan görüşlerin sonunda 29 Kasım 1947'de Filistin topraklarının taksimiyle İsrail ve Filistin devletlerinin kurulmasına karar vermiştir. Türkiye, Araplarla birlikte ret oyu verirken bu karar bütün Arap dünyası tarafından tepkiyle karşılanmıştır.

¹⁶⁵ Türkiye'nin Ortadoğu politikaları için bkz. <http://www.mustafaalbayrak06.com/tr/turkiyenin-ortadoğu-politikaları-1920-1960/> (04.08.2017).

¹⁶⁶ Cumhuriyet dönemi Türkiye-Mısır ilişkileri için bkz. <http://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/Arda-BA%C5%9E-Atat%C3%BCrk-D%C3%B6nemi-T%C3%BCrkiye-M%C4%B1s%C4%B1r-%C4%B0li%C5%9Fkileri-ve-G%C3%BCn%C3%BCm%C3%BCze-Etkileri.pdf> (03.01.2018).

1945'ten sonra Sovyetler Birliği'nin büyük bir güç olarak ortaya çıkması ve Türkiye'den toprak talepleri dönemin hükümetini gittikçe ABD'ye ve Batılı devletlerle ilişkilerini geliştirmeye yöneltmiştir. Emperyalist güçlerin Komünizme karşı bir Soğuk Savaş mücadelesine girdiği dönemde Türkiye Orta Doğu'da müttefiklerinin yanında olduğunu göstermek için 28 Mart 1949'da İsrail'i tanıyan ilk Müslüman ülke olmuştur. Türkiye'nin 1949'da İsrail'i tanınması Araplar tarafından pek hoş karşılanmamış ve Arap karşıtı bir durum olarak değerlendirilmiştir. Sonraki yıllarda da görüleceği üzere Türkiye'nin Orta Doğu politikaları Araplar tarafından yine pek hoş karşılanmayacaktır. İsmet İnönü dönemi Türkiye-Suriye ilişkilerinde resmi olarak fazla bir gelişme olmamıştır. Türkiye ile Suriye arasındaki sorun Hatay odaklı olarak kalmıştır.

2.3. Adnan Menderes Dönemi Türk Dış Politikası

Demokrat Parti'nin ilk dönemleri dış politika açısından son derece hızlı başlamıştır. Dönemin Başbakanı Adnan Menderes Sovyetlere karşı duyulan endişeleri ortadan kaldırmak için başta İngiltere ve ABD'nin yanında yer alarak NATO'ya üye olmayı istemiştir. DP'nin ilk dört yıllık iktidarı döneminde dış politikada göze çarpan en önemli gelişmeler Sovyet tehdidine karşı Kore Savaşı'na asker gönderimi ve Türkiye'nin NATO'ya üye olmasıdır.

NATO'nun oluşturulması Sovyet tehdidi karşısında çaresizce kıvranan Türkiye tarafından büyük bir ilgi ile karşılanmıştır. NATO'nun kurulduğu ilk dönemde ABD genel olarak Türkiye'nin ittifaka katılmasına ses çıkarmamış; ancak İngiltere başta olmak üzere küçük NATO üyeleri yoğun Sovyet tehdidine maruz kalan Türkiye'nin katılmasına sıcak bakmamış ve NATO'nun sorumluluk sahasının genişleyeceğini ileri sürülerek Türkiye'nin 11 Mayıs 1950'de yapmış olduğu başvuru reddedilmiştir¹⁶⁷.

Adnan Menderes, Türkiye'nin diplomatik yalnızlıktan kurtulması için NATO'ya girmesini şart görmüştür. Türkiye'nin NATO üyeliği için uluslararası arenada kararlı olduğu bir dönemde, 25 Haziran 1950'de Sovyet destekli Kuzey Kore, Güney Kore'ye saldırması üzerine yaklaşık olarak üç yıl sürecek olan Kore Savaşı patlak vermiştir. DP yönetimi, Kore Savaşı'nı ve Kore'ye asker gönderilmesini NATO'ya girebilmek için büyük bir fırsat olarak değerlendirmiştir. Türkiye'nin güvenlik anlaşmalarına her platformda

¹⁶⁷ IŞIK, Salih, *Balkan Antantı, Balkan Paktı ve Türkiye*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2011, s. 98-99.

imza atmaya hazır olduğu bir dönemde İngiltere tarafından Akdeniz Komutanlığı fikri gündeme getirilmiştir. Türkiye, Batılı devletlerle iyi ilişkilerin geliştirilmesi, Akdeniz’de huzur ve güven ortamının sağlanması için İtalya ile 24 Mart 1950’de “Dostluk ve Hakemlik Antlaşması” imzalanmıştır¹⁶⁸. Kore Savaşı’nın devam ettiği sırada Türkiye’nin 1951 yılındaki NATO’ya katılma talebi tekrardan reddedilmiştir. Türkiye’nin NATO’ya kabul edilmemesi ve NATO’ya üye ülkelerle birlikte Kore’ye asker gönderilmesi Türk kamuoyunda tepkilere neden olmuştur. Türkiye’nin NATO’ya alınmama gerekçesi olarak ileri sürülen coğrafi nedenler Kore’ye asker gönderilmesi ile geçerliliğini yitirmiş ve Kore Savaşı Türkiye’nin pakta katılması gerçeğini bir kez daha ortaya çıkarmıştır¹⁶⁹. Türk askerinin Kore Savaşı’nda üstün başarılar göstermesi Türkiye üzerindeki olumsuz yargıları değiştirmeye başlamıştır. Ayrıca Türkiye’nin Orta Doğu petrol yataklarına yakınlığı ve stratejik olarak Sovyet tehdidinin önünde set olması nedeniyle ABD Türkiye ve Yunanistan’ın NATO üyesi olmasını İngiltere ve Fransa’ya teklif etmiştir¹⁷⁰. Türkiye’nin sahip olduğu stratejik konumu ve Kore Savaşı’na asker göndermesi neticesinde 18 Şubat 1952 tarihinde NATO’ya üye edilmiştir. Türkiye’nin NATO’ya yaptığı üyelik başvuruları en başından beri Sovyetler Birliği tarafından yakinen izlenmiş ve engellenmeye çalışılmıştır¹⁷¹.

DP’nin Türk dış politikasını en çok meşgul eden gelişmelerin bir diğeri de Yunanistan ve Yugoslavya ile kurulmaya çalışılan Balkan paktıdır. Sovyetlerin Balkanlarla ilgilenmeye başlaması üzerine İngiltere’nin teşviki ve ABD’nin desteği ile üç ülke 1952 yılı boyunca görüşmeler yaparak 23 Şubat 1953’te Ankara’da “Dostluk ve İşbirliği Anlaşması” imzalamıştır. Bu anlaşma Sosyalist bir çizgiye sahip Yugoslavya’nın NATO’ya girmesine gerek kalmadan NATO üyesi Yunanistan ve Türkiye ile bölgesel bir savunma paktı oluşturmak sureti ile Yugoslavya Batı Bloku içerisinde yer alacaktır¹⁷².

Balkan Paktına genel olarak bakıldığında Türkiye ve Yunanistan’ın NATO’ya girmesi ile Sovyetleri güneyden kuşatacak şekilde Kuzey Atlantik’ten bir yay çizerek İran

¹⁶⁸ Türk-İtalyan Anlaşmaları için bkz. <http://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/Mevl%C3%BCt-%C3%87ELEB%C4%B0-Atat%C3%BCrk-D%C3%B6nemi-ve-Sonras%C4%B1nda-T%C3%BCrkiye-%C4%B0talya-%C4%B0li%C5%9Fkilerini-Etkileyen-Fakt%C3%B6rler.pdf> (17.07.2017).

¹⁶⁹ YAMAN, Ahmet Emin, “Kore Savaşı’nın Türk Kamuoyuna Yansıması”, *A. Ü. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Mayıs-Kasım 2005, S. 37-38, s. 237-238.

¹⁷⁰ AKKAYA, Bülent, “Türkiye’nin NATO üyeliği ve Kore Savaşı”, *Akademik Bakış Dergisi*, 2012, S. 28, s. 11-14.

¹⁷¹ BULUT, Sedef, “Sovyet Tehdidine Karşı Güvenlik Arayışları: I. ve II. Menderes Hükümetlerinin (1950-1954) NATO Üyeliği ve Balkan Politikası”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Mayıs 2008, S. 41, s. 42-43.

¹⁷² IŞIK, *Balkan Paktı ve Türkiye*, s. 107-109.

ve Pakistan'ı kapsayacak şekilde Sovyetlere karşı bir savunma hattı oluşturulması amacı ile faaliyete geçirilmiştir. Bu hat içerisinde tek açık halka olarak kalan Yugoslavya'da Batı blokunun içine böylelikle alınarak savunma hattı çizilmiştir¹⁷³. 1934 yılında imzalanan Balkan Antantından oldukça farklı özellikler taşıyan bu pakta ilk günlerinden itibaren Türkiye ile Yugoslavya arasında görüş ayrılıklarına sahne olmuş ve pakt 1955 yılında dağılmıştır¹⁷⁴.

Türkiye ile ABD arasındaki ilişki DP döneminde üst seviyeye çıkarak 1952-1960 yılları arasında 54 tane ikili anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmaların sayısının fazla olmasına rağmen 1954 yılına kadar ABD'nin Türkiye'ye ekonomik ve askeri desteği aralıksız sürerken Türkiye'de 1955 yılında yaşanan dar boğazlıktan dolayı Türkiye'de enflasyon yükselmiş ve Menderes yardım isteklerini sıklaştırmıştır. 1955 yılında New York Times Gazetesi'nin Türkiye'de basına uygulanan sansürden dolayı eleştiri yazısı yazması, Vatan Gazetesi Başyazarı Ahmet Yalman'ın kendi gazetesinden yazdıklarından dolayı tutuklanmasının ardından Associated Press ajansının Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a telgraf çekerek tutuklu gazetecinin serbest bırakılması yönündeki telkini ikili ilişkilerde iç işlerimize müdahale olarak değerlendirilerek buz gibi hava estirmiştir¹⁷⁵.

2.4. Türkiye-Orta Doğu İlişkileri ve 1957 Suriye Krizi (1950-1957)

Türkiye-Orta Doğu ilişkilerinin tarihsel gelişimine bakıldığında mandater devletlerin bölgede olmalarından dolayı gelişmemiştir. İtalya'nın yayılmacı politikaları karşısında Türkiye, Irak, İran ve Afganistan'ın 1937 yılında imzalanmış olan Sadabat Paketi'nden başka göze çarpan önemli bir gelişme bulunmamaktadır. Mandater devletlerin Arap hükümetler üzerinde bıraktığı güvensizlik hissi bu devletlerin dış politikalarında ön yargılı davranmalarına ve Batıdan gelen her girişime sömürgecilik gözüyle bakmalarına sebep olmuştur. 1932 yılına kadar Irak'ı mandater devlet olarak yöneten İngiltere, ülkenin iç ve dış politikaları üzerinde 1960'lı yıllara kadar etkisini sürdürmüştür. İngiltere, Türkiye'nin Batı ile artan işbirliğine ılımlı yaklaşarak Irak-Türkiye ilişkilerini desteklemiştir. Türkiye, 1945-1947 yılları arasında Batı Bloku içerisine henüz girmediği dönemde Arap ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmeye yönelik politikalar takip edilmiştir. 15 Eylül 1945'te Irak Kralı Nâibî Abdülilah'ın Türkiye ziyareti ile başlayan iki devlet arasındaki ilişkiler 1946'da imzala-

¹⁷³ BULUT, Sovyet Tehdidi, s. 47.

¹⁷⁴ IŞIK, *Balkan Paketi ve Türkiye*, s. 109.

¹⁷⁵ EŞEL, Gökhan, "Demokrat Parti Dönemi Türk-Amerikan ilişkilerinde Basın Sansürü ve Pulliam Davası", *TÜBAR*, Bahar 2011, S. XXIX, s.151.

nan Dostluk Anlaşması ile ivme kazanmıştır. Türkiye, Irak'ın arabuluculuğu ile Suriye ve Lübnan'ın bağımsızlığını tanımıştır. Ürdün Kralı Abdullah'ın Türkiye ziyareti ile Dostluk Anlaşmaları imzalanmış ve Türk-Arap ilişkilerini¹⁷⁶ gelişmesi yönünde adımlar atılmıştır¹⁷⁷.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Avrupa'dan kaçan Yahudiler Filistin'e gelerek yerleşmiş ve 1947 yılında ABD'nin desteğini alarak İngiltere'ye Filistin topraklarında bağımsız bir Yahudi Devleti'nin kurulması için baskı yapmışlardır. İngiltere, ekonomik ve siyasi krizlerden dolayı konu ile ilgilenemeyerek BM'lere havale etmiştir. Türkiye, Arap ülkeleriyle olan ılımlı ilişkilerine BM'deki Filistin görüşmelerinde Arap ülkelerinin yanında yer alarak Arapların Filistin'e bağımsızlık verilmesi için sundukları karar teklifini desteklemiştir. ABD'nin desteğini alan Yahudi lobileri, BM'den Filistin topraklarında Yahudi devletlerinin kurulması yönünde bir kararın çıkarılmasını sağlamışlardır. BM'nin 30 Kasım 1947 Filistin taksim kararı ile Filistin'in Yahudi ve Araplar arasında bölünmesi resmen kabul edilmiştir. Arap Devletleri Filistin'in bölünmesine karşı çıkarken Türkiye Filistin konusunda taksime ret oyu vererek Arapları desteklemiştir. BM'nin vermiş olduğu taksim kararı Araplar üzerinde şok etkisi yaratmış, Arap Birliği¹⁷⁸ 8-12 Aralık 1947'de Kahire'de toplanarak karara karşı çıkmıştır¹⁷⁹.

İngiltere'nin 14 Mayıs 1948'de Filistin'de manda yönetimini tek taraflı olarak kaldırmasıyla birlikte aynı gün İsrail Devleti'nin kurulduğu ilan edilmiştir¹⁸⁰. İsrail Devleti'nin kurulduğunun ilan edilmesinden birkaç saat sonra Mısır, Ürdün, Suriye ve Irak kuvvetlerinin saldırıya geçmesi sonucu Arap-İsrail Savaşları başlamıştır. Batılı devletlerin askeri desteğini alan İsrail kısa sürede Arap kuvvetlerini püskürterek BM'de kendisine verilen %55'lik Filistin'deki toprağını %78'e çıkarmıştır¹⁸¹.

¹⁷⁶ Geçmişten günümüze Türk-Arap İlişkileri Tarihi üzerine bkz. KOLOĞLU, Orhan, *Türk-Arap İlişkileri Tarihi*, İstanbul, Tarihçi Kitapevi, 2017.

¹⁷⁷ ARI, Türkiye'nin Ortadoğu Projesi, s. 113.

¹⁷⁸ Arap Birliği 22 Arap ülkesinin üye olduğu milletler arası bir örgüttür. Arap ülkeleri arasında ilk ittifak 1936'da Irak ve Suudi Arabistan arasında gerçekleşmiştir. 1944'te imzalanan İskenderiye Protokolü ile Arap Birliğinin temeli atılmıştır. Arap Birliği; Mısır, Irak, Ürdün, Lübnan, Suudi Arabistan ve Suriye devletleri tarafından 22 Mart 1945'te Kahire'de kurulmuştur. Merkezi Kahire'de olan Arap Birliği'nin bugün 22 üyesi mevcuttur. Örgüt, Arap ülkeleri arasında ekonomik, kültürel, siyasi ve sosyal ilişkileri düzenlemek ve geliştirmek amacındadır.

¹⁷⁹ ARI, Ortadoğu, s. 276.

¹⁸⁰ ÖZMEN, Süleyman, *Ortadoğu'da Etnik, Dini Çatışmalar ve İSRAIL*, İstanbul, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, 2002, s. 147-186.

¹⁸¹ İsrail'in kurulması ve ilk Arap-İsrail Savaşı için bkz. <http://www.dunyabulteni.net/tarih-dosyasi/212938/israilin-kurulusu-ve-arap-israil-savaslari> (05.01.2018)

Sovyetler Birliği'nin BM'deki Filistin'in taksimi oylaması sırasında ABD ile birlikte olumlu oy kullandığı görülmüştür. ABD Yahudileri desteklediği için taksimi savunmuştur. Fakat Sovyetler Birliği'nde Yahudi aleyhtarlığının olduğu ve Stalin'in Yahudi düşmanlığında eski Rus geleneğini sürdürdüğü de görülmüştür. Mamafih, Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu'daki ihtirasları için İngiltere'nin bölgeden çıkarılması ve bölgenin siyasi olarak parçalı olması gerekli görüldüğünden ilk defa ABD ile aynı görüşü desteklemiştir¹⁸². Türkiye, Sovyetler Birliği'nin İsrail'i desteklemesine kuşkuyla yaklaşmış, İsrail'in hangi blok içerisinde yer alacağı ve Orta Doğu'da bir Sovyet uydu devleti olup olmayacağı konusunda derin şüpheler yaşamıştır. Türkiye, Sovyetlerin İsrail üzerinden Orta Doğu planları yaptığını düşünerek ilk başta Arapları desteklemiştir. Ancak ABD ile İsrail'in yakın ilişkiler içerisinde olması ve Türkiye'nin Batı Bloku endeksli dış politikası sonucunda Türkiye tarafından 28 Mart 1949'de İsrail Devleti resmen tanınmıştır¹⁸³.

Türkiye'nin, Filistin konusunda fikir değiştirerek İsrail'i tanınması Batı ile kurduğu ilişkilerinin kaçınılmaz bir sonucu olmuştur. Türkiye, 1949 yılında İsrail'i tanınmasının yanında İsrail ile ticari bir anlaşma imzalaması Türk-Arap ilişkilerini kökten sarsılmasına neden olmuştur¹⁸⁴.

Türkiye'nin dünya petrol rezervlerinin yarısından fazlasına sahip olan Orta Doğu bölgesine komşu olması, Türkiye'nin Batı Bloku ile daha sıcak ilişki kurabilecek laik bir yapıya sahip olması, Arap ülkelerini uzun yıllar yönetmesi, onlarla iç içe yaşamış olması ve İsrail'i tanıyan ilk Müslüman ülke olması sebebi ile 1950'li yıllardan sonra Türkiye Batı Blokunun Orta Doğu politikasında ön plana çıkmıştır¹⁸⁵. Aynı zamanda bu dönem Batı'nın Orta Doğu'da Sovyet etkisini engellemeye başladığı aktif döneminde başlangıcı olmuştur¹⁸⁶.

NATO'nun kurucu ülkelerinden olan İngiltere, ilk başta Türkiye'nin NATO üyeliğine sıcak bakmayarak Orta Doğu'yu kontrol edebilecek "Akdeniz Paketi" ya da

¹⁸² Filistin'in taksim edilmesinde Sovyetler Birliği etkisi için bkz. <http://ankaenstitusu.com/wp-content/uploads/2017/04/F%C4%B0L%C4%B0ST%C4%B0N-SORUNUyeni.pdf> (05.01.2018).

¹⁸³ŞENEL, Burak, "İsrail Devleti'nin Kuruluşunda Türkiye'nin İsrail'i Tanıma Süreci", *Akademik Ortadoğu*, 2014. C. 9, Sayı 1. S. 172.

¹⁸⁴ GÖKTEPE, SEYDİ, "Soğuk Savaş Başlangıcında...", s. 210-211.

¹⁸⁵ ALBAYRAK, Mustafa, "Demokrat Parti Döneminde Türk Dış Politikası", Ed. Dilşen İnce Erdoğan, Talip Kabadayı, Hüseyin Üretken, Gülay Gündey, Türk Tarihinde Adnan Menderes Sempozyumu, C. II, Aydın, Adnan Menderes Üniversitesi Yayını, 2012, s. 592-593.

¹⁸⁶ AYRANCI, Zişan Şirin, *Türkiye-Suriye İlişkileri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2006, s. 68.

“Orta Doğu Komutanlığı”¹⁸⁷ kurularak Türkiye’nin buraya üye yapılmasını istemiştir¹⁸⁸. İngiltere’nin Irak ve Mısır’da yer alan üslerinin güvenliğinin sağlanması açısından Orta Doğu’da halen menfaati bulunmaktadır.

İngiltere, bir taraftan NATO’nun sorumluluk sahasının genişlemesine karşı çıkmış diğer taraftan bölgede kendi kontrolünde kurulacak “Orta Doğu Komutanlığı” ile egemenlik sahasına diğer devletlerin erişmesine izin vermemeyi düşünmüştür. İngiltere, Türkiye’nin stratejik konumundan dolayı Orta Doğu Komutanlığı’nın içerisinde yer almasını gerekli görmüş¹⁸⁹ ancak Türkiye’yi Orta Doğu’daki çıkarları doğrultusunda kullanmak istediğinden NATO’ya girmesini de istememiştir. Eğer Türkiye NATO’ya girerse Orta Doğu’da kurulacak bir pakta ilgi azalacak ve bu durum İngiliz politikasını olumsuz etkileyecektir. İngiltere’nin Orta Doğu planlarında Türkiye’ye Orta Doğu’nun savunulması ve kendileri ile koordinasyon içerisinde hareket etmesini öngörmüştür¹⁹⁰. Ancak Sovyet tehdidi karşısında savunmasını güçlendirmek isteyen Adnan Menderes her seferinde NATO’ya üyeliğini tekrarlamıştır.

İngiltere ve ABD’nin Orta Doğu planlarına karşın Araplar kendilerine komşu olmayan Sovyetler Birliği’ni tehdit olarak algılamamışlardır. Araplara göre asıl tehdit İsrail ve Batılı devletlerdir. Türkiye, Sovyet tehdidi karşısında her geçen gün yüzünü Batı ittifakına çevirirken, Araplara da sırtını dönmeye başlamıştır. Arap ülkelerinde oluşan Batı karşıtlığı her geçen gün Türkiye karşıtlığı olarak yansımaya başlamıştır. Türkiye’nin Truman Doktrini kabulü ile birlikte, Arap ülkelere karşı Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren benimsemiş olduğu tarafsızlık politikasının yerini *Batı taraflılık* politikasına bıraktığı bir dönemin başlangıcı olarak yorumlanmıştır¹⁹¹.

Dönemin Başbakanı Adnan Menderes, NATO’ya girdikten sonraki süreçte Orta Doğu’da aktif politika izlemeye başlayarak İngilizlerin Orta Doğu’da kurmayı istediği Orta Doğu Komutanlığı’nı gerçekleştirmek ve Arap Devletlerini bu pakta katılmaya ikna etmek üzere harekete geçmiştir¹⁹². Ancak mevcut konjonktüre baktığımızda Türkiye’nin

¹⁸⁷ GERGER, Haluk, *ABD, Orta Doğu, Türkiye*, İstanbul, Yordam Kitap, 2012, s. 58-66.

¹⁸⁸ ARI, Türkiye’nin Ortadoğu Projesi, s. 120.

¹⁸⁹ KÜÇÜKVATAN, Mahir, *1957 Türkiye-Suriye Bulanımı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2011, s. 50.

¹⁹⁰ MÜTERCİMLER, ÖKE, *Düşler ve Entrikalar...*, s. 145.

¹⁹¹ ARI, Türkiye’nin Ortadoğu Projesi, s. 93.

¹⁹² IRMAK, Özge, *Adnan Menderes’in Yurt Dışı Gezileri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul 2009, s. 30-32.

Arap ülkeleri üzerinde ciddi bir etkisinin olmadığı görülmüştür. Türk-Arap ilişkileri üzerindeki olumsuzlukları sadece Türkiye'nin İsrail'i tanıması ile alakalı değildir. Mısır ve Suriye gibi devletlerin İngiliz emperyalizminin bölgedeki temsilcileri olarak gördükleri Kral Faruk ve Kral Faysal hanedanlarına karşı tepkileri vardır. Batı karşısı bu tepkiler, İngilizlerle birlikte hareket eden Türkiye'nin Orta Doğu'ya girmesini zorlaştırmıştır¹⁹³.

Türkiye, Orta Doğu'ya yönelik aktif politika önceliğini ilk olarak Mısır'a vermiştir. 1952 yılında Mısır'da gerçekleşen Hür Subaylar darbesi¹⁹⁴ Türkiye ve ABD tarafından desteklenmiştir. Türkiye, Mısır'da uygun siyasi ortamın doğmasıyla Dostluk ve Ticaret Anlaşması yapmayı planlamıştır. Ancak Mısır, Türkiye'nin bu isteğine pek sıcak bakmamış ve yeni Mısır lideri Cemal Abdülnasır'ın Arap milliyetçiliği politikası ve tüm Arap devletlerini bir çatı altında toplama düşüncesi Türk-Arap ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Türkiye bunun üzerine yönünü diğer Arap ülkelerine çevirmiştir¹⁹⁵.

2.4.1. Bağdat Paktı

Değişen dünya konjonktürü ile birlikte Türkiye ile Arapların tehdit algılamaları tamamen değişmiştir. Türkiye'ye göre asıl tehdit güneye yayılmayı amaçlayan Sovyetler Birliği idi. Araplarla aynı coğrafyanın paylaşılmasına rağmen Araplar kendine sınır komşusu olmayan Sovyetlere karşı aynı kaygıları paylaşmamışlardır. Diğer taraftan ABD, Orta Doğu'daki İngiliz etkisini devralarak Sovyetler Birliği'ne karşı Türkiye'nin öncülüğünde NATO'nun Orta Doğu uzantısı olacak siyasi-askeri bir pakt oluşturmak istemiştir. Orta Doğu oluşturulacak yeni paktın öncüsü ABD Dışişleri Bakanı Jonh Foster Dulles 1953 ilkbaharında Mısır, Suudi Arabistan ve Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Bu ziyaretinde Sovyetlerin bölgedeki petrol kaynaklarından Batı'ları mahrum bırakmak isteyeceğini, Arapların Sovyetlerden gelebilecek bir tehdidin farkında olmadıklarını ve Araplarla birlikte Orta Doğu'nun savunulmasının mümkün olmayacağını ifade etmiştir. Ayrıca kurulacak bir savunma sisteminin kilit taşının Türkiye olması gerektiği belirtilip Arapların küstürülmemesi gerektiği ifade edilmiştir¹⁹⁶. ABD'ye göre Sovyetler Birliği'nin doğrudan tehdidi altında olmayan Arap devletlerinden ziyade Sovyetler Birliği ile sınırdaş olan dev-

¹⁹³ GÖKTEPE, SEYDİ, "Soğuk Savaş Başlangıcında...", s. 211.

¹⁹⁴ 1952 yılında Cemal Abdül Nasır öncülüğünde kurulmuş olan Hür Subaylar Hareketi'nin mevcut hükümeti kan dökmeden gerçekleştirdiği askeri darbedir. Darbenin ardından Kral Faruk tahtan çekilmeye zorlanarak yerine 6 aylık oğlu Fuad geçirilmiştir. Mısır'da 1953 yılında monarşi kaldırılarak cumhuriyet ilan edilmiştir.

¹⁹⁵ ARI, Türkiye'nin Ortadoğu Projesi, s. 129-131.

¹⁹⁶ BOSTANCI, Mustafa, "Türk-Arap İlişkilerine Etkisi Bakımından Bağdat Paktı", *Akademik Bakış*, C. 7, S.13, Kış 2013, s.172-173.

letler (Türkiye, Pakistan, İran, Irak ve Suriye) tarafından kurulacak bir savunma teşkilatına destek verilmelidir. ABD, oluşturmak istediği savunma sisteminin ilk adımı olarak 28 Aralık 1953'te Pakistan ile teknik ve ekonomik yardım anlaşması imzalayarak Batı Bloğunun içerisine dâhil olmasını sağlamıştır. Türkiye yeni bir savunma teşkilatının oluşturulması bağlamında Mısır ile ortak bir anlaşma zemini bulunmamasından dolayı Amerika'nın tavsiyeleri ile birlikte yeni kurulmuş olan Pakistan İslam Cumhuriyeti¹⁹⁷ ile görüşmelere başlanmıştır. İki ülke halkları arasında tarihten gelen dostluk bağları ile birlikte 18-19 Şubat 1954'te siyasal, ekonomik ve kültürel sahalarda yapılacak anlaşmalar için ön protokol imzalamıştır. 2 Nisan 1954'te "Dostluk ve İşbirliği Anlaşması" ile yeni bir pak-tın temelleri atılmıştır¹⁹⁸. Bu anlaşma, ABD'nin Orta Doğu'da tasarladığı savunma pak-tının çekirdeğini teşkil ederek Arap devletlerinin de katılmaları için alt yapı olarak görül-müştür.

Bu anlaşma bağımsızlığını yeni kazanmış Mısır ve Suriye gibi milliyetçi çizgideki Arap devletleri tarafından hoş karşılanmamıştır. Çünkü bu Arap devletleri, Batılı devletlerin etkili olduğu ve onların yönlendirdiği her ittifaka karşı bir tutum sergilemişler, bu ittifak içerisine giren komşu ülkelere de cephe almışlardır¹⁹⁹. Mısır'ın uyguladığı milliyetçi politikalar ve sergilediği Batı karşıtı tutum ile Arap ülkeleri içerisinde lider konuma gel-miştir. Diğer taraftan Irak, İngiltere'nin desteğini alarak Arap ülkeleri içerisinde Mısır'ın en güçlü rakibi olarak ortaya çıkmıştır.

ABD'nin teşvik ile Başbakan Adnan Menderes, Pakistan ile imzaladığı Dostluk Anlaşması'nı genişleterek bütün Orta Doğu ülkelerini de içerisine almayı amaçlamıştır. Çünkü Orta Doğu'da Arap ülkelerinin dâhil olmadığı bir savunma teşkilatının başarılı olabilmesi mümkün görülmemiştir. Bunun için Başbakan Adnan Menderes, 1955 yılının başında bir Orta Doğu (Irak, Suriye ve Lübnan) gezisine çıkmıştır. İlk olarak Arap devletleri arasında Batı ve Türkiye ile yakın ilişkileri olan Irak'a yapılan ziyaret İngiltere'nin desteği ile olumlu geçmiştir. Yapılan görüşmeler sonucunda 12 Ocak 1955'te Türk-Irak ortak deklarasyonu yayınlanarak Orta Doğu'nun güvenliği için Türkiye ve Irak arasında bir savunma anlaşması yapılmasına karar verilmiştir. Adnan Menderes, Türk-Irak Pak-

¹⁹⁷ Resmi adı Pakistan İslam Cumhuriyeti'dir. 1947 yılında İngiliz sömürgesindeki Hindistan'dan kanlı bir mücadele sonrasında ayrılarak 14 Ağustos 1947'de kurulmuştur. Pakistan bağımsızlık mücadelesinin önde-ri, aynı zamanda kurucusu ve ilk devlet başkanı Muhammed Ali Cinnah'tır.

¹⁹⁸ ALBAYRAK, Mustafa, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2004, s. 476.

¹⁹⁹ ÖZKAYA DUMAN, BİRSEL, "Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası ...", s. 313.

tı'nın tüm Arap devletlerine açık olduğunu göstermek ve Arap devletlerini davet etmek için 14 Şubat 1955'te Suriye'ye geçmiştir. Menderes Şam'da çok sıcak karşılanmamış, aleyhinde gösteriler yapılarak ülkeden gitmesi istenmiştir. Şam'da alınan sıkı güvenlik tedbirleri sonunda Başbakanı Faris el Khoury ile gerçekleştirdiği görüşmelerde, Türk-Irak Paktı'na Suriye'nin de katılmasını talep etmiştir. Fakat Suriye'de milliyetçi ve Sosyalist eğilimlerin baş göstermesi ve Türkiye'nin Batı bloku içerisinde yer almasından dolayı bu talep olumlu karşılanmamıştır²⁰⁰. Akabinde Lübnan'a geçen Menderes burada yaptığı görüşmelerde olumlu netice alamamıştır²⁰¹.

Türkiye ve Irak 24 Şubat 1955'te bir araya gelerek Bağdat Paktı olarak anılan Türk-Irak Anlaşmasını resmen imzalamış ve böylece Bağdat Paktı²⁰² kurulmuştur²⁰³. Yeni kurulan bu pakta 4 Nisan 1955'te İngiltere, 23 Eylül 1955'te Pakistan ve 3 Kasım'da İran katılmıştır. Paktin kuruluş amaçları arasında Orta Doğu bölgesinde barışı ve güvenliği tesis etmek, üye ülkeler arasında iş birliği geliştirmek, üye ülkeleri yıkıcı ve bölücü faaliyetlere karşı koruma ve ekonomik iş birliği sağlamaktır²⁰⁴.

2.4.1.1. Bağdat Paktına Arap Devletlerinin Tutumu

Bağdat Paktı Orta Doğu'da beklenenin tam aksi bir etki yaratmış ve Irak dışında hiçbir Arap devleti katılmamıştır. Türkiye öncülük ettiği pakta Arap Devletlerinin katılımı sağlamak için Orta Doğu'da diplomatik atak başlatmıştır. Ancak paktin imzalanmasından sonraki süreçte en sert muhalefet Mısır'dan gelmiştir. Mısır Ulusal Güvenlik Başkanı Salah Seleem'in Suudi Arabistan, Ürdün, Suriye ve Lübnan'ı ziyareti sonrasında söz konusu ülkeler ile ortak bir deklarasyon yayınlayarak Bağdat Paktına katılmayacaklarını, Arap devletleri arasında askeri ve siyasi işbirliğini amaçlayan yeni bir organizasyon oluşturacaklarını ve kurulacak bu organizasyona Irak'ı kesinlikle almayacaklarını belirtmişlerdir²⁰⁵.

Suudi Arabistan'ın pakta karşı olmasında, Mısır ve Suriye'deki gibi radikal milliyetçilik etkili olmamakla birlikte, Irak'taki Haşimi aleyhtarlığı Mısır ile birlikte ortak hare-

²⁰⁰ IRMAK, Yurt Dışı Gezileri, s. 141-150.

²⁰¹ Albayrak, Mustafa, "Türkiye'nin Orta Doğu Politikaları (1920-1960)", *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, C.3, S.2, Elazığ 2005, s. 26.

²⁰² YEŞİLBURSA, Behçet Kemal, "Bağdat Paktı", *Tarih'in Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 6, 2011, s. 85-100.

²⁰³ TUNA, Taşkın, *Adnan Menderes'in Günlüğü*, İstanbul, Şule Yayınları, 7. Baskı, 2016, s. 185.

²⁰⁴ ÖZKAYA DUMAN, BİRSEL, "Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası", s. 313.

²⁰⁵ KÜÇÜKVATAN, Mahir, "Soğuk Savaşın Türk Dış Politikasına Etkileri ve 1957 Türkiye-Suriye Birliği", *ÇTTAD*, 2011/Güz, X/23, s. 78.

ket etmesini sağlamıştır. Suudi Arabistan Kralı İbn-i Suud, Irak'ın İngilizlerin yardımı ile Irak'ın yayılmacı bir politika izleyeceği ve Hicaz'ı ele geçirebileceğinden endişelenerek paktın karşısında yer alarak Mısır'ı desteklemiştir. Lübnan pakta girmeyi istemekle birlikte Suriye ile olan siyasi ve ekonomik ilişkilerinden ötürü tereddütte kalmıştır. Lübnan Cumhurbaşkanı Camille Chomoun'un 1955 Nisanındaki Ankara ziyaretinde Türkiye ile Suriye arasındaki ara buluculuğu sonuçsuz kalmış ve Lübnan, Suriye'nin olmadığı bir pakta katılmak istememiştir. Ürdün Kralı Hüseyin, pakta üye olmak istemiş; ancak ülkede başlayan muhalefet ortamı pakta katılımı mümkün kılmamıştır. Diğer taraftan Mısır ve Suriye 20 Ekim 1955'te Şam'da askeri bir pakt imzalayarak ortak savunma kumandanlığı kurulmuştur. Suudiler de Mısır ile 27 Ekim 1955'te bir savunma anlaşması imzalayarak hem Irak'ı Orta Doğu'da izole etmeyi hem de Suriye ve Ürdün'ü kendi taraflarına çekerek yeni bir blok oluşmasını sağlamışlardır²⁰⁶.

Türkiye, 1950'li yıllar boyunca Batı ittifakı içinde yer almaya çalıştığı için Arap dünyası tarafından ters bir şekilde eleştirilmiştir. Türkiye, 1954'te başlayan Cezayir'in bağımsızlık savaşı boyunca Batılı devletlere yakın bir politika izlemiş ve 13 Şubat 1957 BM genel oturumunda Cezayir'in bağımsızlığı²⁰⁷ görüşülürken olumsuz oy kullanarak Arap karşıtı bir pozisyona gelmiştir. Bu durum Türkiye'nin "emperyalizmin Orta Doğu'daki temsilcisi" olarak algılanarak Arap dünyasında büyük bir rahatsızlığa neden olmuştur. Orta Doğu'da yaşanmaya başlanan Arap-İsrail çatışması, Batılı devletlerin müdahaleleri ve otoriter yönetim şekline sahip Arap liderlerin manda döneminden kalma kleptoratik²⁰⁸ hâkimiyet şekilleri Arap halkınca Batı endeksli oluşumlara sömürü gözüyle bakılmasına neden olmuştur²⁰⁹. Özellikle yönetiminde sol-Marksist grupların yer aldığı Suriye'de büyük bir rahatsızlık yaratarak Suriye'yi Batı ile ipleri koparma noktasına getirmiştir. ABD'nin Türkiye destekli Orta Doğu'da pakt kurma girişimleri ve dayatma yapılarak Suriye gibi Arap ülkelerini pakta alınmaya çalışılması Türkiye-Suriye ilişkilerini kökünden sarsmıştır.

²⁰⁶ BOSTACI, "... Bağdat Paktı", s. 177-178.

²⁰⁷ Cezayir'in bağımsızlığı için detaylıca bkz. ROBERTS, Hugh, Savaş Meydanı Cezayir 188-2002: Çökmüş Bir Rejime Dair İncelemeler, Çev. Zehra Savan, İstanbul, Kapı Yayınları, 2006.

²⁰⁸ Hükümetin gücünü kullanarak toplum kaynaklarını kendi lehlerinde kullanan yönetim biçimi.

²⁰⁹ HALLIDAY, Fred, *Ortadoğu Hakkında 100 Mit*, Çev. Can Cemgil, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008, s. 49.

2.4.2. 1957 Suriye Krizi

Suriye’de 1949 yılı başlarında Albay Hüsni Zaim bir hükümet darbesi yaparak iktidarı ele geçirmiş; ancak iktidarı kısa sürerek 14 Ağustos 1949’da Albay Sami Hınnavi tarafından devrilmiştir. Fakat Hınnavi’nin iktidarı da uzun sürmemiş ve 20 Aralık 1949’da Albay Edip Çiçekli yeni bir darbe ile Hınnavi’yi devirmiştir. Albay Edip Çiçekli’nin iktidarı biraz daha uzun ömürlü olmuştur. 1953 Ekim’inde yapılan genel seçimlerde Çiçekli’nin Kurtuluş Hareketi Partisi’nin büyük çoğunluğu elde etmesi ve Çiçekli’nin diktatörlüğüne giden sürecin başlaması üzerine Baas Partisi’de²¹⁰ dâhil olmak üzere diğer tüm siyasi partilerle arasının açılmasına sebep olmuştur. Bunun neticesi olarak Çiçekli, 25 Şubat 1954’te askeri bir darbe ile iktidardan düşürülmüştür.²¹¹ Bu tarihten sonra Suriye’nin siyasi hayatında Baas Partisi’nin ön plana çıktığını görülmüştür. Suriye’de 1954 yılında yapılan seçimlerde Suriye Komünist Partisi sürpriz yaparak, sol eğilim yükselişe geçmiş ve Marksist Halid Bektaş²¹² meclise girmeyi başarmıştır²¹³.

Türkiye’nin öncülüğünde ABD ve İngiltere’nin desteği ile “Orta Doğu Savunma Paketi”²¹⁴ kurma çalışmaları 2 Nisan 1954’te Pakistan ile Türkiye arasında imzalanan Dostluk Anlaşması ile başlamış ve Irak’ın pakta katılması ile birlikte 24 Şubat 1955’te Bağdat Paktının kurulması tamamlanmıştır. Ancak Irak’ın Bağdat Paktına katılımı Suriye ile olan ilişkilerinin daha kötüye gitmesine neden olmuştur²¹⁵.

Baas Partisi, Irak’ın pakta katılmasını sert bir şekilde eleştirmiş ve Baas Partisi 1952’den itibaren Hür Subaylar darbesi sonrası iktidara gelen Cemal Abdülnasır’ın Arap milliyetçiliği ve Batı karşıtlığı görüşünü desteklemeye başlayarak Mısır taraftarı bir politika izlemeye başlamıştır. Mısır ve Suriye 1955 Mart’ında, Bağdat Paketi’ne karşı bir Arap

²¹⁰ Baas Partisi için detaylıca bkz. KURAS, Fatih, “Suriye’de Baas Hareketi”, Ed. Ümit Özdağ, *Küçük Ortadoğu Suriye*, Kripto Yayınevi, Ankara, 2012, s. 39-60.

²¹¹ DAM, Nikolaos Van, *Suriye’de İktidar Mücadelesi*, Çev. Semih İdiz, Aslı Falay Çalkıvık, Kahire, İletişim Yayınları, 1996, s. 59.

²¹² Halid Bektaş (1912-1955), Suriyeli Arap siyasetçi. 1954 yılında Suriye Parlamentosu’na seçilerek Arap dünyasının ilk Komünist milletvekili olmuştur.

²¹³ ÇİMEN, Türkiye-Suriye İlişkileri, s. 16.

²¹⁴ Orta Doğu Komutanlığı ya da Orta Doğu Savunma Paketi fikri, İngiltere’nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında değişen uluslararası konjonktürde Orta Doğu’dan çekilmesinin zorunlu olduğunu anlaması üzerine Mısır, Irak ve Ürdün gibi Arap ülkeleri ile birlikte Türkiye’nin dâhil olacağı bölgesel bir askeri savunma örgütü kurma düşüncesidir. Bu pakt Sovyetler Birliği’nin Türkiye’den toprak talep etmesi, Akdeniz ve Orta Doğu’da bölgesel tehdit oluşturmaya başlaması üzerine ABD içinde mühim görülmüştür. Türkiye’de bölgesel bir savunma paktinin oluşumunu zorunlu ve yararlı görmüştür. Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan’ın Orta Doğu Komutanlığı’na sıcak bakmaması üzerine askeri bir teşkilatlanmadan ziyade Bağdat Paketi olarak bölgesel bir örgütlenmeye dönüştürülmüştür.

²¹⁵ KORKMAZ, Sait, “Menderes Dönemi Türkiye-Suriye İlişkileri (1950-1960)”, *Asia Minor Studies Dergisi*, Ocak 2016, C. 4, S. 7, s. 62.

Paktı'nın hazırlıklarına başlayınca Türkiye bu girişime tepki göstererek 10 Mart 1955'te Suriye'ye bir nota vermiş ve Suriye'yi uyarmıştır²¹⁶. Cemal Abdülnasır'ın Bağdat Paktına cephe alması ve silah alışverişi ile Sovyetlere doğru kayması, Baas Partisi ile Nasır'ın münasebetlerinin gelişmesine yol açmıştır. Suriye'de 1956 Nisanından itibaren de Baas Partisi, Mısır'la birleşme fikrini savunmaya başlamış ve bu konuda birçok gösteriler düzenlemiştir.

Orta Doğu bölgesindeki gelişmeler 1956 yılında da hız kesmeyerek, 1956 yılında Cemal Abdülnasır'ın Süveyş Kanalı'nı devletleştirmesi üzerine bölgede gerginliği daha da arttırmıştır. Kanalin millileştirilmesine en büyük tepki İngiltere ve Fransa'dan gelmiş, Türkiye'nin de içerisinde bulunduğu 22 devletin katılımıyla Londra'da bir konferans düzenlenmiştir. Konferanstan istediği sonucu alamayan İngiltere ve Fransa, İsrail'in askeri desteği ile çok kısa bir sürede Mısır'a askeri bir harekât düzenleyerek Mısır'ı mağlup etmişlerdir. Mısır'ın savaş sonunda kanalin kullanımı için yapılan konferansa katılmayı reddederken Türkiye'nin bu konferanslarda ABD ve İngiliz savına destek vermesi, Türkiye ile Mısır ve yandaşları arasındaki uçurumun daha da büyümesinde etkili olmuştur²¹⁷. 1956 Süveyş Buhranı²¹⁸ ve İngiltere ve Fransa'nın Mısır'a saldırmaları, Baas Partisi ile Mısır'ı birbirine daha da yaklaştırdığı gibi, Arap dünyasında hem Batı aleyhtarlığını ve hem de sol akımların tesirini arttırmıştır. Orta Doğu'da yaşananlar "Bölgesel Soğuk Savaş" dönemini başlatmıştır²¹⁹. Süveyş Buhranı ve sonrasında Mısır ve Suriye'nin Sovyetler Birliği yanlısı tutumlarını arttırmaları ABD'nin Orta Doğu'da daha aktif rol almasına neden olmuştur²²⁰.

Mısır, Eylül 1955'te Çekoslovakya'dan silah satın alarak ve Suriye ile bir savunma anlaşması imzalayarak bölgede yeni bir güç dengesi oluşturma yoluna gitmiştir. Cemal Abdülnasır'ın Çekoslovakya'dan silah alması ve Sovyetler Birliği ile iyi ilişkiler kurması Suriye'yi de cesaretlendirmiştir. Suriye, Sovyetler Birliği ile 16 Kasım 1955'te ticaret anlaşması imzalayarak hem Komünizme yaklaşmış hem de Sovyetlerin Orta Doğu'ya açılmasına yardımcı olmuştur. Suriye'de sol eğilimli radikal grupların giderek iktidarı ele geçirmeye başlaması, Sovyetler Birliği ile diğer Komünist ülkelerle yakın ilişkiler kurmasını

²¹⁶ ŞEN, Sabahattin, *Ortadoğu'da İdeolojik Bulanım: Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi*, İstanbul, Birey Yayıncılık, 2004, s. 203.

²¹⁷ KÜÇÜKVATAN, "...1957 Türkiye-Suriye Bunalımı", s. 79.

²¹⁸ Süveyş Buhranı için bkz. <http://www.mustafaalbayrak06.com/tr/?p=65> (16.09.2016).

²¹⁹ BENLİ ALTUNİŞİK, Meliha, "Orta Doğu ve ABD: Yeni Bir Döneme Girilirken", *Orta Doğu Etütleri*, Temmuz 2009, C. 1, S. 1, s. 70.

²²⁰ GÖKTEPE, SEYDİ, "Soğuk Savaş Başlangıcında...", s. 213.

sağlamıştır. Suriye ile Sovyet Birliği ilişkilerindeki ivme 1956 Süveyş Buhranı sonrasında Fransa, İngiltere ve ABD'nin Suriye'ye silah satışını yasaklamaları ile daha da hız kazanmıştır²²¹.

Sovyetler Birliği ile Suriye arasındaki yeni ilişkilerin kuvvetlenmesiyle 22-27 Temmuz 1956'da Sovyet Birliği Dışişleri Bakanı Dimitri Şapilov Suriye'ye bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Kısa bir süre sonra Suriye Savunma Bakanı bir heyetle Moskova'ya giderek Sovyetlerle bir takım anlaşmalar imzalamıştır. Suriye Cumhurbaşkanı Şükrü Kuvvetli'de 30 Ekim 1956'da Sovyetler Birliği'ne bir ziyaret gerçekleştirerek yeni anlaşmalara imza atılmış ve ilişkiler güçlendirmiştir²²².

Bağdat Paketi'nin Orta Doğu'da siyasi gerilimi artırdığı bir dönemde Süveyş Buhranı ile Cemal Abdülnasır'ın Arap milliyetçisinin sembolik figürü haline gelmesini sağlamıştır. Fransa ve İngiltere'nin Orta Doğu'da oluşan yeni güç dengesinde siyasi olarak yetersiz kalmaları Ürdün ve Suriye'de sol eğilimli hükümet krizlerine neden olmuştur.

Mamafih, Sovyetler Birliği'nin Mısır-Suriye üzerinden Orta Doğu'ya yerleşme çabalarını dikkate alan Amerika, Orta Doğu'da oluşan güç boşluğunun doldurulmadığı takdirde Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu'da daha etkili bir güç haline geleceği endişesi ile harekete geçmiştir. Amerika Başkanı Eisenhower,²²³ 5 Ocak 1957 tarihinde Kongreye sunduğu ve Eisenhower Doktrini²²⁴ adını taşıyan mesajında Orta Doğu'nun uluslararası Komünizm tarafından tehdit edildiğini ve Orta Doğu ülkelerinin korunması için önlemler alınması gerektiğini etmiştir²²⁵. Eisenhower Doktrini, Türkiye ile Suriye ve Mısır başta olmak üzere Arap ülkeleri ve SSCB arasında krize giden yolu açmıştır²²⁶.

²²¹ ÖZEL, Merve Suna, "Rusya'nın Sıcak Denizlerdeki Son Kalesi: Suriye", Ed. Ümit Özdağ, *Küçük Orta-doğu Suriye*, Kripto Yayınevi, Ankara, 2012, s.129.

²²² TURHAN, Alper, *Türkiye-Suriye İlişkilerinde Süreklilik: Çatışma-Yumuşama Dönemleri ve Arap Baharı Süreci*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya, 2012, s. 25; ŞEN, Ortadoğu'da İdeolojik Bulanım..., s. 203-204.

²²³ Dwight David Eisenhower, 20 Ocak 1953 tarihinde yemin ederek göreve başlamış, 20 Ocak 1961'e kadar iki dönem ABD Devlet Başkanlığı yapmıştır. 1944-1945 yıllarında Batı Avrupa'daki Müttefik kuvvetlerin başkomutanlığını yapmıştır. 1951 yılında NATO'nun ilk başkomutanı olmuştur. ABD Başkanlığı döneminde Kore'deki ateşkesi korumuş, Soğuk Savaş sırasında Sovyetler Birliği'ne yapılan baskıyı devam ettirmiştir.

²²⁴ Eisenhower Doktrini için bkz. <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=389245> (31.07.2017).

²²⁵ OĞUZAY, Sabri Cumhur, *Türkiye-Suriye İlişkilerinde Su ve Terör Sorunu*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009, s. 63.

²²⁶ SEYDİ, Süleyman, "Demokrat Parti'nin Dış Politikada Alternatif Arayışı (1957-1960)", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2011/2, S. 14, s. 4.

ABD, Suriye'yi 1957 yılının başında bir Sovyet uydusu olarak değerlendirirken; Suriye, Sovyetler Birliği'ni bir tehdit olarak görmediğini belirterek Eisenhower Doktrini kabul etmeyeceğini açıklamıştır. Cemal Abdülnasır yönetimindeki Mısır'da Eisenhower Doktrini derhal reddederek Mısır için asıl düşmanın Komünistler ya da Sovyetler Birliği olmadığını söyleyerek asıl düşmanın İsrail'i olduğunu söylemiştir²²⁷. Bu iki devleti Ürdün ve Suudi Arabistan takip etti ise de, birkaç hafta sonra Suudi Arabistan Eisenhower Doktrini'ni "iyi ve müsbet" bulduğunu bildirmiştir. Sovyetler Birliği, ABD'nin Orta Doğu politikasına büyük bir tepki göstererek yayınladığı bildiride "Orta Doğu ülkelerini esaret altına alma amacı güden bir tedbir" ve "Amerikan tekeli kapitalizminin militarist çevrelerinin Orta Doğu işlerine kaba müdahalesi" olarak değerlendirilmiştir²²⁸. ABD, Suriye'de yayılan Komünizmin yaratacağı tehlikeyi durdurabilmek için Mısır ile olan diyalogunu arttırma yoluna gitmiştir. Aynı dönemde Ürdün'de Kralı ile sol eğilimli subaylar arasında çatışma çıkmış ve iki Komünist General Suriye'ye sığınmıştır. 1957 yılında Suriye Genelkurmay Başkanlığı'na Marksist bir general getirilmiştir. Temmuz 1957'de Suriye Savunma Bakanı olarak Moskova'ya giden "Kızıl Misyoner" diye tanınan Sovyet yanlısı Halit El-Azm, 6 Ağustos 1957'de Sovyetler Birliği ile ekonomik ve askeri bir takım anlaşmalar imzalamıştır. Sovyetler Birliği, bu anlaşma ile Suriye'ye 500 milyon dolarlık ekonomik ve askeri yardım sağlamıştır. Sovyetler Birliği'nin teknik desteği ile Lazkiye'de yeni bir limanın, sulama projeleri ve enerji projelerinin alt yapısının oluşturulması, karayolları ve demiryollarının inşası ile 6 tane yeni havaalanının yapılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca Suriye'nin silahlandırılması da bu yardım çerçevesi içinde yer almıştır²²⁹. Suriye ile Sovyetler Birliği aralarındaki anlaşmanın açıklanması sonucunda Türkiye ile Suriye arasında kriz patlak vermiştir²³⁰.

Suriye'nin aşırı bir şekilde silahlanması komşularında büyük bir tedirginlik uyandırmıştır. Türkiye, batısında Bulgaristan'ın, kuzeyde Sovyetler Birliği'nin Komünist rejime sahip olması ve şimdi de güneyde Suriye'nin Komünist devletlerle yakın işbirliği içine girmesi sarılma korkusu yaşamasına neden olmuştur. Kuşatılma sendromu yaşayan Türkiye, Suriye yönetimine gözdağı vermek için Silahlı Kuvvetlerine Suriye sınırında Eylül

²²⁷ ACHCAR, Gilbert, *Kaynayan Ortadoğu: Marksist Aynada Ortadoğu*, Çev. Rida Şimşek, İstanbul, İthaki Yayınları, 2004, s. 22.

²²⁸ SARI, Emre, *XX. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Antalya, Nokta E-Book Publishing Yayıncılık, 2016, s. 151.

²²⁹ TURHAN, Türkiye-Suriye İlişkilerinde Süreklilik..., s. 25.

²³⁰ ŞEN, Ortadoğu'da İdeolojik Bulanım..., s. 211.

1957’de askeri manevralar yaptırmıştır²³¹. Bu durum Suriye’deki yöneticilerde Batılı devletlerin Suriye’de rejimi devirmek istediklerine dair bir algı ortaya çıkmıştır. Yaşanan gelişmeler kısa zamanda uluslararası boyuta taşınarak ABD Başkan Eisenhower, Başbakan Menderes’e gönderdiği mesajda, Suriye’nin bölge ülkelere bir saldırısı karşısında Türkiye, Irak ve Ürdün’ün bu ülkeye karşı askeri bir harekâta girişmek zorunda kalması halinde, Amerika’nın kendilerine derhal silah yardımı yapacağını, Amerika’nın Batı Avrupa’daki hava kuvvetlerinden bir kısmını Adana hava üssüne gönderileceği ve Amerikan VI. Filo’sunun da Doğu Akdeniz’e gitmek üzere harekete geçeceğini bildirmiştir²³². Türkiye, bir yandan ihtiyatları silah altına çağırarak, bir yandan da Suriye sınırına asker yığma-ğına başlamış ve Suriye sınırının yakınında askeri manevralar düzenleyerek Suriye’yi uyarmıştır. Amerika’nın askeri ve siyasi desteğini arkasına alan Adnan Menderes yaşanan kriz karşısında sessiz kalmayarak:

Suriye’nin bugünkü vaziyetini makul bir silahlanma hadisesi olarak telakki etmeye imkân yoktur. Bu hal, memleketi hin-i hacette başkalarının kullanacağı bir silah deposu haline getirmek maksadının tatbikatından ibarettir... Suriye yıkıcı maksatlarla tecavüz emelleri için bir köprübaşı teşkil etmek yolundadır ve bu istihale, korkudur ki, son merhalelerine ulaşmış bulunuyor. Bütün hür dünyanın mesele üzerine ehemmiyetle eğilmesi ve bütün dikkatini Ortaşark olayları üzerine teksif etmesi, tedbirli ve uyanık olmanın telkin ettiği bir zarurettir. Türkiye’ye gelince, müstakbel ihtimaller ve inkişaflar nazarı itibare alındığı takdirde, tehlikelerle çevrili bir memleket halinde bulunuyoruz. Suriye’de yeni inkişaflar tahakkuk ettiği takdirde, bu tehlikeli ihata tamamlanmış olacaktır. Suriye ile uzun bir müşterek hududa malik olmamız bilhassa son inkişaflar muvacehesinde bizi milli emniyetimiz bakımından son derece müteyakkız olmaya sevk etmektedir... Türkiye, hadiselerin inkişafını yakından takip etmek mecburiyetini duymaktadır²³³.

²³¹ ORAN, Baskın, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2016, s. 630.

²³² KOÇ, Engin, “ABD Dış Politika Doktrinlerinin Ortadoğu’ya Yansıması”, II. Uluslararası Çin’den Adriyatik’e Sosyal Bilimler Kongresi: Kongre Kitabı, *İktisadi Kalkınma ve Sosyal Araştırma Derneği Yay.*, Mayıs 2016 Hatay, s. 28; https://www.academia.edu/30727027/1957_T%C3%9CRK%C4%B0YE_SUR%C4%B0YE_KR%C4%B0Z%C4%B0 (25.07.2017).

²³³ GERGER, Haluk, *Türk Dış Politikasının Ekonomi Politikası: Soğuk Savaşın Yeni Dünya Düzenine*, İstanbul, 3. Baskı, Yordam Kitap, 2012, s. 94.

Türkiye, yıllardır beri kuzeyden hissettiği baskıyı, şimdi de güneyden hissetmeye başlamıştır. Dolayısıyla Türkiye, Sovyetlerin hem kuzeyden ve hem de güneyden baskısı altına girmiştir²³⁴.

Sovyet Başbakanı Bulganin, 10 Eylül 1957’de Başbakan Adnan Menderes’e gönderdiği mesajında Türkiye’nin Suriye sınırına kuvvet yığmasından ve ABD’nin yaptığı silah sevkiyatından duyduğu endişeyi diplomatik bir dille ifade ederek Suriye’ye karşı girişilecek askeri bir harekâtın bölgesel çapta kalmayacağını ifade ederek üstü örtülü bir şekilde tehdit etmiştir. Adnan Menderes 30 Eylül’de Sovyetlere verdiği mesajında Suriye’yi makul savunma ölçüsünün dışında silahlandığını ve Türkiye’nin bundan endişe duyduğunu belirtmiştir. Sovyetler Birliği bu şekilde Türkiye üzerinde baskı yoluna giderken, öte yandan da Suriye’yi destekleme devam ederek eylül ortalarında bir Sovyet ekonomik ve teknik heyetini Suriye’ye göndermiştir.

Sovyet Komünist Partisi Genel Sekreteri Krushev 9 Ekim 1957’de New York Times gazetesine verdiği mülakatta Türkiye’yi ve ABD’yi:

“Türkiye çok zayıftır. Harb halinde bir gün bile dayanamaz. Harb patlarsa biz, Türkiye’ye yakınız, fakat siz, Amerikalılar, uzaktasınız. Toplar, ateşe başlayınca roketler de uçmaya başlayabilir. O zaman bu hususta düşünmek için dahi geç kalınmış olur”²³⁵

diyerek Türkiye’yi açık bir şekilde tehdit etmekle birlikte ABD’ye Orta Doğu politikaları konusunda bir mesaj gönderilmiştir.

Suriye, Sovyetler Birliği ile birlikte hareket ederek Türkiye’nin güvenliğini tehdit ettiği gerekçesiyle konuyu BM Genel Kurulu’nda gündeme getirmiştir. Suriye ve Sovyetler Birliği, Türkiye’nin Suriye için sürgünde bir hükümet meydana getirerek Suriye’de işbaşına getirmeyi planladığını iddia etmiştir. Türkiye, bu savı reddederek sınırdaki olayların sadece savunma amaçlı olduğunu ileri sürmüştür. 30 Ekim BM Genel Kurulu oturumunda alınan kararda meselenin iki ülke arasında uzlaşma yolu aranarak çözülmesi sonucuna varılmıştır. BM Suriye temsilcisi, Türkiye’nin askeri yığınak yapması nedeniyle

²³⁴Suriye buhranı için bkz. <https://gizlilikler.tr.gg/1957-Suriye-Buhran%26%23305%3B.htm> (31.07.2017)

²³⁵ Suriye buhranı için bkz. <https://ismailhakkialtuntas.com/2012/10/30/1957-suriye-buhrani/> (31.07.2017).

ortaya çıkan bu gerginliğin giderilmesi ve gereken tüm tedbirlerin alınması temennisinde bulunmasından sonra BM görüşmeleri son bulmuştur²³⁶.

Suudi Arabistan'ın arabuluculuk girişimi ve BM Genel Kurulu'nda yapılan diplomatik girişimler sonucunda 1957 Türkiye-Suriye Krizi Orta Doğu'da sıcak bir çatışmaya dönüşmeden durdurulmuştur. Türkiye, BM Genel Kurulu'nda Suriye ve Sovyet Birliği'nin bölgedeki yaptıklarından rahatsızlık duyduğunu belirterek Suriye'yi şikâyet etmiştir. 29 Ekim 1957'de Türkiye'nin Moskova Büyükelçiliği'nde düzenlenen baloya katılan Khrushchev'in "Orta Doğu'da kesinlikle hiçbir tehlike yoktur ve bütün mesele yanlış anlaşılmıştır" ifadesi ile Türkiye-Suriye arasındaki kriz son bulmuştur²³⁷.

Sovyetler Birliği'nin tutumunu yumuşaması Türkiye ile Suriye arasındaki gerginliğin de azalmasına neden olmuştur. 1 Şubat 1958 tarihinde Suriye ve Mısır'ın "Birleşik Arap Cumhuriyeti"²³⁸ adı altında birleşmelerinden sonra Türkiye bu birliği 11 Mart 1958'de resmen tanımıştır. Bu tanıma ile birlikte iki ülke arasındaki ilişki yeniden normale dönme sürecine girmiştir.

Türkiye'nin 1957 Suriye krizi ile birlikte yaşadığı algısal tehdit ve yaşadığı savaş durumu, uluslararası sistemi yönlendiren ve etkileyen ABD ve SSCB arasındaki soğuk savaşın Orta Doğu'ya kaymasına ve ülkeleri savaş durumuna getirmesinin bir sonucudur.

²³⁶ BALCI, Ali, *Türkiye Dış Politikası İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar*, İstanbul, Alfa Yayıncılık, Birinci Baskı, 2017, s. 119.

²³⁷ ŞEN, Ortadoğu'da İdeolojik Bulanım..., s. 211; TURHAN, Türkiye-Suriye İlişkilerinde Süreklilik..., s. 27; OĞUZAY, Türkiye-Suriye İlişkileri..., s. 65-66.

²³⁸ MERCAN, H. Hüseyin, *Suriye: Rejim ve Dış Politika*, İstanbul, Açılık Kitap Yayıncılık, 2012, s. 55-56.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİNDE SU SORUNU

3.1. Dünyadaki Su Potansiyeli ve Suyun Önemi

Yapılan araştırmalara bakıldığında dünyadaki toplam su potansiyeli 1,4 milyar km³'tür. Bu suyun %97'si okyanuslardaki ve denizlerdeki tuzlu su oluşturmaktadır. Geriye kalan %3'lük kısım ise tatlı sudur. Bu tatlı suyun %90'lık kısmı buzullar ve yer altı sularıdır. Her yıl 500 bin km³ su, güneş enerjisi yolu ile atmosfere karışmakta ve yağış olarak tekrardan yeryüzüne geri dönmektedir. Dünya'da ABD, Kuzey Avrupa ülkeleri ve İzlanda gibi ada ülkeler su zengini ülkeler arasında bulunurken geriye kalan %33'lük kısımda kalan ülkeler su kaynakları konusunda yetersiz kalmakta ve yaklaşık bir milyar insan temiz içme suyu sıkıntısı çekmektedir²³⁹.

7,4 milyar civarındaki dünya nüfusunun üzerine her yıl ortalama 70 milyon nüfus eklenmektedir. Bu nüfus artışının çoğunluğunu gelişmemiş ülkeler oluşturmaktadır. Dünya genelindeki dengesiz nüfus artışı ve su kaynaklarının yetersiz olması, bazı bölgelerde su bolluğu yaşanırken bazı bölgelerde su kıtlığına neden olmaktadır²⁴⁰. Yine dünya genelinde temiz içme suyunun dağılımına bakacak olursak dengeli olmadığı görülmüştür. Durum böyle olunca başta yoksul ülkeler olmak üzere dünya nüfusunun 1/3'ü yeterli ve sağlıklı içme suyunu kullanamamaktadır. Dışarıdan bakıldığında sonsuz gibi görünün tatlı içme suyu, aslında son derece sınırlı bir kaynağa sahiptir. Kuzey yarımküre ülkeleri su konusunda daha şanslıyken güney yarımkürede yer alan devletler su kıtlığı yaşamaktadırlar. Başta Orta Doğu ve Afrika ülkeleri olmak üzere Güney Avrupa ve Akdeniz ülkeleri sınırlı su rezervlerine sahiptirler²⁴¹. Orta Doğu'da su sorunu dünyadaki su sorunlarından

²³⁹ KIRKICI, Duygu Doğu, *Sınırşan Sular Bağlamında Türkiye, Suriye ve Irak İlişkileri*, Ankara, Orman ve Su İşleri Bakanlığı, 2014, s. 5.

²⁴⁰ YAVUZ, Mustafa Yahya, *Cumhuriyet Döneminde Türkiye, Irak ve Suriye Arasındaki Sınırşan Suların Yönetimi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2009, s. 30.

²⁴¹ HARMANCIOĞLU, Nilgün, ÇETİNKAYA, Cem, P., "Su Yönetiminde İklim Değişikliği Etkilerinin Değerlendirilmesi", *Dokuz Eylül Su Kaynakları Yönetimi ve Uygulama Merkezi*, İzmir, s. 1.

daha hızlı bir şekilde ortaya çıkmıştır. 1950'lerde İsrail, Ürdün, Filistin ve Suriye'de bölgenin kurak ve yarı kurak iklim kuşağında olması ve düzensiz yağışlar su sıkıntılarının yaşanmasına neden olmuştur²⁴².

Tatlı su, insanlığın sosyal ve iktisadi gelişmesinde her zaman önemli bir rol oynamıştır. İnsanlığın yerleşik hayata geçmesi ile birlikte sulu tarıma geçilmiş ve yeni bir toplumsal düzen başlamıştır. Su, yerleşik hayata geçilme ile birlikte yeni bir toplumsal düzenin kurulmasında temel taşı olmuştur. Çünkü tarihin büyük uygarlıkları hep su kenarlarında kurulmuş ve gelişmiştir²⁴³. Su için dünya tarihinde birçok savaş yapılmış ve su konulu birçok anlaşma imzalanmıştır. Su, yaşamın temel dayanak noktası olması nedeniyle stratejik bir öneme sahip olmuş, devletler tarafından yaşam kaynağı veya siyasi üstünlük amacı ile kontrol edilmek istenmiştir²⁴⁴.

3.2. Türkiye'nin Su Potansiyeli

Türkiye, güney yarım kürede yer alan devletlere oranla su potansiyelinin daha iyi bir konumda olduğu söylenebilmekle birlikte gerekli önlemler alınmadığı takdirde yakın gelecekte su sorunu yaşamaya aday ülke konumuna gelecektir²⁴⁵. Su kaynakları açısından 25 havzadan oluşan Türkiye'nin yıllık ortalama yağış miktarı 643 mm olup, 779.500 km²'lik yüzölçümü dikkate alındığında toplam yağış miktarının 501 milyar m³ suya karşılık geldiği görülmektedir. Bu suyun 274 milyar m³'ü buharlaşarak atmosfere geri dönmekte, 69 milyar m³'ü de yer altı sularını beslemektedir. Türkiye'de çeşitli amaçlar doğrultusunda üretilecek yurt içi ve yurt dışından Türkiye'ye yönelen akarsuların toplamı yılda 98 milyar m³, yer altı sularının potansiyeli ise 12 milyar m³ olarak hesaplanmıştır. Bu çerçevede Türkiye'nin yıllık tüketilebilir su potansiyeli yaklaşık 110 milyar m³'tür. Türkiye, su kaynağı olarak kullanabileceği irili ufaklı 60 civarında göle, 72 baraj gölüne, 26 nehir havzasına sahiptir. Bu su kaynaklarının içerisinde Fırat ve Dicle nehirleri suları

²⁴² KİBAROĞLU, Ayşegül, "Ortadoğu'da Barışın ve Çatışmaların Sebepleri-Tarih ve Geleceği", Ed. Konrad Adenauer Vakfı, *Ortadoğu'nun Siyasi ve Stratejik Durumu*, Ofset Fotomat, Ankara 2004, s. 7-12.

²⁴³ KILIÇ, Selim, "Küresel İklim Değişikliği Sürecinde Su yönetimi", *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi*, İstanbul, 2008, S. 39, s. 164. 161-184.

²⁴⁴ ÇİMEN, Türkiye-Suriye İlişkileri, s. 65.

²⁴⁵ SONER, Çelik, *Sınıraşan Sular Kapsamında Dicle Ve Fırat Nehirlerinin Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkisi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2013, s. 41.

toplam yüzey sularının 1/3'ünü oluşturmaktadır. 2000 yılı verilerine göre Türkiye elindeki su potansiyelinin 35-3 milyar m³'ünü değerlendirebilmektedir²⁴⁶.

Türkiye'nin bulunduğu kuşak, coğrafi açıdan ve iklimsel olarak Orta Doğu ülkelerine nazaran su zengini bir ülke konumundadır. Ancak Kuzey Avrupa ve Kuzey Amerika ülkeleri ile karşılaştırıldığında Türkiye'nin aslında su fakiri bir ülke konumunda olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak su kaynakları çok fazla olan bir ülkede değildir. Mevcut su kaynaklarının dağılışındaki dengesizlik nedeni ile yakın bir gelecekte bu kaynakların gereksinimleri karşılayamama durumu söz konusudur. Günümüzde su kaynakları bakımından kendine yetebilir bir düzeyde olmasına karşılık 2050'li yıllardan itibaren mevcut su kaynakları yetersiz kalacaktır. Türkiye'nin kişi başına düşen potansiyeli dünya ortalamasının yarısının bile altındadır²⁴⁷.

3.3. Suriye'nin Su Potansiyeli

Suriye Fırat, Dicle ve Asi havzasına sahip ülkeler arasında su kaynakları bakımından Türkiye'ye oranla daha az potansiyeli olan bir ülke konumundadır. Suriye'nin sahip olduğu yer üstü su kaynaklarının başında Fırat, Dicle ve Asi nehirleri gelmektedir. Bunun yanında Yarmuk, Barada, Awaj, Kuveik, gibi orta dereceli yer üstü su kaynaklarına da sahiptir. Sahip olduğu tüm nehirlerin rezervleri toplam 30.489 km³'tür. Bu kaynakların içerisinde Fırat nehrinin payı %89 civarındadır. Türkiye, 1987 yılında Suriye ile imzaladığı Fırat nehri sularının paylaşımı anlaşmasına göre Fırat nehrinden saniyede 500 m³ üzerinden yıllık 15,75 milyar m³ su bırakmayı taahhüt etmiştir. Suriye, güney komşusu olan Ürdün ile Yarmuk nehri sularının paylaşımını 1955 yılında imzalayarak iki devlet arasında tahsis etmiştir. Suriye, 1994 yılında Asi nehrinin paylaşımı konusunda Lübnan ile protokol imzalanmıştır. Bu protokolde Lübnan Asi nehri sularının 80 milyon m³ almış, Suriye ise 335 milyon m³ su almıştır²⁴⁸.

Suriye, 1967 İsrail Savaşı'nda hem stratejik açıdan hem de su kaynakları bakımından oldukça zengin Golan Tepelerini²⁴⁹ İsrail'e kaybetmiştir²⁵⁰. Bölgenin mevcut su kıtlığı

²⁴⁶ TURAN, Fayik, "Türkiye'nin Su ve Toprak Kaynakları Potansiyeli ve Gelişimi", *Türkiye Mühendislik Haberleri Dergisi*, 2002, S. 420-421-422, s. 16-19.

²⁴⁷ YAVUZ, ...Sınırtaşın Suların Yönetimi, s. 44.

²⁴⁸ KODAMAN, Timuçin, *Fırat-Dicle Meselesi ve Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkisi*, Ankara, Asil Yayın Dağıtım Şirketi, 2007, s. 37.

²⁴⁹ Golan Tepeleri için detaylıca bkz. <http://www.bilgesam.org/incele/1307/-bes-soruda-golan-meselesi/#.WYB0e4TyUk> (01.08.2017).

göz önüne alındığında İsrail'in Filistin topraklarını ve Golan Tepelerini işgal etmesi, Orta Doğu'nun hayat kaynağı durumunda olan kısıtlı su kaynaklarını kontrol etmesi olarak algılanmaktadır²⁵¹. Bu bölgede su kullanım hakkına sahip olan ülkeler Suriye, Ürdün, İsrail, Lübnan ve Filistin'dir. İsrail, Araplarla yaptığı savaşların sonrasında su kaynakları bakımından kıt olan bölgelerden çekilmeye yanaşırken, ancak kendisi için stratejik ve hayati öneme sahip Golan Tepelerinden çekilmeyi kabul etmemiştir. Bu durum uzun yıllar boyunca Suriye ile İsrail'i karşı karşıya getirmiştir²⁵².

Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleri için petrolden daha değerli stratejik bir kaynak haline gelmeye başlayan su, ülkelerin bölgesel politikalarında önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Ülkelerin ulusal güvenlikleri için stratejik hale gelmeye başlayan su, orta ve uzun vadede bölgesel bir güç olabilmenin ya da bölgesel güç oluşturabilmenin temel araçlarından biri olacaktır²⁵³.

Suriye, ekonomik açıdan dışarıya açılmamış kendi içerisinde kendine yeten bir ekonomik sistem oluşturmuştur. Ülke ekonomisinde sanayi üretimi ve ham petrol üretimi az olmakla birlikte ülkenin asıl ekonomi dayanağı tarımdır. Bu bağlamda ülkede kullanılan suyun %87'si tarımda, %9'u evsel işlerde ve %4'ü de sanayi gibi yan alanlarda kullanılmaktadır. Suriye'nin tarıma uygun ekilebilir tarım alanı miktarı 5,5 milyon hektardır ve bu rakam ülkenin toplam alanının %30'una denk gelmektedir. Tarımda kullanılan suyun %63'lük kısmı Fırat nehrinden, %17'lik kısmı da Asi nehrinden karşılanmaktadır. Suriye, ilk kurulduğu dönemde kırsal oranı şehirlere oranla çok daha fazladır. Ülkenin dışarıya açılması ile birlikte hızlı bir şehirleşme ve nüfus artışı olmuştur. Yıllık ortalama %3,7'lik nüfus artış hızı ile şehirlerdeki içme suyu talebi artmıştır²⁵⁴.

Suriye yönetimi, ekonomisinin temeli tarıma dayalı olduğundan su kaynaklarını sulama amacıyla kullanma gereksinimlerini öne sürerek Fırat ve Dicle nehirlerinden daha fazla su talep etmektedir. Suriye, Fırat ve Dicle nehri üzerinde geliştirdiği projelerde yılda

²⁵⁰ YILDIZ, Yavuz Gökalp, *Oyun İçinde Oyun: Büyük Ortadoğu*, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004, s. 350-357; Golan Tepeleri için bkz. <http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/678/golan-tepeleri-ve-suriye-israil-askeri-guc-dengesi> (31.07.2017).

²⁵¹ I. SHUVAL, Hillel, "Su ve Güvenlik: İsrail ve Suriye Arasında Su Çatışması Kaçınılmaz Mıdır?", Ed. Augustus Richard Norton, İstanbul, *Büke Yayınları*, 2000, s. 59-77.

²⁵² KUTSAL, Elif, "İsrail-Filistin İhtilafı Özelinde Politik bir Araç Olarak Su", *Bilge Stratejisi*, 2009, C. 1, S. 1, s. 90.

²⁵³ KARAKILÇIK, Yusuf, "Küresel Aktörlerin Su Stratejileri ve "Bölgesel Su Birliği" Gerekliliği: Avsudur", *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, İlkbahar 2011, C. 2, S. 1, s. 81.

²⁵⁴ KODAMAN, Fırat-Dicle Meselesi..., s. 38.

Fırat'tan 11,3 milyar m³, Dicle'den 2,6 milyar m³ olmak üzere toplamda 13,9 m³ suya gereksiniminin olduğunu ifade etmektedir²⁵⁵.

3.4. Su Sorunun Tarihsel Gelişimi

Fırat ve Dicle Nehirleri Türkiye'nin sınırları içerisinde doğup Suriye ve Irak topraklarında aktıktan sonra, Irak içerisinde birleşip “Şatt-ül Arap”²⁵⁶ ismini alarak Basra Körfezi'ne dökülmekte ve en az beş bin yıldan beri bu coğrafyaya hayat kaynağı olmaktadır. Bu nehirler çevresinde birçok devlet kurulmuş, medeniyetler hayat bulmuş ve tarih şekillenmiştir²⁵⁷.

Türkiye ile Suriye arasında başlayan su sorunun tarihsel süreç içerisinde ilk ele alındığı yer 1921 Ankara Anlaşması olarak ortaya çıkmaktadır. Anlaşmanın 12'nci maddesinde yer alan;

“Kuveik Suyu, Halep Şehri ile kuzeyindeki Türk bölgesi arasında acil bir şekilde bölünecek, Halep, gereksinmesine göre, kendi masraflarıyla Türk toprağından, Fırat'tan su alabilecektir.”²⁵⁸

maddesi ile Fırat suyu taraflar arasında paylaştırılmıştır.

1926 yılında yapılan Türk-Fransız Anlaşması'nın 13. maddesinde, 1921 Ankara Anlaşması'na atıf yapılarak Fırat suyunun belirtilen şekilde kullanımı kararlaştırılmıştır. Yine 1939 Türk-Fransız Anlaşması çerçevesinde suların adil paylaşımı kararlaştırılmıştır. Türkiye ile Irak arasında imzalanan 1946 yılında “Dostluk ve İyi Komşuluk Anlaşması”, 1947 yılında “Dicle, Fırat ve Kollarının Düzene Konması Protokolü” ve 1976'da “Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması” ile taraflar Dicle ve Fırat nehirlerini adil kullanım anlaşmaları imzalamış ve çıkacak sorunları barışçıl yollarla çözeceklerini taahhüt etmişlerdir²⁵⁹.

Türkiye ile Suriye arasında su krizinin ortaya çıkması Türkiye'nin 1965'li yıllardan sonra ortaya attığı ve 1970'lerde yapımına başladığı Fırat nehri üzerine Keban Barajı'nın

²⁵⁵ YAVUZ, ...Sınıraşan Suların Yönetimi, s. 54

²⁵⁶ Şattülarap, Güneydoğu Irak'ta, Dicle ve Fırat nehirlerinin Al Kurna'da birleşmesiyle oluşan geniş, derin ve boğaz özelliği olan nehre verilen isimdir. Şattülarap'ın uzunluğu 193 km olup, Huristan'dan gelen Kartın nehrini de altıktan sonra birkaç kola ayrılarak Basra Körfeze dökülür. Şattülarap'ın her iki yakasındaki verimli topraklar tarıma ve hurma yetiştiriciliğine elverişlidir. Bu topraklar med-cezir hareketleri dolayısıyla rahatça sulanabilme imkânına sahiptir.

²⁵⁷ YILDIZ, Dursun, *Su'dan Savaşlar*, İstanbul, Truva Yayınları, 2010, s. 244

²⁵⁸ 1921 Ankara Anlaşması maddeleri: <http://arsiv.marksist.org/tarihte-bugun/2183-20-ekim-1921-fransa-ile-tbmm-hukumeti-arasinda-ankara-anlasmasi-imzalandi> (08.09.2016).

²⁵⁹ ERCİYES, Türkiye-Suriye İlişkileri, s. 83.

inşası üzerine başlamıştır. Bunun üzerine aynı yıl Suriye’de Fırat nehri üzerine Tapqa Barajı’nı inşa etmeye başlamıştır²⁶⁰. Her iki devletinde 1975 yılında baraj yapımlarını bitirmeleri ile birlikte barajlarda tutulan sular komşu ülkeler için kriz teşkil etmiştir. Türkiye’nin Keban Barajı’nda su tutması ile birlikte Suriye’ye Fırat üzerinden giden su miktarı azalmış ve Suriye’nin Tapqa Barajı’nda su tutmasıyla da Irak’a giden su miktarı minimumlara kadar düşmüştür. Türkiye ile Suriye arasındaki bu kısa süreli kriz dönemi Türkiye’nin 450 m³ su vermeyi taahhüt etmesi ile birlikte kısa süreliğine çözülmüştür.

Su sorunu, 1975 yılında Keban Barajı’nın ve Karakaya Barajlarının faaliyete geçmesi ile iki ülke arasında önemli mesele haline gelmiştir. Türkiye’nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi üzerinde bir takım kalkınma hamleleri düşünerek Fırat nehri üzerine olduğu gibi Dicle nehri üzerine de benzer projeler üretmeye başlamıştır. Bu kapsam da Güneydoğu Anadolu Bölgesi için 1977 yılında çeşitli plan ve projeler üretilerek bölge cazibe merkezi haline getirilmeye çalışılmıştır. Suriye yönetimi, Türkiye tarafından Fırat ve Dicle nehirleri üzerine yapılan barajlara itiraz etmiş ve Suriye’nin yaşam hakkının Türkiye tarafından gasp edildiğini öne sürmüştür. Türkiye’yi Fırat ve Dicle nehirlerini paylaşımı konusunda zor duruma düşürmek ve çıkar sağlayabilmek için terör örgütlerinin desteğine başvurarak Türkiye’yi yıpratma girişimi karşısında iki ülke arasında zaman zaman ipler gerilmiş ve kriz durumları ortaya çıkmıştır.

3.5. Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)

GAP düşüncesinin ortaya çıkışı 1936’lı yıllara kadar dayanmaktadır. Atatürk döneminden itibaren başlatılan çalışmalar neticesinde başta Fırat ve Dicle nehirleri üzerinde akım ölçme istasyonları kurulmuştur. 1965 yılında Fırat nehri üzerinde Keban Barajı’nın inşa edilmesi fikrinin ortaya çıkması ile birlikte GAP’ın fiziki temelleri ortaya atılmıştır. Proje başlangıç aşamasında (1970) sulama ve elektrik enerjisi amaçlı tasarlanmış daha

²⁶⁰ Tapqa Barajı, Suriye’nin orta-kuzey kesiminde, Fırat Nehri üzerinde Rakka kentine yaklaşık 50 km uzaklıkta yer alan Suriye’nin en büyük barajıdır. Barajın yapımına 1968 yılında başlanmış, yaklaşık 60 m yüksekliği ve 4.5 km uzunluğuyla Suriye’deki en büyük baraj olma özelliği taşımaktadır. Sovyetler Birliği’nden alınan yardımlarla inşa edilen toprak dolgu tipi baraj 1973’te tamamlanmıştır. Barajın gölü olan Esed Gölü tam doluyken yaklaşık 80 km uzunluğunda, 8 km genişliğinde bir alan kapsamaktadır. Göl aynı zamanda Suriye’nin en büyük su haznesidir. Barajla birlikte yapılan hidroelektrik santral 1977’de tamamlanmıştır. Böylece Fırat’ın doğusunda uzanan el-Cezire’deki en ücra köylere kadar elektrik ulaştırılmıştır. Tapqa Barajı’yla ilişkili çeşitli sulama projeleri de geliştirilmiştir. Ancak baraj nedeniyle için Fırat’ın debisinin düşmesi nehrin Suriye’den sonra girdiği Irak ile Suriye arasında sorunlara neden olmuştur.

sonra (1980) Güneydoğu Anadolu Bölgesi için sosyo-ekonomik bir çerçevede bölgesel bir kalkınmaya hamlesine dönüştürülmüştür²⁶¹.

Güneydoğu Anadolu Projesi kavramı, Fırat ve Dicle nehirleri üzerinde yapımı öngörülen barajlar, hidroelektrik santralleri ile sulama kanallarının yanı sıra kentsel ve kırsal alt yapıyı, tarımsal alt yapıyı, ulaştırma, sanayi, konut, eğitim sağlık ve diğer sektörlerdeki yatırımları içine alan ve bölgenin genel olarak sosyo-ekonomik kalkınmasını hedefleyen, birçok sektör ile entegre bir şekilde sürdürülebilir bir kalkınma projesinin adıdır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan Adıyaman, Batman, Şanlıurfa, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt ve Şırnak illerini kapsadığı alan "GAP" bölgesi olarak tanımlanmaktadır. GAP bölgesinin kapsadığı yüzölçümü 75358 km olup Türkiye'nin toplam yüzölçümünün %9,7'sini oluşturmaktadır. Türkiye'de sulanabilir 8,5 milyon hektar arazinin %20'si GAP bölgesinde yer almaktadır²⁶².

Oluşturulmaya başlanılan projenin genel koordinatörlüğü Devlet Planlama Teşkilatına verilerek bölge üzerinde çalışmalara başlanılmıştır. Bölge nehirleri üzerine yapılmaya başlanılan nehirlerin ve bölgedeki kalkınma hamlesini adı 1986 yılında Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) adını almıştır. GAP kapsamında 21 baraj, 19 hidroelektrik santrali, verimli topraklar için sulama tünelleri ve ek tesislerin yapılması planlanmıştır. GAP, dünyanın en büyük kalkınma projeler arasına girerek sadece elektrik üretimi ve sulama ile sınırlı kalmamış, ulaştırma, sanayi, eğitim ve sağlık ile diğer sektörler ile de bütünleşmiştir²⁶³.

GAP ile üç temel hedef belirlenmiştir. Birincisi, proje ile bölgedeki toprak ve su kaynakları geliştirilecek ve ekonomik faaliyetler hızlanacaktır. Sulu tarımın yapılması ile birlikte tarım sektörü hızlı bir şekilde büyüyecektir. Tarım sektöründeki büyüme endeksi diğer sektörleri de etkileyerek dış ticarete yeni bir dönem başlayacaktır. Projenin ikinci aşaması sosyolojik özelliktedir. Sulu tarımın başlaması ile birlikte insanların bir arada yaşamaları ve milli birlik oluşturmaları sağlanacak, eğitim, sağlık ve kültür hizmetleri belli merkezlerden tüm insanlara verilecektir. Ayrıca insanlar arasındaki ekonomik farklılık kalkacağından milli bütünleşmede sağlanacaktır. Üçüncü olarak da GAP'ın Türk ekonomisine olan etkileri üzerinde durulmuştur. GAP'ın en önemli özelliklerinden birisi ta-

²⁶¹ AKDOĞAN, M. Selim, *36. Paralel ve Ortadoğu*, İstanbul, Nübihar Yayınevi, 1995, s. 55.

²⁶² TOPRAK, Lokman, "Entegre ve Sürdürülebilir Kalkınma Anlayışı ile GAP", *Mukaddime*, 2010, S. 2, s. 193-194.

²⁶³ ERCİYES, Türkiye-Suriye İlişkileri, s. 84.

rımda Türkiye'yi kendi kendine yeterli ülke konumundan tarım ürünleri ihraç eden bir ülke konumuna getirmesidir. Bu durum Türk ekonomisini olumlu etkileyecek ve komşu ülkeler başta olmak üzere tarım ürünlerini ihraç edebilecektir²⁶⁴.

Günümüzde yapımı halen devam eden GAP için ön görülen tahmini miktar 30 milyar dolar olarak hesaplanmıştır. GAP'ın planlanması ve inşası Türk mühendisler tarafından yapılmıştır. Dünyanın en önemli sulama ve entegre projelerinden biri olarak ortaya çıkan GAP'ın aşırı maliyeti dışarıdan finans sağlamayı gerektirmiştir. Burada Suriye yönetimi devreye girerek istenilen parasal desteğin oluşturulması engellemişlerdir.

3.6. Suriye'nin Soruna Yaklaşımı

Suriye'nin Fırat ve Dicle Nehirleri ile ilgili ileri sürdüğü tezler bakacak olursak bu suları “sınıraşan sular” olarak değil de “uluslararası sular” olarak kabul etmektedirler²⁶⁵. Uluslararası sular tezi ile bu nehirlerin “ortak kaynak” niteliği taşıdığını ifade edilmektedir.

Suriye'nin Fırat ve Dicle Nehirleri ile ilgili tezlerini daha detaylı inceleyecek olursak:

- Suriye, Fırat ve Dicle Nehirlerinin Antik Çağlardan beri Suriye toprakları üzerinde geçtiğini iddia ederek, bu suların “kazanılmış haklar”ının olduğu,
- Fırat ve Dicle Nehri sularının “uluslararası sular” olduğunu belirterek, “ortak kaynak” niteliği taşıdığı görüşü ile Suriye'ye bu nehir sularının matematiksel bir yöntemle kıyıdaş devletler arasında paylaşılması,
- Her kıyıdaş ülke, her nehir için taleplerini kendisi belirlemelidir,
- Her nehir için toplam potansiyel su arzı hesaplanmalıdır,
- Eğer toplam talep toplam arzdan fazla olmazsa, su taraflar arasında belirlenen isteğe göre paylaşılmalıdır,
- Kıyıdaş ülkeler tarafından talep edilen su miktarının nehirlerin su potansiyelini aşması durumunda, fazla miktar her kıyıdaş ülkenin isteğinden azaltılmalıdır,
- Atatürk Barajı'nın dolumu sırasında, Türkiye Suriye'ye iyi niyetle yaklaşmamıştır ve Türkiye, Suriye'nin tarımsal ve enerji üretimine zarar vermiştir,

²⁶⁴ BULUT, Mehmet Telli, *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-Suriye İlişkileri ve Su Sorunu*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir, 2008, s. 65-66.

²⁶⁵ KALAYCI, İrfan, “Ortadoğu'nun Kült Sorunu-“Su”: Sosyo-Ekonomik ve Jeo-Ekonomik Bir Tahlil”, *Avrasya Etüdleri Dergisi*, 2013-1, S. 43, s. 59.

- Türkiye böyle oldu-bittilerle, suyu kullanarak Suriye’ye yönelik politik baskı uygulamak niyetindedir,
- Suriye resmi yetkilerine göre, Türkiye “Barış Suyu Projesi” ve diğer satış su projeleriyle Orta Doğu’da lider bir konuma gelmek istemektedir,
- Türkiye suyu kullanarak bölge ülkelerini hem ekonomik hem de politik olarak etki altına almak istemektedir,
- Suriye bu nehirlerle ilgili olarak nihai bir anlaşma yapılmasını istemektedir,
- Aşağı kıyıdaş ülkeler olarak Irak ve Suriye’nin Fırat ve Dicle Nehirleri konusundaki yaklaşımları benzerlik göstermektedir. Bu durum, her iki ülkenin de aşağı kıyıdaş olmalarının doğal bir sonucudur²⁶⁶.

Suriyeli yetkililere göre, Türkiye’nin önerileri olan Barış Suyu Projesi ve diğer su satış projeleri Türkiye’yi Orta Doğu’da lider ülke konumuna getirme projesi ile ilgilidir. Türkiye, bu projelerle Orta Doğu ülkelerini kendine bağlı hale getirecektir. Bundan dolayı suyu bir koz olarak kullanmaktadır. Türkiye’nin Fırat ve Dicle Nehirlerinin kullanımında (Suriye’ye göre uluslararası suları kullanımda) modern ve ekonomik teknikler uygulaması, Türkiye’yi söz konusu nehirler üzerinde daha fazla su kullanma hakkı vermektedir. Ayrıca Irak’ın da Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinde tarihi müktesep hakkı bulunmaktadır. Bu müktesep hakların iki boyutu bulunmaktadır. İlki binlerce yıldır Mezopotamya’ya hayat veren Fırat ve Dicle Nehirlerinin suları bu bölgede oturan ve bu sular dan yararlanan toplumlar için bir müktesep hak halini almıştır ve Türkiye bu tarihi hakları kısıtlamaktadır. İkincisi ise mevcut sulama ve sulama tesislerinden kaynaklanmakta ve bu tesisler için su ihtiyacı lazımdır²⁶⁷.

Suriye’nin ileri sürdüğü tezler bakacak olursak Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinde “egemenlik” iddiasında bulunmakta, suların “ortak kaynak” niteliği taşıdığını ifade ederek taraflar arasında eşit olarak paylaşılmasını istemektedir. Ancak bu iki nehir Türkiye’de doğmaktadır ve Türkiye’den beslenmektedir. Bundan dolayı Suriye’nin ortaya arttığı bu tez Türkiye tarafında rağbet görmemektedir. Ayrıca Suriye kendi yaptıkları ile kendi tezini de çürütmektedir. Kendi topraklarından beslendiği iddiası ile Asi Nehrinin sularını

²⁶⁶ ŞAHİN, Mehmet “Türkiye’nin Su Sorunu”, *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*, Ed. Türel Yılmaz, Mehmet Şahin, *Platin Yayınları*, Ankara, 2004, s. 105-106.

²⁶⁷ KODAMAN, Fırat-Dicle Meselesi..., s. 72-73.

kesmekte, Ası Nehri suları ile beslenen Amik Ovasının²⁶⁸ susuz bırakmaktadır. Suriye, Türkiye ile olan su ilişkilerinde istediğini alamaması üzerine terörü bir koz olarak kullanma yolunu tercih ederek yeterince su verilmezse terörü destekleyeceğini ilan etmiştir²⁶⁹.

3.7. Türkiye'nin Soruna Yaklaşımı

Türkiye, kuzey yarımkürede bulunmasına rağmen yarı kurak iklim kuşağında yer almakla birlikte sanılanın aksine su zengini bir ülke konumunda değildir. Bu durum, kıstıtlı su kaynaklarımızın daha verimli kullanımını ve entegre yönetimini gerekli kılmaktadır. Türkiye'nin yenilenebilir, ucuz ve çevre dostu olan hidroenerji potansiyelinden ve su kaynaklarının sağladığı diğer ekonomik ve sosyal faydalardan verimli ve sürdürülebilir biçimde yararlanması amacıyla gerekli projeler hayata geçirilmektedir. Bu çerçevede yapımına başlanılan başta GAP olmak üzere ülke genelindeki baraj, hidroelektrik santrali ve sulama projelerini bir an önce gerçekleştirmesine ilişkin çalışmalar sürdürülmektedir. Su konusunda bugüne kadar kabul edilen uluslararası sözleşmeler yukarı ve aşağı kıyıdaş ülkelerin hak ve çıkarlarını dengeli bir şekilde ele almamaktadır²⁷⁰.

Suriye, Türkiye'nin Fırat ve Dicle nehirleri üzerine kurmaya çalıştığı GAP'a karşı çıkmakta, bunu yaparken de konuyu teknik ve ekonomik bir konu olmaktan çok siyasal bir sorun olarak ele almaktadır.²⁷¹ Türkiye, Fırat ve Dicle nehirlerini Suriye yönetiminin aksine uluslararası bir su olarak değil de; sınır aşan su olarak kabul etmektedir. Bundan dolayı Suriye'nin kazanılmış haklar tezine karşı çıkmaktadır. Türkiye, BM tarafından sınır aşan sular ile ilgili olarak hazırlanan "Uluslararası Su Yolları Ulaşım Dışı Kullanımına İlişkin Hukuk Sözleşmesi'ni" aleyhine sonuçlar doğurduğu için imzalanmamıştır.²⁷² Bu sözleşme incelendiğinde Fırat ve Dicle havzalarının devam ettiği Suriye ve Irak gibi güney komşumuz olan ülkelerin lehine kararlar içermektedir. Türkiye konu ile ilgili en önemli itirazı "uluslararası akarsu" kavramının belirsizliği konusudur. Uluslararası huku-

²⁶⁸ Amik Ovası, Türkiye'nin Akdeniz Bölgesinde Hatay ilinde bulunur. Türkiye'nin verimlilik bakımından en verimli ovası Amik Ovasıdır. Kalın alüvyon toprak tabakası ile kaplı olan ve zirai potansiyel bakımından en verimli ovası olarak bilinir. Hatay ilinin en büyük düz arazisini oluşturur. Amik Ovası başta Ası nehri, Afrin Çayı ve Karasu ile topraklarını beslemektedir. Suriye'nin Ası Nehri sularını kesmesinden dolayı kuraklık yaşamaktadır.

²⁶⁹ ERCİYES, Türkiye-Suriye İlişkileri, s. 88-89.

²⁷⁰ Türkiye'nin Su Politikası: <http://www.mfa.gov.tr/turkiyenin-su-politikasi.tr.mfa> (09.09.2016).

²⁷¹ ÇELİK, Sınır aşan Sular Kapsamında Dicle ve Fırat..., s. 47.

²⁷² AKÇA, Çağatay, *Sınır aşan Sularla İlgili Uluslararası Hukuki Metinlerin Değerlendirilmesi*, (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi), Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Ankara, 2014, s. 80-104.

ka göre bazı akarsular iki ülke arasında sınır oluştururken, bazı akarsular ise bir ülkeden doğup başka bir ülkeye akmaktadır²⁷³.

Türkiye'nin nehirle ilgili tezinde Fırat ve Dicle nehirlerinin birleşerek “Şatt-ül Arap” nehrini meydana getirdiğini belirterek bu nehirlerle ilgili problemlerin tek bir havza olarak ele alınması gerektiğini ifade etmektedir. Türkiye yukarı havza ülke konumuyla, doğal kaynaklarından biri olan su üzerinde mülkiyet hakkına sahip olmakla birlikte, uluslararası platformlarda bu kaynakların uygun değerinin, hakça ve akılcı kullanımından yana olduğunu açıklamaktadır²⁷⁴.

Türkiye, Fırat ve Dicle sularının paylaşımı konusunda Suriye ve Irak'a pratikte de uygulanabilir üç aşamalı bir plan sunmuştur. Bu planlar:

- Üç ülkenin uzman ekipleri tarafından su kaynakları üzerinde envanter çalışması yapılacaktır. Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinde kurulacak meteoroloji istasyonlarında akarsuların; akım, buharlaşma, sıcaklık, yağış gibi etmenleri yıllık temelde ölçümünün yapılması sağlanacaktır. Ayrıca ülkelere ait su tüketim miktarlarının çıkartılması, doğal akımların hesaplanması gibi çeşitli ölçüm ve tetkikleri yapılacaktır.
- İkinci aşamada ülkelerin toprak kaynakları envanter çalışmalarının yapılmasından oluşmaktadır. Ülkelerin toprak kaynaklarının belirlenmesi, toprak sınıflamasının yapılması, yapılacak projelerin su ihtiyaçlarının belirlenmesi hedeflenmiştir.
- Son aşamada ise su ve toprak kaynaklarının değerlendirilmesi, su kayıplarının en aza indirilmesi öngörülmüştür. Yaygın olarak kullanılacak sulama tipi planlanmış ve faal olarak devam eden projelerde su kaybının minimuma indirilmesi, modernize ve realitesi düşünülmüştür²⁷⁵.

Türkiye, sınıraşan sularla ilgili olarak çözümü suların paylaşımında değil, sulardan olabildiğince yararlanmanın ortak düzenlenmesinde olduğudur. Türkiye, ilk aşamada ülkelerin su potansiyellerinin belirlenmesini, ikinci aşamada ülkelerin toprak kaynaklarının ve

²⁷³ ULUATAM, Özhan, *Damlaya Damlaya Ortadoğu'nun Su Sorunu*, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998, s. 166-167.

²⁷⁴ GÜNDOĞDU, Serkan, *Türkiye-Suriye İlişkilerinde Su Sorunu ve Terörizme Etkisi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2011, s. 143.

²⁷⁵ ÇELİK, Sınıraşan Sular Kapsamında Dicle ve Fırat..., s. 48.

bunların gerektirdiği su ihtiyacının belirlenmesi ve üçüncü aşamada ise suyun elde edilen veriler sonucunda suyun etkili kullanımı sağlanacaktır²⁷⁶.

3.8. Türkiye'nin Su Projeleri

3.8.1. Barış Suyu Projesi

1986 yılında 46. Hükümetin Başbakanı Turgut Özal²⁷⁷ tarafından Orta Doğu ülkelerinde bulunan su yetersizliğinin çözümüne katkıda bulunmak üzere Seyhan ve Ceyhan nehirlerinin Akdeniz'e akan sularının, su ihtiyacı olan Orta Doğu ülkelerine boru hatları vasıtası ile aktarılmasını ön gören projedir. Barış Suyu Projesi, birkaç ülkenin su sıkıntısına çare olmaktan öte, Orta Doğu'da işbirliği, güven ve istikrar ortamının oluşturulmasını kapsayan büyük boyutlu bir proje olarak ön görülmüştür²⁷⁸. Turgut Özal'ın 1987 yılında Şam'a yaptığı ziyaret sırasında Barış Suyu Projesi ilk defa Suriye'ye önerilmiştir. İki ülke arasında yapılan Ekonomik ve Teknik İşbirliği Toplantıları sonucunda "Türkiye Cumhuriyeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Arasında Ekonomik İşbirliği Protokolü" imzalanmıştır. Bu protokolde Barış Suyu Projesi yer alarak Suriye tarafınca değerlendirilmesi istenilmiştir²⁷⁹.

İki boru hattından olması düşünülen projenin batı hattı Suriye ve Ürdün üzerinden geçerek Mekke ve Cidde'ye ulaşacaktır bu hattın ortalama uzunluğu 2700 km olarak düşünülmüştür. İkinci hat ise aynı ülkeleri geçerek Kuveyt, Bahreyn, Katar ve Umman'a kadar uzanacaktır. Bu hattın da ortalama uzunluğu 3900 km olarak düşünülmüştür. Bu proje ile su sıkıntı çeken ülkelere günde 6 milyon m³ su pompalanması planlanmıştır. Projenin maliyeti 21-30 milyar dolar olarak çıkmış ve 8-10 yıl arasında tamamlanması düşü-

²⁷⁶ Üç aşamalı su planı: SALTÜRK, Metin, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/guvenlikstrj/article/view/5000098947/5000092203> (10.09.6016).

²⁷⁷ Halil Turgut Özal (1927-1993), Türk bürokrat, siyasetçi ve devlet adamıdır. 43. Türkiye Hükümeti döneminde Başbakanlık Müsteşarlığı ile DPT Müsteşar vekilliği görevlerinde bulunmuştur. 12 Eylül Darbesi'nden sonra Bülent Ulusu tarafından kurulan hükümette ekonomiden sorumlu Başbakan yardımcılığı görevini üstlenmiştir. 1982 yılında bu görevinden istifa etmiş ve 1983 yılında Anavatan Partisi'ni kurmuştur. Partisi 1983 Türkiye genel seçimlerinden %45,14 oy alarak 46. Türkiye Hükümetini kurarak Başbakan olmuştur. 1983-1989 yılları arasında 5 yıl 10 ay boyunca Başbakanlık görevini yürütmüştür. Turgut Özal, 1989 Türkiye Cumhurbaşkanlığı seçiminde Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Başbakanlıktan ayrılmasına rağmen, siyasi olayların gelişmesinde belirleyici rolünü sürdürmüştür. Özal, 17 Nisan 1993 tarihinde 5 ülkeyi kapsayan 12 günlük Türkistan gezisinden sonra Cumhurbaşkanlığı döneminde vefat etmiştir. Turgut Özal Cumhurbaşkanlığı görevi sürerken vefat eden Mustafa Kemal Atatürk'ün ardından, görevi başında vefat eden ikinci Cumhurbaşkanıdır.

²⁷⁸ KODAMAN, Fırat-Dicle Meselesi..., s. 45.

²⁷⁹ DURSUN, Abdulkadir, *Sınırşan Suların Fırat ve Dicle Nehirlerinin Türkiye, Suriye ve Irak İlişkileri Üzerine Etkileri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2006, s. 116-117.

nülmüştür. Bu iki hat ile 8 Orta Doğu ülkesinin ve 15 milyon insanın su gereksiniminin karşılanacağı hesaplanmıştır²⁸⁰.

Türkiye tarafından iki boru hattı ile Orta Doğu coğrafyasının su sıkıntısının giderileceği öngörülmüştür. Türkiye bu Barış suyu Projesi ile Suriye'nin Fırat ve Dicle nehirlerinden dolayı kendisine yönelttiği emperyalist suçlamalardan da kurtulacaktır. Ancak, Orta Doğu'daki su kaynakları konusunda oldukça kritik boyutlarda olan ülkelere su sağlamak amacıyla geliştirilmiş olan bu proje Arap ülkelerince reddedilmiştir. Gerekçe olarak Türkiye'nin Fırat ve Dicle nehirleri üzerine barajlar inşa ederek bölgeye doğal yollarla akan nehirleri kısıp, kendi sınırları içerisindeki suları pazarlama çalışması şeklinde algılanmıştır. Türkiye'nin Orta Doğu üzerinde üstünlük kurarak bölgeye hâkim olacağı ve İsrail'in bu sudan faydalanacağı savunulmuştur²⁸¹.

3.8.2. Manavgat Suyu Projesi

Manavgat Suyu Projesi, Türkiye'nin güneyden Akdeniz'e dökülen Manavgat Nehri'nden Orta Doğu ülkelerine ve Akdeniz'ni kuzeyindeki adalara Türkiye'nin fazlası olan suyun boru hatları ve tankerlerle su gereksinimi ile karşı karşıya kalan ülkelere satılmasını ön gören bir projedir. Manavgat nehri, 4,7 milyon m³ olan yıllık ortalama akımı ile Türkiye'nin su potansiyelinin yıllık %2,5'ine karşılık gelmektedir. Bu proje ile Manavgat nehrinin yıllık ortalama akımının %4'üne karşılık gelen 182,5 m³ suyun üretimi ve ihtiyaç bölgelerine gönderilmesi hedeflenmiştir.²⁸² Bu amaçla Manavgat Çayı üzerinde Devlet Su İşleri (DSİ) tarafından 1984 ve 1987 yıllarında elektrik üretimi sulama amacı ile Oymapınar ve Manavgat Barajları inşa edilmiştir. Bu iki baraj üzerinden kullanım fazlası sular DSİ tarafından yapılan taşıma birimi ile deniz kıyısına aktararak isteyen ülkeye satılacaktır²⁸³.

Manavgat Suyu Projesi'nin teknik sorumluluğu DSİ Genel Müdürlüğü'nce üstlenilerek 1992 yılında tesisin yapımına başlanılmıştır. 1998 yılında Manavgat Suyu Projesi tamamlanarak hizmete açılmış ve proje için 116 milyon dolar harcanmıştır. 2000 yılında İsraili ve Ürdünlü yetkililer Türkiye'yi ziyaret ettiklerinde Manavgat Suyu Projesi ile ilgi-

²⁸⁰ GÜNDOĞDU, Türkiye-Suriye İlişkilerinde Su Sorunu, s. 147.

²⁸¹ KUT, Gün, "Ortadoğu Su Sorunu: Çözüm Önerileri", https://www.academia.edu/437624/Ortadoğu_Su_Sorunu_Cozum_Onerileri (10.09.2016).

²⁸² YILDIZ, Dursun, "Doğu Akdeniz ve Manavgat Çayı Su Temin Projesi", *TMMOB Su Politikaları Kongresi*, DSİ Genel Müdürlüğü, s. 608. s. 603-615.

²⁸³ YAVUZ, ...Sınıraşan Suların Yönetimi, s. 115.

lenmişlerdir. 2002 yılında dönemin Enerji Bakanı Zeki Çakan'ın İsrail'e yaptığı ziyaretinde, İsrail Başbakanı Ariel Şalon'la 20 yılı boyunca yılda 50 milyon^{m3} Manavgat suyunun İsrail'e aktarılması kararına varılmıştır. Ancak daha sonraki süreçte İsrail'in suyun m³ fiyatını 0,50 dolara çekmeye çalışması sonucu iki ülke arasındaki anlaşma sekteye uğramıştır. Diğer Orta Doğu ülkeleri de beklenen rağbeti göstermemiştir²⁸⁴.

3.9. Krizlere Neden Olan Nehirler

3.9.1 Fırat Nehri

Fırat Nehri'nin adı farklı dillerde farklı şekillerde ifade edilmiştir. Yunan tarihçi Heredotos "Euphrates" sözcüğünü kullanmıştır. Akadca'da "Purantu", Sümerce'de "Burunu", Hurici'de "Puranti", Asurca'da "Purratu", eski Farsçada "Ufratu", Avesta Farsça'sında "Huperethuua", günümüz Farsça'da "Frat", Arapça'da "al-Furat", İbranice'ye Süryanice'den geçme "Perath" (Prath), şeklinde geçmiştir²⁸⁵.

Fırat Nehri, Doğu Anadolu'da Karasu Nehri ile Ağrı Dağı'nın batı yamacından doğan Murat Nehri'nin birleşmesi ile meydana gelmiştir. Fırat Nehri Erzin-can, Tunceli, Elâzığ, Malatya, Diyarbakır, Adıyaman, Gaziantep, Şanlıurfa il sınırını belirledikten sonra Suriye, daha sonra Irak topraklarına girmektedir. Irak'ta denize uzak olmayan bir noktada Dicle Nehri ile birleşerek "Şatt'ül-Arap" nehrini oluşturur ve Basra Körfezi'ne dökülmektedir²⁸⁶. Nehrin en önemli kolları Murat Nehri, Karasu Nehri, Tohma Çayı, Peri, Çaltı ve Munzur Suyu'dur. Fırat Nehri'nin toplam uzunluğu 2780 km'dir. Karasu kaynağından Suriye sınırına kadar olan uzunluğu ise 971 km, Murat kaynağından uzunluğu ise 1263 km'dir. Aynı zamanda Fırat Nehri Türkiye'nin en uzun nehirleri arasında olmasından dolayı üzerinde yüksek kapasiteli barajlar ve hidroelektrik santralleri yapılmıştır²⁸⁷.

Fırat Nehri ve kolları, Doğu Anadolu Bölgesi'nin en fazla yağış alan bölgelerinden beslenmekte ve karların erimesi ile debisi Nisan ayında en yüksek seviyeye çıkmaktadır. Fırat havzasının %35'i Türkiye, %22'si Suriye ve %43'ü Irak'ta olmak üzere toplamda 366.471 km² içerisinde yer almaktadır. Ayrıca nehre kaynak sağlayan alanların %62'si Türkiye'de %38'i de Suriye'dedir. Fırat Nehri'nin toplam su miktarı Türkiye sınır-

²⁸⁴ DURSUN, Sınıraşan Sular..., s. 165.

²⁸⁵ YAVUZ, ...Sınıraşan Suların Yönetimi, s. 78.

²⁸⁶ TUNCEL, Metin, "Fırat", *DİA*, C.13, s. 31-33.

²⁸⁷ KODAMAN, Fırat-Dicle Meselesi..., s. 31.

ları içerisinde 31.58 milyar m³/yıl, Suriye ve Irak tarafında ise 4 milyar m³/yıl olmak üzere toplamda 35.58 milyar m³/yıl'dır. Fırat Nehri, Türkiye'nin bu su potansiyeli ile en büyük su debisine sahip nehri durumundadır²⁸⁸.

3.9.2. Dicle Nehri

Dicle Nehri'nin ismi eski dillerde Sümerce "İdigna", Akadca "İdiqlat", Batı dillerinde "Tigris", Arapça da "Dijla", Farsça da "Tigra" şeklinde ifade edilmektedir²⁸⁹.

Dicle Nehri, Güneydoğu Toroslarında Maden Dağı kesiminde, Hazar Baba Dağı'nın güney eteklerinden doğarak Batman Çayı'nın diğer kolları ile birleşmesinden sonra Dicle adını almaktadır. Dicle Nehri, Cizre'nin güneyinde 73 km'lik Türkiye-Suriye sınırını oluşturarak Suriye'ye girer ve 8 km'lik Suriye-Irak sınırını çizdikten sonra Irak topraklarına girerek "Şattül-Arap" adını aldıktan sonra Basra Körfezi'ne dökülür.²⁹⁰

Dicle Nehri'nin toplam uzunluğu 1900 km'dir ve bunun 523 km'si Türkiye sınırları içerisinde yer almaktadır. Nehrin ortalama maksimum debisi 6000 m³/sn'dir. Yıllık su miktarı 48.7 milyar m³'dür. Bunun 25.24 milyar m³'ü Türkiye'den, 23.48 milyar m³'ü Irak'tan kaynaklanırken Suriye toprakları Dicle Nehrine hiçbir katkı yapmamaktadır.²⁹¹ Dicle Nehri toplam debisine 51.8 katkısı bulunan Türkiye, nehrin 6.87 milyar m³/yıllık kısmını, nehrin yıllık debisine %48.2 oranında katkı sağlayan Irak 45 milyar m³/yıllık kısmını, nehrin debisine hiç katkısı bulunmayan Suriye ise 2.60 milyar m³/yıllık kısmını kullanmak istemektedir. Bu durumda ülkelerin kullanmayı istedikleri su miktarı 5.8 milyar m³/yıl daha fazladır.

GAP kapsamında Dicle Nehri üzerine inşa edilen projeler şunlardır: Kral kızı ve Dicle barajı, Batman barajı, Silvan ve Kayser barajı, Garzan barajı, Kozluk regülatörü, Garzan göledi, Ilısu barajı ve Cizre barajıdır. Cizre barajından Suriye'ye yıllık ortalama 16.7 milyar m³ su bırakılmaktadır²⁹².

²⁸⁸ OĞUZAY, Türkiye-Suriye İlişkileri..., s. 28-29.

²⁸⁹ TUNCEL, Metin, "Dicle", *DİA*, C. 9, s. 281; Yavuz, ... Sınırşan Suların Yönetimi, s. 81.

²⁹⁰ GAYTANCIOĞLU, Kaan, *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-Suriye İlişkilerinin Ortadoğu Politikasına Etkisi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2008, s. 70.

²⁹¹ ULUATAM, Özhan, *Damlaya Damlaya (Ortadoğu'nun Su Sorunu)*, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998, s. 88.

²⁹² ERCİYES, Türkiye-Suriye İlişkileri, s. 93-95.

3.9.3. Asi Nehri

Asi Nehri Arapça da “Nehrül-Asi” olarak bilinmekte ve uluslararası literatürde “Orontes” olarak adlandırılmaktadır. Asi Nehri, Lübnan sınırları içerisinde Lübnan Dağları ve Cebelüşarki arasındaki Bekaa Vadisi’nde Baaelbek antik kentinin yakınlarında Rasul-Ayn ve Al-Labwah adlı iki küçük akarsuyun birleşmesinden olmaktadır. Asi Nehri, doğduğu noktadan 35 km kuzeye aktıktan sonra Suriye topraklarına geçer ve burada Hama ve Humus kentlerine ulaşarak Suriye’nin tarımsal su ihtiyacının önemli bir kısmını karşılamaktadır. Asi Nehri, genelde güneye akan nehirlerin aksine kuzeye doğru akışını devam ettirdiği için “Asi” olarak adlandırılmıştır. Asi, Suriye’nin ovalarını suladıktan sonra Türkiye-Suriye arasında yaklaşık 22 km’lik bir sınır çizdikten sonra Türkiye topraklarına Hatay’da girerek Amanos Dağlarının güneyinde Samandağ’ı kasabası yakınlarında Akdeniz’e dökülür²⁹³.

Asi Nehri’nin toplam uzunluğu 248 km’dir. Bunun 40 km’si Lübnan’dan, 120 km’si Suriye’den ve 88 km’lik kısmı Türkiye topraklarından geçmektedir. Bu suyun %6’sı Lübnan’dan, %92’si Suriye’den ve %2’si Türkiye topraklarından kaynaklanmaktadır. Asi Nehri havzasının tahmini su potansiyeli 2,4 milyar m³tür²⁹⁴.

Asi Nehri’nin %92’lik kısmı Türkiye’nin yapmış olduğu GAP’dan dolayı Suriye ve Lübnan tarafından kullanılmaktadır. Bu nedenle Türkiye kendi sınırları içerisinde nehere katılan suları kullanmakta, Yaz aylarında Suriye’nin neredeyse hiç su bırakmamasından dolayı nehrin debisi saniyede 3 m³e kadar düşmektedir. Suriye yönetimi, Amik Ovası’ndaki sulamaları engellemekte ve Türkiye’yi şikâyet ettiği uluslararası hukuk kurallarına kendisi uymamaktadır. Türkiye’nin bir parçası olan Hatay’ı kendi toprağı kabul gösterecek bu toprakta hak iddia etmekte ve Lübnan’ı da içine alan “Büyük Suriye”yi kurmayı istemektedir²⁹⁵.

²⁹³ AKÇA, Sınıraşan Sularla İlgili..., s. 133.

²⁹⁴ KIRICI, Sınıraşan Sular Bağlamında..., s. 62.

²⁹⁵ ERCİYES, Türkiye-Suriye İlişkileri, s. 96-97.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİNDE TERÖR SORUNU

4.1. Terörizm Kavramı

Terör ve terörizmin genel geçer bir tanımı bulunmamaktadır. Terörizm konusu üzerine yapılan araştırmalara bakıldığında birbirinden farklı tanımlarla karşılaşılmalıdır²⁹⁶. Terörizmin tanımının yapılamamasında karşılaşılan en önemli sorun, terörizm ve terörist kelimesinin kullanımının tek başına mahrumiyet anlamına gelmesi ve eylemi yapan kişi veya örgütün meşruiyetini ortadan kaldırmasıdır. Başka bir zorluk ise terörizmin günümüzde karmaşık bir hal almasıdır. Kimi terörist eylemler devlet eli ile doğrudan devlet otoritesini yıkmaya veya zayıflatmaya yönelik olarak yapılmakta kimi eylemler ülkeyi bölmeye, yeni bir idare kurmaya yönelik olarak yapılmaktadır. Başka bir açıdan ülkesi işgal altında olan insanların işgalci güçlere karşı gösterdikleri tepkiler ve yaptıkları eylemler terörizm olarak değerlendirilmektedir. Aynı zamanda terörist eylemler toplumsal bir gruba zarar vermek veya kamusal otorite dışı hedeflere yönelik olarak yapılabilir. Devletlere, kurumlara ve kişilere göre terör eylemlerinin türleri farklılık gösterebilmekte ve ülkelerin çıkarları gereği eylemin sonucuna değil, nedenine bakılarak terör eylemi olup olmadığı görüşü belirtilmektedir. Devletler gerçekleşen eylemlerin sonuçlarına göre çıkarlarına en uygun terör tanımını seçmektedirler²⁹⁷.

Terörizm kavramının tanımı yapılırken güçlü devletlerin veya uluslararası kuruluşların üzerinde mutabık kaldığı bir tanımın yapılması teröre ve terörizme destek verenlerin işlerini zorlaştıracaktır. Bu nedenle hangi tür eylemlerin terör eylemleri hangi tür eylemlerin terör eylemleri olmadığı konusu uluslararası toplum tarafından belirlenmeli ve terör olaylarının sonuçlarına değil de nedenlerine bakılarak terörizmin tanımı yapılmalıdır. Terörizmin kavramı, günümüz dünyasında gündemin ilk sırasına yerleşmiş ve birçok

²⁹⁶ ÖKTEM, Emre, "Uluslararası Hukukta Terörizm", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi*, 2004, C.3, S. 5, s. 142-146.

²⁹⁷ ACAR, Ünal, *A'dan Z'ye Terörizm*, Ankara, Kripto Basım Yayınları, 2012, s. 97-98.

ülkeyi çeşitli şekillerde etkilemiştir. Buna karşılık uluslararası toplum ortak bir “terörizm” tanımı yapılmaktan kaçınılmaktadır. Bu durumda güçlü devletlerin ve uluslararası kuruluşların terörizmin tanımını yapmadıklarından, kimin terörist olduğu, hangi eylemin terör eylemi olduğu konusu tartışılmaya devam edilecektir. Bir ülkede terörist olarak kabul edilen birisi başka bir ülkede farklı terimler adı altında “düşünce suçlusu”, “siyasi suçlu” daha da ileri gidilerek “kahraman” olarak tanımlanmakta ve “siyasi sığınmacı” statüsünde kabul görmektedir²⁹⁸.

4.2. Terim Olarak: Terör ve Terörizm

Kökünü Latince “bilinmeyen ve öngörülemeyen bir tehlike karşısında duyulan aşırı korku ve endişe, dehşet” anlamına gelen “terrere” kelimesinden türemiştir. Terörizm kavramının günümüzdeki anlamı ile ilk defa Fransa’da Fransız Devrimi’nden sonra 1793-1794 yılları “Devlet terörizmi” olarak adlandırılmıştır²⁹⁹. Türkçe’de terör kavramının karşılığı “yıldırma, cana kıyma ve malı yakıp yıkmak, korkutma ve tehdit” anlamındadır³⁰⁰. Etimolojik olarak şiddet kavramına bakıldığında Arapça kökenli olup; sertlik, sert ve katı davranış, kaba kuvvet anlamına gelmektedir. Fransızca da şiddet (violence), bir kişiye güç ya da baskı uygulamak, rızası dışında bir şey yaptırmak anlamına gelmektedir³⁰¹.

Terör ve terörizm kavramları aynı kökten türetilmiş olmalarına karşın anlam olarak farklılık göstermektedir. Terörizm, siyasal amaçlar doğrultusunda örgütlü, sistemli ve sürekli bir biçimde terör kullanılmasını benimseyen bir strateji olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁰² Terör terimi, dehşet ve korkuyu belirterek bireylerde yılgınlık yaratan bir eylem olarak karşımıza çıkarken; terörizm, bu kavrama süreklilik ve siyasal içerik katmaktadır. Siyasal amaçlar için mevcut durumu yasa dışı yollardan değiştirmek amacıyla örgütlü ve

²⁹⁸ AKTEL, Mehmet, GÜRKAYNAK, Muharrem, “Küreselleşen Terörizm: Bir Etkileşim Çalışması” 38. ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, Ankara, *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu*, 2011, C. 1, 77-88.

²⁹⁹ CABBARLI, Hatem, “Ortadoğu’da Terör Örgütleri ve Suriye’nin Yaklaşımı (Hizbullah, Hamas, PKK)”, Ed. Türel Yılmaz, Mehmet Şahin, *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*, Ankara, *Platin Yayınları*, 2004, s. 366.

³⁰⁰ TDK’da terör kavramı ve anlamı:

http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_karsilik&view=karsilik&kategori1=karsilik_liste&ayn1=bas&kelimel1=ter%C3%B6r (11.09.2016).

³⁰¹ ÖZERKMEN, Necmettin, “Terör, Terörizm ve Radikal İslamcı Terör”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 2004, C. 44, S. 2, s.248.

³⁰² AYDIN, Nurullah, *Türkiye’nin Millî Güvenlik Stratejisi*, İstanbul, Kum Saati Yayınları, 2008, s. 128.

sistemli terör eylemlerinin benimsendiği durumdur³⁰³. Tüm terör eylemleri her şeyden evvel şiddet olgusunun ürünüdür ve şiddet kavramı ile doğrudan ilişkilidir.

Terör ve terörizm kavramlarının açıklanması ile ilgili birçok araştırmacı konu ile ilgili kendi görüşleri doğrultusunda birçok tanımlar yapılmıştır. Herkesin üzerinde anlaşabildiği bir terörizm tanımı yapılmadan, terörizmin önlenmesi için alınacak tedbirlerin saptanması olanaksızdır. Bu nedenle terörizmin tanım sorununu çözmeden, kimin terörist olduğuna karar vermeden, terörizm sorununa çözüm bulmak zorlaşmaktadır³⁰⁴. Tarih boyunca terör hareketlerini genel olarak kapsayacak bir terör tanımı yapmanın olanaksızlığı göze çarpmakta, yapılmaya çalışılan bütün terör ve terörizm tanımlarının da ortak noktasının şiddet kullanımı olduğu ortaya çıkmaktadır. Uluslararası hukuk açısından değerlendirdiğimizde terörizmin, insan haklarını ihlal eden ve temel hak ve özgürlüklere karşı gerçekleştirilen yasa dışı bir eylem olduğu söylenebilmektedir³⁰⁵.

4.3. Terörizmin Tarihi Geçmişi

Terörizm olarak kabul edilen eylemler tarihin çok eski dönemlerinden beri siyasal, sosyal ve iktisadi amaçlarına ulaşmayı hedefleyen, mevcut iktidarı devirip yönetimi ele geçirmeyi hedefleyen veya iktidarın korumaya çalışan grupların yasa dışı yollarla rakiplerini gayrinizami savaş yöntemleri ile saf dışı bırakmasıdır. Tarihte gerek devletler gerekse bireyler terörü çeşitli gayelerine ulaşmak için kullanmışlardır. Tarihte en eski terör örgütü grubu olarak M.Ö. 73-66 yılları arasında Romalılara karşı mücadele eden, dini ve etnik bir temele dayanan Zealots Siccarî örgütüdür. Filistin’de Roma yönetimine karşı ayaklanan Yahudi topluluğu kısa sürede isyanı büyüterek Romalılarla işbirliği içinde bulunan Yahudi zenginlerini ve Romalı asilleri öldürerek dünyadaki ilk terör eylemlerini gerçekleştirmişlerdir³⁰⁶.

İslam tarihinde H. 657 yılında yapılan “Sıffin Savaşı”³⁰⁷ sonrasında dini ve siyasi konularda aşırı görüşleri ve faaliyetleri ile ortaya çıkan Hâricîler³⁰⁸ İslam tarihinde bir siyasi gruptur. İslam tarihinde Hz. Ali başta olmak üzere birçok devlet büyüğüne suikast düzenleyerek öldürmüşlerdir. Yine XI. ve XII. yüzyılda ortaya çıkan Haşîşiler³⁰⁹ Hasan

³⁰³ ÇAĞLAR, Ali, “Terör ve Örgütlenme”, *Amme İdaresi Dergisi*, Eylül 1997, C. 30, S. 3, s. 119-120.

³⁰⁴ ACAR, A’dan Z’ye Terörizm, s. 97.

³⁰⁵ ÖZERKMEN, “Terör ve Terörizm...”, s. 251.

³⁰⁶ CABBARLI, “Ortaçağda Terör Örgütleri...”, s. 370-371.

³⁰⁷ Sıffin Savaşı için detaylıca bkz. YİĞİT, İsmail, “Sıffin Savaşı”, *DİA*, C. 37, s. 107-108.

³⁰⁸ Hâricîler için detaylıca bkz. FİĞLALİ, Ethem Ruhi, “Hâricîler”, *DİA*, C. 16, s. 169-175.

³⁰⁹ Haşîşiler için detaylıca bkz. ÖZ, Mustafa, “Haşîşiler”, *DİA*, C. 16, s.418-419.

Sabah tarafından İran'ın Alamut Kalesi'nde Şia'nın İsmail'i mezhebine mensup olarak kurulmuş dini ve siyasi bir örgüttür. Hasan Sabbah tarafından kurulan örgüt Alamut Kalesi'nde iyi örgütlenmiş, gizli ve disiplinli bir terör örgütü olup, üyeleri uyuşturucu ile eğitilmiştir. Haşîşiler, Ortaçağ İslam dünyasında çok etkin bir rol oynayarak Selçuklu hükümdarlarına ve vezirlerine suikastlar gerçekleştirmişlerdir. Moğol hükümdarı Hülagü Han tarafından Alamut Kalesi alınarak Haşîşilere son verilmiştir³¹⁰.

Modern anlamda terörizm Fransız İhtilali ile ortaya çıkmış ve ihtilal öncesi ve sonrasında monarşiye karşı politik bir araç olarak kullanılmıştır. Bu süreçten sonra günümüze kadar yaşanan terör olayları beş dönem olarak değerlendirmek mümkündür.

Bu dönemler:

- **Fransız Devrimi ve Devlet Terörü Dönemi (1789-1850)**

1789 Fransız Devrimi, Fransız burjuvazisinin önderliğinde krallığa karşı gerçekleştirilen bir ayaklanmadır. Burjuva sınıfı, halkı “özgürlük, eşitlik ve kardeşlik” sloganları ile harekete geçirmiştir. Fakat devrimden sonra Fransız halkı devrimden umduğunu bulamamış ve bu kez Burjuva sınıfının peşine düşerek kendisini bir terör ortamı ve kan denizinin içinde bulmuştur.

- **Anarşi Dönemi (1850-1914)**

1789 Fransız İhtilali sonrasında başlayan ve geniş halk kitlerinin katılımı ile toplumsal harekete dönüşen ayaklanmalar sonucunda siyasi ve sosyal akım gerçekleşmiştir. XIX. yüzyıl önemli düşünürlerinin de etkisi ile özel mülkiyet toplumda baskı kaynağı olarak görülmüş, büyük mülkiyet yerine küçük mülkiyetin insanlar için faydalı olacağı görüşü savunulmuştur. Ayrıca “devletsiz toplum” ve “devletin güç kullanılarak ortadan kaldırılması” gerektiği belirtilmiştir.

- **Birinci ve İkinci Dünya Savaşları-Rus Devrimi Dönemi (1914-1945)**

Sanayi Devrimi ile başlayan ham madde ve sömürge kolonileri arayışları Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'nın ana nedeni olmuştur. Ham madde gereksinimi ortaya çıkan büyük devletler Afrika, Asya ve Amerika kıtalarında büyük sömürge kolonileri kurmuş-

³¹⁰ ÖKTEM, “Uluslararası Hukukta Terörizm”, s. 133.

lardır. Sömürü altında yaşayan uluslar Fransız devriminin getirdiği düşünceler ekseninde bağımsızlıklarını ilan etmek için isyan etmişlerdir. Bu dönemde en çok dikkati çeken terör örgütleri içerisinde İngiltere'ye karşı İRA'dır. Filistin'de IRGUN'dur. Ayrıca 1917 Rus devrimi ile birlikte halk iktidara ortak olmuş ve Sosyalist ekonomi modeli uygulanmaya başlanmıştır.

- **Soğuk Savaş-Marksist-Leninist Terör Dönemi (1945-1990)**

Soğuk Savaş döneminde çeşitli ülkelerde görülen terörizm, üç farklı strateji ve eylem modeli ile karşımıza çıkmaktadır. Başta Avrupa olmak üzere pek çok ülkede görülen “Marksist-Leninist terörizm”dir. ASALA ve PKK da dâhil olmak üzere pek çok sol ideoloji gruplarca benimsenmiştir. İkincisi 1950'li yıllarda Latin Amerika'da ortaya çıkan şehir-kır gerillacılığıdır. Üçüncüsü ise Kuzey Amerika, Japonya ve Batı Avrupa'da ortaya çıkan ve “Yeni Sol” olarak adlandırılan akımın etkisi ile başlayan terör eylemleridir. Almanya'da “Baader-Meinhof”, ABD'de “Kara Panterler”, Japonya'da “Birleşik Kızıl Ordu” ve İtalya'da “Kızıl Tüyaglar” bu akımın etkisi ile kurulmuş terör örgütleridir.

- **Dini Motifli ve Etnik Terör Dönemi (1990 ve sonrası)**

11 Eylül 2001 saldırıları ile birlikte “İslami terör” olarak adlandırılan yeni dönem, ABD'nin teröre karşı ilan ettiği “küresel terörizme karşı savaş” sloganı ile yeni bir döneme girmiştir. Soğuk Savaş döneminin sonrasında bu terim terörizm literatürüne sokularak benimsenmiştir. İslami terör olarak adlandırılan grupların bulundukları coğrafyaya bakıldığında hepsinin petrol ve doğal gaz zengini ülkeler olduğu ortaya çıkmaktadır³¹¹.

4.4. Terörizmin Nedenleri

Terörizmin nedenleri bakıldığında tarihin eski devirlerinden itibaren zamana ve mekâna göre değişiklik gösterdiği görülmektedir. Konuya evrensel olarak bakıldığında literatürde karşımıza siyasal, sosyal, ekonomik, hukuki ve psikolojik nedenler çıkmaktadır. Terörizmin birçok değişik nedenleri vardır. Bazı nedenler dünyanın herhangi bir yerindeki terör eylemlerinin ortak paydasını oluştururken, bazı nedenler ise ülkeye ya da kişilere ait özelliklerden kaynaklanan nedenler olarak ortaya çıkmaktadır. Terörizm, ülke

³¹¹ ARIKOĞLU ÜNDÜCÜ, Cemile, “Uluslararası sistem ve Terörizm Arasındaki İlişki”, *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Ocak 2011, C. 2, S. 1, s. 8-15; ACAR, A'dan Z'ye Terörizm, s. 99-108.

içindeki potansiyel sorunların ele alınıp çözülmesi veya geçmişte sorun olmamasına karşı dış güçlerin etnik, mezhepsel ve ekonomik farklılıkları gündeme getirmesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Bir ülke içerisinde çeşitli nedenlerden sorunların çıkması ve olaya terör örgütlerinin müdahale etmesi bir şeylerin ters gittiğini ve bazı dış odakların ülkede sorun çıkarmaya çalıştıkları anlamına gelmektedir³¹².

- **Sosyal Faktörler**

Terörün sosyal faktörler, demokrasinin tam olarak yerleşmediği ve feodal kalıntıların devam etmesi, din, mezhep ve tarikat ayrıklarının yaşanması, eğitim düzeyinin düşüklüğü, kan davasının görülmesi, etnik ayrılıkların devam etmesi, azınlık unsurun varlığından rahatsızlık duyulması, kişisel hak ve özgürlüklerin hukuk kurallarına kısıtlı olması ve insanların ideolojik kamplara ayrılması gibi nedenler toplum içerisinde terörün sosyal faktörleri olarak ortaya çıkmaktadır.

- **Siyasi Faktörler**

Siyasi faktörler olarak ülke içerisinde mevcut rejimin oturmamış olması, hükümet otoritesinin zafiyet göstermesi, eski rejim taraftarlarının varlığı ve eski rejime duyulan özlem, iktidar otoritesinin kişisel çıkarlar için kullanılması, ülke içindeki güçlü siyasal partiler arası ideoloji farklılığı, partiler arası çekişmeler, yasama, yürütme ve yargı erkleri arasındaki fikir ayrılıkları, hükümet bunalımlarının yaşanması ve kronikleşmesi, devlet kurumlarının yozlaşması, yoksulluğun artması gibi siyasal faktörler terör örgütleri için uygun nedenler olabilmektedir.

- **Ekonomik Faktörler**

Ekonomik faktörlerin başında toplumun gelir seviyesinin düşük ve gelir dağılımının dengesiz olması gelmektedir. Gelir dağılımının adaletsizliğinin sosyal sınıflaşmaya yol açması, işsizlik sayısının yükselmesi, devletin ve toplumun ekonomik olarak dışa bağımlılığı, ekonomik yetersizlik ve kurumların acizliği, toplumda toplu grevlerin baş göstermesi, toplu işten çıkarmaların başlaması ve işçi sendikalarının ideolojik açıdan kamplaşması gibi nedenler terör faaliyetlerini başlamasında etkilidir.

³¹² ACAR, A'dan Z'ye Terörizm, s. 168.

- **Hukuki Faktörler**

Hukuk müesseselerin ağır ve geç işlemesi, hukuk kurallarının ve hukuk kurumlarının çağın gerisinde kalması, mahkemelerin ve yargıçların yozlaşması, cezaların caydırıcılık özelliğini kaybetmesi ve toplumun adalete olan inancının sarsılması gibi faktörler terörün ortaya çıkışını önemli ölçüde etkileyen faktörlerdir³¹³.

4.5. Terörizmin Amaçları

Tarihin ilk dönemlerinden itibaren terörist eylemlere başvuran grupların amaçları birbirinden farklılık arz etmektedir. Günümüzde bağımsızlık mücadelesi veren grupların yanı sıra anarşist, solcu, devrimci ve dini özellik taşıyan birçok grubun terörist eylemlere başvurdukları görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünyanın birçok yerinde etnik, siyasi, sosyal-kültürel, ekonomik ve psikolojik amaçlarla birçok terör örgütü ortaya çıkmıştır. Japonya'da Kızıl Ordu, İtalya'da Kızıl Tugaylar, Kolombiya'da Devrimci Silahlı Güçler gibi örgütler toplumun sosyolojik yapısını değiştirme amacındadırlar. Öte taraftan Birleşik Krallık'ta İRA, İspanya'da ETA³¹⁴ ve Sri Lanka'da Tamil Kaplanları etnik temele dayanarak kendi devletlerini kurmayı amaçlamaktadırlar. Bunun yanında birçok ideolojik amaçlarla kurulmuş Marksist temellere dayalı örgütler bulunmaktadır³¹⁵.

Terörizmin en önemli özelliklerinden birisi toplumu sürekli korku içinde bırakarak sindirmek, baş eğdirmek, kendine bağlamak, davasına yönlendirmek ve davanın haklılığına inandırmak terörizmin en belirgin özellikleri arasındadır.

Örgütün hedef kitlesi içerisinde seyirci durumundaki halk da yer almaktadır. Terör örgütlerinin kitlelere yönelik amaçlarını gerçekleştirmede günümüz kitle iletişim araçlarını ön plana çıkarmaları ve yarattıkları terör eylemlerini korku ve dehşet içerisinde topluma yönlendirmeleri terörizmin başka bir amacıdır. Bu amaçların ötesinde siyasal iktidarı yıkmak veya zayıf düşürmek, iktidarın politik kararlarını değiştirmesini sağlamak, bir kazanım sağlamak amacı ile belirli hedeflerin yok edilmesini sağlamak veya başka bir

³¹³ Türkiye Barolar Birliği, *Türkiye ve Terörizm (Rapor)*, Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayınları: 107, 2006, s. 141-143.

³¹⁴ ETA ve Tarihsel Gelişimi için detaylıca bkz. ÖZÇER, Akın, *Çoğul İspanya, Anayasal Sistemi ve Ayrılıkçı Terörle Mücadele Modeli*, Ankara, İmge Kitapevi, 2006, s. 45-90.

³¹⁵ Ahmet Hamdi TOPAL, *Uluslararası Hukukta Devlet Destekli Terörizme Karşı Kuvvet Kullanma*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004, s. 60.

³¹⁵ Acar, a.g.e., s.168.

ülkeyi istikrarsızlaştırmak vs. örnekler terörizmin amacı olabilmektedir. Ayrıca terör eylemleri bir devletin sponsorluğunda yapılıyorsa bunun amacını belirleyebilmek çok kolaydır. Terörizmin sponsorluğunu yapan devlet ulusal çıkarlarına ulaşmak ve uluslararası politikada üstünlük temin etmek amacı ile böyle bir girişimde bulunmuş demektir. Mesele Yunanistan'ın Kıbrıs sorunu konusunda Türkiye'yi zaafa düşürmek istemesi ya da Suriye'nin Fırat ve Dicle nehirlerini paylaşımı ve Hatay sorununda kendi elini güçlendirmek istemesi buna örnek oluşturmaktadır³¹⁶.

4.6. Terörizm Türleri

Terörizmi sınıflandırmak gibi bir şey olamaz ama konuyu daha iyi anlatabilme açısından ve terörizmi faaliyette ve etkilendiği coğrafi alan içerisinde, eylemleri gerçekleştirenlerin durumu, eylemlerin sonuçları ve eylemler içerisinde yabancı bir unsur içerip içermemesi bakımından ulusal terörizm, devlet terörizmi, uluslar ötesi terörizm ve uluslararası terörizm olarak sınıflandırabilir.

4.6.1. Ulusal Terörizm

Ulusal terörizm, devletin sınırları içerisinde meydana gelen, tek bir devlet ile sınırlı kalarak dış kaynaklı herhangi bir terör örgütü ile işbirliği içerisinde bulunmadan gerçekleştirilen ve başka bir devletin veya şahsın zararı hedef alınmadan gerçekleştirilen eylemlerdir. Ulusal terörizmde devletin hukuki varlığı ve düzeni hedef alınmaktadır. Bu devletin yargı yetkisi içinde yer alan cezai nitelikte bir eylemdir. Bu tür terörizmi önlemek ve suçluları cezalandırmak her devletin kendi iç meselesidir. Terör eylemleri doğrudan devletin vatandaşlarına yönelik olarak gerçekleşmektedir³¹⁷.

4.6.2. Devlet Terörizmi

Devlet terörizmi, bir devletin kendi sınırları içerisinde kendi vatandaşlarına karşı uyguladığı sistematik şiddet eylemleridir. Bilindiği gibi bazı devletler terörü destekleyen kuruluşlardan biridir ve bu durum devlet destekli terörizmi doğurmuştur. Devlet terörizmi aynı zamanda devlet aktörleri tarafından İnsan Hakları Hukuku ihlali içinde gerçekleştirilen kapsamlı, yaygın, sistematik şiddet kullanımıdır. Bu eylemler devlet ajanları tarafından gerçekleştirilmekte ve gerçekleştirilen eylem faili meçhul olarak yargıda yerini

³¹⁶ Türkiye Barolar Birliği, Türkiye ve Terörizm, s. 179-185.

³¹⁷ TAŞDEMİR, Fatma, *Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Ülkeleri Dışında Münferiden Güç Kullanma Yetkisi*, Ankara, USAK Yayınları, 2006, s. 34.

almaktadır. Devlet terörü kurbanları genellikle elit kesim insanları ya da devlet temsilcileridir. Ayrıca devlet terörü demokratik olmayan ülkelerde daha yaygın olarak görülmektedir; çünkü yasal süreç içerisinde istenilen sonucu devleti yönetenlerin alması zordur³¹⁸.

4.6.3. Uluslar Ötesi Terörizm

Günümüzde küreselleşme süreci ile birlikte devlet dışı güç odaklarının uluslararası ilişkilerde daha fazla rol almaları beraberinde, 1960-1970'li yıllarla birlikte, bu dış aktörlerin uluslararası düzeydeki şiddet eylemlerine karışmaları gerçeğini de beraberinde getirmiş ve bu gerçeklik “uluslar ötesi terörizm” kavramı olarak ifade edilmiştir. Bu terörizm anlayışında devletin herhangi bir şekilde müdahalesi olmaksızın, devlet dışı aktörler tarafından gerçekleştirilen terör eylemlerini ifade etmektedir. Devletin dışında siyasal süreci etkileyen ve bu süreç içerisinde önemli rol oynayan, devletin bilgisi dışında bağımsız eylemlerde rol oynayarak devleti zor duruma düşüren ve güçlü olmasını engelleyen aktörlerin varlığından yola çıkarak uluslararası ilişkilerin analiz eden uluslar ötesi devlet merkezli paradigmalara karşı yeni bir odağının oluşumudur. Burada uluslar ötesi terörizmi uluslararası terörizmden ayırmak gerekmektedir. Aralarındaki fark terörist örgütler tarafından gerçekleştirilen operasyonların herhangi bir devlet tarafından kontrol edilmesidir³¹⁹.

4.6.4. Uluslararası Terörizm

En genel hali ile uluslararası sonuçlar doğuran ve tüm insanlığı etkileyen terörist eylemler olarak tanımlanabilmektedir³²⁰. Uluslararası terörizm, gerçekleşen eylemin birden fazla ülke toprağını etkilemesi ve birden fazla ülkenin milli güvenliğini hedef alması halinde söz konusu olan uluslararası terörizm; ulusal sisteme ülke dışından yöneltilen şiddet yüklü tehdit eylemleridir. Bir terörist eylemin uluslararası sayılabilmesi için teröristlerin kendi ülkeleri dışında bir ülkeyi veya kurum-kuruluşu hedef alması ve şiddet uygulaması gerekmektedir. Teröristlerin kendi ülkeleri içerisinde kendi yurttaşlarına karşı veya hükümetlerine yönelik olarak gerçekleştirdikleri eylemler uluslararası terörizm kapsamına girmemektedir³²¹.

³¹⁸ SARAÇLI, Murat, “Uluslararası Hukukta Terörizm” *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2007, C. 11, S. 1-2 s. 1058.

³¹⁹ Taşdemir, ... Güç Kullanma Yetkisi, s. 35-37.

³²⁰ TOPAL, “Uluslararası Hukukta Devlet”, s. 55.

³²¹ ERGİL, Doğu, “Uluslararası Terörizm”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Ankara, C. 4, S. 3, 1992, s. 139-143.

Günümüzde terörün yabancı bağlantılı olmayacağı düşünülemeyeceği aşıkardır. Bir terörist eylemin yabancılık unsuru taşıdığıının göstergesi olarak yabancıya zarar vermesi, uluslararası alanda korunan kişi veya kurumlara yönelik olması, sivil havacılık, denizcilik veya iletişimin hedef alınması, eylemi başka bir ülkenin vatandaşı tarafından gerçekleştirilmesi, eylemi gerçekleştiren birisinin başka bir devlete sığınması, saldırgan ile mağdurların farklı ülke vatandaşları olmaları, aynı eylem türünün farklı ülkelerde işlenmesi, eylem işlenirken yabancı bir devletin onayının alınması veya yardımın gerçekleşmesi eyleme yabancılık katmakta ve uluslararası boyuta dönüştürmektedir. Ayrıca uluslararası terörizmi ulusal terörizmden de ayırmak gerekmektedir. Bu farkın temelinde uluslararası terörizm amacında mutlaka somut bir siyasi hedefe ve sonuca ulaşmak vardır. Elde edilen sonuç ile siyasi değişiklikler yapılarak kazanımlar elde edilmiştir. Teröristler eylemlerinin sonucunda dünya kamuoyunun dikkatini eylemlerine çekerek ülkenin dış politikasını değiştirme amacı taşımaktadır. Aynı zamanda uluslararası terörizmde terör örgütleri arasındaki geniş iş birliği de göze çarpmaktadır³²².

Günümüz dünyasında terör örgütleri yerel olmaktan ziyade bölgesel ve küresel bir güç olarak varlıklarını sürdürmeyi seçmektedir. İspanya’da Bask bölgesinin bağımsızlığı için uzun yıllık varlık gösteren ETA³²³, Birleşik Krallık’ta Kuzey İrlanda’nın bağımsızlığı için İRA³²⁴, İran’da Kürtlerin bağımsızlığı için PJAK³²⁵, Suriye yönetimince Türkiye’den toprak ve taviz koparmak amacı ile Kuzey Suriye sınırında PYD³²⁶ ve Türkiye içinde PKK gibi terör örgütleri uluslararası terörist gruplara örnek oluşturmaktadır. Uluslararası terörizmin başka bir devlet tarafından desteklenmesi veya desteklenmemesi olarak iki alt gruba ayırabilir.

4.6.4.1. Devlet Destekli Uluslararası Terörizm

Devletler veya devletlerle ilişkili ulus altı gruplar tarafından stratejik, politik ve dini amaçlara ulaşmak için hedef toplum üzerinde korku ortamı yaratmaya yönelik olarak

³²² TOPAL, “Uluslararası Hukukta Devlet”, s.. 56-57.

³²³ ETA için detaylıca bkz. Rıza Halil Kınalı, *Terörizmin Dil Politikası: ETA Örneği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2015; Caner Akkaya, “Doğuştan Günümüze ETA Terör Örgütü” için bkz.

<http://akademikperspektif.com/2014/11/11/dogusundan-gunumuze-eta-teror-orgutu/> (13.09.2016).

³²⁴ İRA için detaylıca bkz. Ergün Deligöz, *İRA Terör Örgütünün Dil Politikası*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2015.

³²⁵ PJAK için detaylıca bkz. http://dispolitikaforumu.com/wp-content/uploads/2013/05/Turkiye-ABD-Iran-ucgeni_1.pdf (13.09.2016).

³²⁶ PYD için detaylıca bkz. Can Acun, http://file.setav.org/Files/Pdf/20160222181213_pkknin-kuzey-suriye-orgutlenmesi-pyd-ypg-pdf.pdf (13.09.2016).

uygulanan şiddet eylemleridir. Devletler, bölgesel veya uluslararası stratejik çıkarlarını gerçekleştirebilmek amacı ile yürüttükleri çalışmaların bir parçası olarak terörizmi desteklemekte, mücadele ve yöntem olarak dış politikalarının bir aracı şeklinde kullanabilmektedirler. Dış politikada devlet destekli terörist eylemler destekleyen devlet veya devletler için çok fazla maliyetli olmamakta ve kısa sürede sonuç veren bir mücadele yöntemi olarak göze çarpmaktadır. Terörizme doğrudan veya dolaylı olarak destek veren devlet, verdiği destek nedeniyle oluşabilecek sorunlarda terörist grupla arasında organik bir bağ olmaması nedeni ile ortaya çıkabilecek sorunları kolaylıkla inkâr edebilmekte ve herhangi bir sorumluluğu üzerine almamaktadır. Devletlerin terörist örgütlere verdiği destek, terör örgütlerine uluslararası hareket kabiliyeti sağlamak ve günümüz teknolojisine sahip silah ve patlayıcıları temin etme³²⁷ imkânı bulmalarına neden olmaktadır.

4.6.4.2. Devlet Destekli Olmayan Terörizm

Bir terörist eylemin uluslararası olması için terörist örgütün uluslararası alanda korunması ve desteklenmesi gerekmektedir. Yapılan eylemlerin korunma altındaki kişi ve kurumlara yöneltilmesi, saldırgan ve mağdurun farklı ülkelerden olması, eylemin birden çok ülkeyi etkileyebilmesi durumlarında terörist eyleme yabancılık unsur katılmış olur. Ancak devlet destekli olmayan terörist eylemler ulus içi gruplar tarafından stratejik, politik ve dini amaçlara ulaşmak için hedef toplum üzerinde korku ortamı yaratmaya yönelik şiddet eylemleridir³²⁸. Daha çok etnik olmakta birlikte inanç, gelenek ve göreneklerin dayanak oluşturduğu terör eylemleridir³²⁹.

4.6.4.1. Post Modern Terörizm

Soğuk Savaşın sona ermesi ve 11 Eylül 2011 tarihinde ABD'ye yapılan İkiz Kulelere uçakla yapılan saldırılar ile birlikte terör ve terörizmde yeni bir dönemi başlatmıştır. Terör örgütleri konvansiyonel ya da gerilla taktiği saldırı yöntemlerinin ötesine geçerek biyolojik ve kimyasal silah yöntemlerini de kullanarak belirli bir toplum üzerine değil de küresel anlamda etki yaratacak eylemlere başlamışlardır. Post modern terörizm olarak adlandırılan bu yeni savaş yöntemi ile terör örgütlerinin kullandığı insan kaynağı küreselleşmiş, işsiz ve eğitimsiz insanların yerini eğitilmiş ve teknolojiye hâkim insan grupları almıştır. Terör örgütlerinin çağın bilgi ve teknolojisini kullanabilmesi hedef gruplarının

³²⁷ TOPAL, Uluslararası Hukukta Devlet", s. 57-60.

³²⁸ TOPAL, Uluslararası Hukukta Devlet", s. 60.

³²⁹ SARAÇLI, Uluslararası Hukukta Terörizm", s. 1059.

değişmesine ve devletlerin bilişim alt yapılarını hedef almalarına olanak sağlamıştır. Yapılan siber saldırılar ile devlet kurumlarının savunma ve ekonomik alt yapılarının çökertilmesi klasik harp yöntemlerine kıyasla daha etkili olmuştur³³⁰.

4.7. Türkiye’de Yaşanan Terör Faaliyetleri

Terörizm Türkiye’de on binlerce insanın ölümüne ve yaralanmasına, ülkenin milli ekonomi kaynaklarının boş yere sarf edilmesine, sosyal ve kültürel birlik ve beraberliğin bozulmasına neden olmuştur. Türkiye, dünya üzerinde sahip olduğu coğrafik ve stratejik konumu, yer altı ve yer üstü enerji kaynakları ile bölge üzerinde çeşitli emeller besleyen devletler tarafından yıllarca bir tehdit unsuru olarak algılanmıştır. Türkiye’nin maruz kaldığı ve halen süregelen terörizm tehdidinin belirgin özelliği özellikleri arasında etnik, radikal dinci ve ideolojik olarak üç dönem halinde gerçekleşmesidir. Bu terörizm dönemini kronolojik olarak sıralamaya koymak gerekirse genel kabuller çerçevesinde 1970-1980 yılları arasında ideolojik terörizm, 1980’lerden sonra etnik terörizm ve 1990’lı yıllardan sonra ise radikal İslami olarak adlandırılan terörizm faaliyetleri ile karşı karşıya kalmıştır³³¹.

1965’li yıllardan itibaren “üniversite reformu sloganı” ile başlayan öğrenci eylemleri giderek siyasal bir hal almış ve sol devrimci gruplarında etkisi ile ülke sağ-sol gruplar³³² arasında ikiye bölünmüştür. Haziran 1968’de Ankara Üniversitesinde sağ-sol gruplar arasında çıkan kavgalar sonrasın olaylar büyüyerek silahlı bir vaziyet almıştır. Masum öğrenci talepleri şeklinde başlayan olaylar kısa sürede diğer üniversitelere de yayılmıştır. 1970’lere gelindiğinde dev boyutlu işçi yürüyüşleri ile halk siyasi olayların içerisine çekilmiş ve yürüyüş eylemleri dalga dalga büyüyerek terörün alt yapısına zemin hazırlamıştır.³³³ Ülkenin düzenini değiştirmeyi amaçlayan sol görüşlü öğrenciler, ülkenin yönetimini ele geçirmek için sol-devrimci terör örgütleri içerisinde yer almaya başlamışlardır³³⁴.

Türkiye’de 1960’lı yılların sonunda başlayan terör olaylarının temel özelliğinin başında komşu ülkelerin Türkiye’ye yönelik terör faaliyetleri içerisine girerek uluslararası

³³⁰ GÖKÇE, Ali Fuat, “Post Modern Terörizm ve Musul-Kerkük-Halep”, *Yeni Türkiye Dergisi Misak-ı Milli Özel Sayısı*, Ocak-Şubat 2017, S. 93, s. 740-750.

³³¹ Türkiye Barolar Birliği, Türkiye ve Terörizm, s. 532.

³³² Türkiye’deki Sol için detaylıca bkz. ULUS, Özgür Mutlu, *Türkiye’de Sol ve Ordu (1960-1971)*, İstanbul, İletişim Yayıncılık, 2016.

³³³ MEMİŞ, Ekrem, *Kaynayan Kazan Ortadoğu*, Konya, Çizgi Kitapevi, 2002, s. 176.

³³⁴ ACAR, A’dan Z’ye Terörizm, s. 248-249.

terörizmi desteklemeleridir. Ülkemizde terör tehditlerinin başlangıcı 1960'ların sonu 1970'lerin başı gösterilse de; ülkemizi hedef alan terörizm bu tarihten çok daha önce, XIX. yüzyılda Ermeni etnik terörü ile başlamıştır³³⁵. Uluslararası konjonktürün desteği ile 1970'lerin başında yeniden canlanmıştır. 1970'lerde başlayan Lübnan İç Savaşı³³⁶ ile birlikte kurulan Ermeni terör örgütü ASALA, Ermeni toplumunda milliyetçi duyguları yükselterek Büyük bir Ermenistan kurmak, "1915 sözde Ermeni soykırımını" Türkiye'ye kabul ettirmek ve Türkiye'den tazminat almak amacıyla 1975-1985 yılları arasında yurt dışındaki Türk diplomatları hedef alarak büyük katliamlar gerçekleştirmiş ve Suriye Arap Cumhuriyeti tarafından siyasi olarak Türkiye'ye karşı yıllarca desteklenmiştir³³⁷.

Ayrılcıkçı Kürt hareketi olarak ortaya PKK, Türkiye'nin doğu ve güneydoğusunda, Irak'ın kuzeyinde, Suriye'nin kuzeydoğusunda ve İran'ın kuzeybatısını kapsayan bölgelerde devlet kurmayı amaçlayan ve bu amaçla söz konusu toprakların Türkiye dâhilinde silahlı eylemler gerçekleştiren ve bölge haklarını baskı altına alan yasa dışı bölücü bir silahlı örgüttür. Türkiye'de 1960'lı yıllarda ortaya çıkan aşırı sol devrimci hareket neticesinde başlayan siyasal hareketlenmeler, illegal mücadele metotlarını benimseyerek, mevcut rejim yerine kendi ideolojileri doğrultusunda devlet kurmayı amaçlamışlardır. PKK'nın kurucu kadroları o dönemin sol ideolojisinden etkilenecek şekilde kurulmuştur.³³⁸

4.8. Suriye'nin Uluslararası Terörizm Faaliyetlerindeki Rolü

Dünya geneline bakıldığında uluslararası terörizm faaliyetlerinin en yaygın olarak görüldüğü ve terörizmin üretildiği bölge Orta Doğu'dur. Bunun altında yatan temel sebep bölgenin içerisinde barındırdığı dini ve etnik çeşitlilik, zengin petrol rezervleri, sınırlı su kaynakları, iktisadi yetersizlik, olgunlaşmamış devlet politikaları, kontrolsüz silahlanma, bölgeye has otoriter liderlerin varlığı ve yabancı devletlerin bölgeye etkisi ve iç politikadaki etkinliği, bölgenin kendi içindeki siyasal, sosyal ve ekonomik çözümler üretmemesi yer almaktadır. Bu gibi güçlüklerden kaynaklanan sorunlar toplumsal hareketlenmelere ve terör faaliyetlerine neden olmaktadır. Aynı zamanda bu terör olayları dev-

³³⁵ ERCAN KARAKOÇ, *Geçmişten Günümüze Ermeni Komiteleri ve Terörü*, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2009.

³³⁶ Lübnan ve Lübnan İç Savaşı için bkz. KOR, Zahide Tuba, *Ortadoğu'nun Aynası: Lübnan*, İstanbul, Gümüş Ofset, 2009.

³³⁷ Tarihte Ermeniler, Ermeni meselesi ve iddiaları üzerine bkz. HÜLAGÜ, M. Metin, ŞAŞMAZ, Musa, ATHUR, İbrahim Ethem, KARACA, Taha Niyazi, ÇOLAK, Mustafa, KARACAKAYA, Recep, *Tarihte Türkler ve Ermeniler: Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Yabancı Devletler*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul 2014.

³³⁸ ŞİRİN, Mustafa, Türkiye'nin Jeopolitik Öneminden Kaynaklanan Terör Faaliyetleri, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2007, s. 40.

letlerin geçmişlerinde yaşadıkları siyasal, sosyal, ekonomik ve askeri nitelikli kargaşa, çatışma ve darbe geçmişleri Orta Doğu'nun terörizmle anılmasına yol açmaktadır. Bu durum Orta Doğu'ya karşı daima endişe ve güvensizlik duyulmasına neden olmuřtur³³⁹.

Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasıyla ülke genelinde Sol-Marksist ideolojinin artmış ve böylelikle Arap milliyetçiliğinin yükselmeye başlamış ve diğeri Arap devletleriyle birleşme arzusu ortaya çıkmıştır. Suriye yönetimi, terörizmi düşmanlarına karşı bir silah gibi görerek Orta Doğu'da siyasal ve coğrafi olarak yayılmaya yönelik bir güç unsuru olarak kullanmayı benimsemiştir. Suriye'nin yayılmaya yönelik olarak terörizmi kullanmadaki ana neden "Büyük Suriye"³⁴⁰ idealinin gerçekleşmesidir. Baas Partisi önderliğinde Arap milliyetçiliği ortaya çıkmış, bu amaç doğrultusunda Büyük Suriye'nin kurulabilmesi için 1958-1961 yıllarında Mısır ile birleşilerek "Birleşik Arap Cumhuriyeti"³⁴¹ kurulmuştur. Suriye'nin, İsrail'e 1967 yılında "Altı Gün Savaşı" ve 1973 Arap-İsrail Savaşı'nda yenilmesi hem toprak kaybına hem de prestij kaybına uğramasına neden olmuştur. Suriye yönetimi bu durum karşısında düşmanlarını yıpratarak ve siyasal çalkantılara sürükleyerek siyasal üstünlük kurma yoluna gitmiştir. Suriye yönetimi, "Büyük Suriye" hedefine ulaşmak için hedefleri şöyle sıralanabilir: İsrail'in işgali altındaki toprakları kurtarmak, Lübnan-İsrail uyuşmazlıklarını kendi çıkarları doğrultusunda çözmek, Türkiye'nin işgal ettiğini iddia ettiği başta Hatay ve Güneydoğu Anadolu'yu kendi topraklarına katmak, gerici Arap yönetimlerini yıkarak Baas ilkelerini benimsetmek ve tüm Arapların lideri konumuna gelmek Suriye'nin dış politika hedefleri arasındadır³⁴². Fakat ülkenin içinde bulunduğu askeri, demografik ve ekonomik gibi birçok zayıflık Suriye'nin emellerine ulaşmasını engellemiştir. Bu noktada istedikleri ve zayıflıkları içerisinde ikileme düşen Suriye, terörizmi bir silah olarak kullanarak uluslararası siyasette bir çıkış noktası olarak görmüştür.

³³⁹ https://www.academia.edu/1993754/Ortado%C4%9Fu_ve_Ter%C3%B6rizm (13.09.2016).

³⁴⁰ Baas Partisi'nin 1947 yılında kabul edilen parti tüzüğünde Büyük Suriye'nin sınırları Toros Dağları'ndan başlatarak Basra Körfezi, Arap Denizi, Büyük Sahra, Habeşistan, Atlantik Okyanusu'na kadar olan bölge ve Akdeniz'i içine alan coğrafya olarak gösterilmiştir. Bu sınırların içerisinde Türkiye'ye ait Hatay ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi de yer almaktadır.

³⁴¹ Birleşik Arap Cumhuriyeti, 1 Şubat 1958 tarihinde Mısır ile Suriye'nin birleşmesi sonucu kurulan devletin adıdır. Arap milliyetçiliğinin etkisi ile kurulan devlet fazla uzun ömürlü olmayarak Suriye'de gerçekleşen bir askeri darbenin ardından 2 Eylül 1961'de son bulmuştur. Birleşik Arap Cumhuriyeti için detaylıca bkz. Soner Doğan:

https://www.academia.edu/9539590/B%C4%B0R_S%C4%B0YAS%C4%B0_PROJE_OLARAK_B%C4%B0RLE%C5%9F%C4%B0K_ARAP_CUMHUR%C4%B0YET%C4%B0 (13.09.2016).

³⁴² GAYTANCIOğLU, Türkiye-Suriye İlişkilerinin Ortadoğu Politikasına Etkisi, s. 84.

Türkiye'nin Hatay'ı topraklarına katması, Fırat ve Dicle Nehirleri üzerine barajlar inşa ederek bu nehirlerden Suriye'ye daha az su bırakması ve Türkiye'nin Batılı devletlerle işbirliği yaparak NATO'ya girmesi Suriye'nin Türkiye'ye yönelik siyasal, ideolojik ve iktisadi olarak tavır almasına neden olmuştur. Siyasi ve askeri yollarla Türkiye ile başa çıkamayacağını gören Suriye, açıktan mücadele yerine gayri nizami savaş yöntemi ile el altından terör örgütleriyle amacına ulaşmaya çalışmıştır. Bu süreç içerisinde Suriye yönetimi Türkiye'ye karşı terörizme destek vererek yukarıda saydığımız konularda tavizler koparmak istemiştir. 1960'lı yılların sonu ile 1970'li yılların başlarında Türkiye'de ortaya çıkan Marksist-Leninist Türk örgütlere destek ile başlayan bu süreç, 1975'te Ermeni terör örgütü ASALA'nın Beyrut'ta kurulması ile silah ve lojistik desteğine dönüşmeye başlamıştır. 1980'lerden sonra ASALA'nın zayıflaması ile birlikte PKK terör örgütüne destek vererek hem kendi ülkesindeki Kürt sorununu Türkiye'ye yıkmaya çalışmış hem de etnik terör ile Türkiye'yi parçalamak istemiştir. PKK'nın Bekaa Vadisi'ndeki³⁴³ kamplarında teröristlere Suriye gizli servisi El-Muhaberat³⁴⁴ tarafından her türlü eğitim ve lojistik silah desteği verilmişti³⁴⁵.

Suriye yönetimi, terör örgütleri ile işbirliğini dış siyasetin aracı olarak kullanarak kendisi için tehlike arz ettiğini düşündüğü devletlere karşı, bizzat kurduğu ya da çıkarları doğrultusunda taşeron olarak kullandığı terör örgütleri vasıtası ile terör eylemlerini el altından gerçekleştirmiştir. Her görüşten teröristi topraklarında barındırarak gerekli desteği vermiştir. Karşılığında ise onlara kirli işlerini yaptırarak siyasi amaçlarına ulaşmıştır. Bu durum çoğu zaman dünya kamuoyunda isminin terör ile anılmasına neden olmuştur.³⁴⁶

4.8.1. Suriye-ASALA İlişkisi

Türkiye'deki Ermeni terör örgütlerinin temeli 1880'li yıllara kadar dayanmaktadır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nden sonra Fransız ve Rus kışkırtmaları sonucunda 1884

³⁴³ Bekaa Vadisi, Orontes olarak da adlandırılan Asi Nehri'nin doğduğu Lübnan'ın doğu kısmında bir vadidir. Romalılar döneminde önemli bir tarım bölgesi olan vadi, günümüzde ise Lübnan'ın en önemli tarımsal alanıdır. Aynı zamanda Roma İmparatorluğu döneminden kalmış Ortadoğu'nun en büyük kalıntılarından biri yer aldığı Baaelbek harabeleri burada yer bulunmaktadır. Lübnan iç savaşından sonra terör örgütlerince ele geçirilmiş ve İsrail'e karşı kamp olarak kullanılmıştır. Suriye yönetimince buraya yerleşen ASALA ve PKK'ya lojistik destek verilmiştir.

³⁴⁴ El-Muhaberat, Suriye'nin istihbarat teşkilatı için kullanılan bir tanımlamadır. İlk kurulduğu zamanlarda etkinliği az olmakla birlikte terörist sol örgütleri çıkarları doğrultusunda kullanmıştır. Hafız Esad zamanında gerek ASALA'ya gerekse PKK'ya Suriye topraklarında kamplar kurmuşlar ve silah yardımı yapmışlardır.

³⁴⁵ GAYTANCIOĞLU, Türkiye-Suriye İlişkilerinin Ortadoğu Politikasına Etkisi, s. 84.

³⁴⁶ BAŞAR, CEM, *Terör Dosyası ve Suriye*, Lefkoşa, Uluslararası İlişkiler Araştırma Merkezi, 1996, s. 3.

yılında “Hınçak” Ermeni terör örgütü “Büyük Ermenistan”ın kurulması amacı ile kurulmuştur. Çarlık Rusya’sının Berlin Anlaşması’na Ermenilerin yaşadığı yerlerde ıslahat yapılmasına dair hüküm koydurmasından sonra Batılı devletler bu maddeyi bahane ederek sürekli Osmanlı Devleti’nin iç işlerine karışmaya başlamış ve “Ermeni Meselesi” olarak günümüze kadar gelen sorunda temeli atılmıştır. XIX. yüzyıl içerisinde Ermeni terör örgütleri İstanbul ve Anadolu’da birçok bombalama girişimleri ve ayaklanma eylemleri gerçekleştirmişlerdir. Birinci Dünya Savaşı’nda Ermeni terör örgütleri Kafkas Cephesi’ndeki Osmanlı ordusunu arkadan vurarak ordunun hareket kabiliyetini kısıtlamışlar, köyleri işgal ederek halkı öldürmüş ve Rus ordusuna istihbarat sızdırmışlardır. Bu durum üzerine hükümet tarafından “Tehcir Kanunu³⁴⁷” çıkartılarak terör olaylarının yaşandığı bölgedeki Ermeniler zorunlu göçe tabi tutulmuştur³⁴⁸. Günümüz “Sözde Ermeni Soykırımı” olarak kabul edilen bu olayın temelinde tehcir meselesi gelmektedir. Ermeni teröristlerin ilk eylemleri Tehcir Kanunu çıkaran Osmanlı Paşalarına (Talat Paşa, Cemal Paşa ve Bahattin Şakir Bey) karşı olmuştur. Türk ordusunun Kurtuluş Savaşı esnasında Ermenileri bozguna uğratması ve Lozan’da Ermeni meselesinin taraflarca halledilmesi bir süreliğine Ermeni terörünün durmasını sağlamıştır.

1975 yılından itibaren Ermeni terör örgütleri tekrardan sahneye çıkarak Türk diplomatları ve yurt dışındaki kritik noktaları hedef alan eylemler gerçekleştirmeye başlamışlardır. ASALA³⁴⁹ (Ermenistan’ın Kurtuluşu İçin Ermeni Gizli Ordusu) 1975 yılında Beyrut’ta Agop Agopyan ve arkadaşları tarafından kurulmuştur.³⁵⁰ Marksist bir ideolojiye sahip olan bu terör örgütünün amacı Türkiye’nin işgal ettiğini savunduğu Doğu Anadolu topraklarını ele geçirerek Büyük Ermenistan’ı kurmak, Osmanlı Devleti’nin Ermenilere yaptığı “Sözde Ermeni Soykırımı”nı Türkiye’nin tanımasını sağlamak ve ölen Ermeniler için tazminat almaktır.

ASALA terör örgütü adını ilk kez 20 Ocak 1975’de Dünya Kiliseleri Konseyi Bürosu’na yaptığı saldırı ile duyurmuştur. Kendini Marksist devrimci çizgide göstererek

³⁴⁷ Tehcir Kanunu üzerine detaylıca bkz. <http://www.akintarih.com/ermeniler/16.html> 13.09.2016).

³⁴⁸ ÖNAL, Hür Emre, *Suriye’nin Terör ile İlişkilendirilme ve Terör Politikaları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırma Enstitüsü, İstanbul, 2010, s. 26-27.

³⁴⁹ Marksist bir ideolojiye sahip olan bu terör örgütünün amacı Türkiye’nin işgal ettiğini savunduğu Doğu Anadolu topraklarını ele geçirerek Büyük Ermenistan’ı kurmak, Osmanlı Devleti’nin Ermenilere yaptığı “Sözde Ermeni Soykırımı”nı Türkiye’nin tanımasını sağlamak ve ölen Ermeniler için tazminat almaktır.

³⁵⁰ SARI, Mustafa, “Terörden Siyasete Dünya Ermeni Kongreleri”, *Akademik Bakış Dergisi*, 2015, C. 8, S. 16, s. 148.

Türkiye ve müttefiklerinin can düşmanı olduğunu belirtmiştir³⁵¹. ASALA, 1979 yılında gerçekleştirilen Birinci Dünya Ermeni Kongresi'ne katılarak dünyadaki tüm Ermenileri bir fikir etrafında toplamaya çalışmış ve kongrede tüm dikkatleri üzerine çekmiştir.³⁵² ASALA, bu tarihten itibaren yurt içi ve yurt dışında Türk görevlilere, temsilciliklere ve kuruluşlara yönelik olarak silahlı saldırılarını arttırarak Türk hedeflerine insanlık dışı terör eylemleri yapmıştır. Kaynaklar her ne kadar değişiklik gösterse de yetkililerce yapılan açıklamalara göre 1973-1984 yılları arasında 34 Türk diplomatını ve yakınlarını şehit etmişler.

Bu eylemlerden bazıları şunlardır:

- 27 Ocak 1973 tarihinde Los Angeles Başkonsolosu Mehmet Baydar ve Konsolos Bahadır Demir suikastı,
- 22 Ekim 1975 tarihinde Türkiye'nin Paris Büyükelçisi İsmail Erez ve makam şoförü Talip Yener suikastı,
- 22 Ekim 1975 Türkiye'nin Viyana Büyükelçisi Daniş Tunalıgil suikastı,
- 9 Haziran 1977 Türkiye'nin Vatikan Büyükelçisi Taha Carım suikastı
- 2 Haziran 1978 Türkiye'nin Madrid Büyükelçisi Zeki Kunalalp suikastı,
- 12 Ekim 1979 Türkiye'nin Lahey Büyükelçisi Özdemir Benler'in oğlu Ahmet Benler suikastı,
- 22 Aralık 1979 Türkiye'nin Paris Turizm Müşaviri Yılmaz Çolpan suikastı,
- 31 Temmuz 1980 Türkiye'nin Atina Büyükelçisi idari Ataşesi Galip Özmen ile 14 yaşındaki kızı Neslihan Özmen suikastı,
- 17 Aralık 1980 Sidney, Türkiye'nin Avustralya Başkonsolosu Şarik Arıyak ile koruma görevlisi Engin Sevet suikastı,
- 6 Şubat 1980 Türkiye'nin Vatikan Büyükelçisi Vecdi Türel suikastı,
- 26 Eylül 1980 Türkiye'nin Paris Büyükelçiliği basın danışmanı Selçuk Bakkalbaşı suikastı,
- 4 Mart 1981 Türkiye'nin Paris Büyükelçiliği çalışma Ataşesi Reşat Morali ile din görevlisi Tecelli Arı suikastı,

³⁵¹ ALİZADE, Rövsen, "Ermeni Terör Faaliyetlerine Dair", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Mart 2015, C. 2, S. 5, s. 114.

³⁵² SARI "...Dünya Ermeni Kongreleri", s. 150.

- 9 Haziran 1981 Türkiye'nin Cenevre Başkonsolosluğu sözleşmeli sekreteri Mehmet Savaş Tergüz suikastı,
- 2 Nisan 1981 Türkiye'nin Kopenhag çalışma Ataşesi Cavit Demir'e suikast girişi,
- 25 Ekim 1981 Türkiye'nin Roma Büyükelçiliği ikinci katibi Gökberk Ergenekon suikastı girişimi,
- 28 Ocak 1982 Türkiye'nin Los Angeles Başkonsolosu Kemal Arıkan suikastı,
- 5 Mayıs 1982 Türkiye'nin Boston Fahri Başkonsolosu Orhan Gündüz suikastı,
- 7 Haziran Türkiye'nin Lizbon Büyükelçiliği idari Ataşesi Erkut Akbay suikastı,
- 27 Ağustos 1982 Türkiye'nin Ottawa Büyükelçiliği Askeri Ataşesi Atilla Altıkat suikastı,
- 9 Eylül 1982 Türkiye'nin Burgaz Başkonsolosluğu idari Ataşesi Bora Süelkan suikastı,
- 8 Nisan 1982 Türkiye'nin Ottawa Büyükelçiliği Ticaret Müşaviri Kani Güngör suikast girişimi,
- 21 Temmuz 1982 Türkiye'nin Rotterdam Başkonsolosu Kemal Demirer'e suikastı girişimi,
- 7 Ağustos 1982 Ankara Esenboğa Havalimanı saldırısı,
- 9 Mart 1983 Türkiye'nin Belgrad Büyükelçisi Galip Balkara suikastı,
- 14 Temmuz 1983 Türkiye'nin Brüksel Büyükelçiliği idari Ataşesi Dursun Aksoy suikastı,
- 27 Temmuz 1983 Türkiye'nin Lizbon Büyükelçiliği suikastı,
- 16 Haziran 1983 İstanbul Kapalıçarşı suikastı,
- 15 Temmuz 1983 THY'nin Paris Orly Havalimanı'ndaki bürosu suikastı,
- 20 Haziran 1984 Türkiye'nin Viyana Büyükelçiliği çalışma Ataşesi Erdoğan Özen suikastı,
- 27 Mart 1984 Türkiye'nin Tahran Büyükelçiliği Ticaret Müşavir Yardımcısı Işıl Ünel suikastı,
- 28 Mart 1984 Türkiye'nin Tahran Büyükelçiliği Başkâtibi Hasan Servet Öktem ve Büyükelçi Ataşesi Yardımcısı İsmail Pamukçu suikastı girişimi,
- 19 Kasım 1984 Türkiye'nin BM temsilciliğinde görevli Enver Ergun suikastı³⁵³.

³⁵³ Ermeni Terör Örgütlerinin Suikastları için bkz. <http://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/asala-233> (03.01.2018)

Bu dönem içerisinde Ermeni terör örgütleri başta Suriye olmak üzere Ermenistan, Yunanistan ve Kıbrıs Rum Yönetimi olmak üzere birçok devlet ile işbirliği içerisinde girerek eylemlerini hem şiddetlendirmiş hem de yaygınlaştırmıştır³⁵⁴.

Suriye yönetimi, Ermenilerin Türkiye ile yaşadıkları sorunları sürekli gündemde tutarak onların Türkiye'ye karşı duydukları kını kendi çıkarları doğrultusunda kullanmıştır. Suriye'nin kontrolü altında bulunan Lübnan'ın Bekaa Vadisi'ndeki Bar Elias ve Anjer kasabaları arasındaki Istabır Gandur Çiftliği'nde kurulan kampta ASALA üyesi militanlar Muhaberat tarafından eğitilmiştir³⁵⁵. ASALA'nın Lübnan'ı merkez üssü olarak geçmesindeki temel stratejisine bakıldığında dünyadaki ilerici Ermeni hareketinin burada toplamak ve bir merkezden yönlendirmek gelmektedir. Örgütün bir diğer amacı ise bölgedeki sosyalist hükümetlerin yardımı ile terörü yaymak ve savaş dönemini tekrar başlatmak olmuştur. Mamafih ASALA, Orta Doğu'daki kurtuluş mücadelelerinin bir parçası olarak yansıtılırken diğer taraftan da Türkiye'nin bütünlüğüne yönelmiş her hareketle bütünlemeye gitmiştir. ASALA'nın bu stratejisi sonucunda ASALA-PKK işbirliği meydana gelmeye başlamıştır³⁵⁶.

Suriye, 1975 yılından itibaren Karakaya Barajı'nın dolması ile başlayan gerginlik sürecinde ASALA terör örgütü ile ilişkiye girerek Türkiye'ye karşı lojistik açıdan desteklemeye başlamıştır. Suriye, Bekaa Vadisi'ndeki ASALA kamplarında silahlı eğitim desteği vermiş ve Suriye gizli servisi tarafından istihbarat açıdan sürekli desteklenmiştir. Türkiye, Suriye'nin ASALA'ya verdiği destekten dolayı rahatsızlığı birçok defa dile getirmiş ama girişimlerinden sonuç alamamıştır. ASALA'nın 1980'de terör eylemlerine hız vermesi Türk halkının tepkisine neden olmuş ve Suriye'ye karşı bir cephe oluşmaya başlamıştır. Türkiye'nin Suriye'ye karşı notalarını sertleştirmesi ve gerekirse kendini korumak üzere güç kullanımına gidileceği haberi Suriye yönetimince ciddiye alınmış ve 1983 yılının sonlarına doğru Suriye'de ASALA kampları kapatılmıştır³⁵⁷. Bu tarihten itibaren Suriye-PKK işbirliği ön plana çıkmaya başlamıştır.

³⁵⁴ YILMAZ, Reha, "Uluslararası Terörizm ve Ermeni Terörünün Analizi", *Journal of Qafqaz University*, 2006, S. 6. s. 1-14.

³⁵⁵ ÖNAL, "Suriye'nin Terör İle İlişkilendirilme...", s. 27.

³⁵⁶ ASALA'nın Lübnan yapılanması için bkz.

<https://www.turkishnews.com/tr/content/2010/12/09/ermeni-teror-orgutleri-asala/> (03.01.2018).

³⁵⁷ ERCİYES, Türkiye- Suriye İlişkileri", s. 102-103.

4.8.2. Suriye- PKK İlişkisi

PKK terör örgütünün fiilen kurulduğu dönemin alt yapısı ve bu dönemde geçerli olan siyasi akımların bilinmesi PKK'nın hangi çerçevede ortaya çıktığını daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır. Türkiye'de 1960'lı yıllarda başlayan aşırı sol devrimci hareketler, Marksist-Leninist ve Anarşist hareketlenmeler, illegal mücadele metotlarını benimseyerek, mevcut rejim yerine kendi ideolojileri doğrultusunda devlet kurmayı amaçlamışlardır. PKK'nın kurucu kadroları o dönemin sol ideolojisi içerisinde yetişmişlerdir. 1961 Anayasası'nın getirmiş olduğu özgürlük ortamı sol-devrimci gruplarca istismar edilmiş, birçok örgüt, cemiyet ve dernek kurularak Türkiye'de şiddet ve terör olaylarının başlamasının önü açılmıştır. Kimi legal kimi illegal olarak örgütlenen sol-devrimci hareketler seslerini duyurmak ve propaganda yapmak amacı ile terör örgütlerini bir araç olarak kullanmışlardır. 1968 kuşağı olarak adlandırılan sol görüşlü üniversite öğrencileri tepkilerini, taleplerini ve isteklerini şiddet yoluyla dile getirmeleri ile birlikte 1970'lerden sonra THKP, THKO, TİKKO, THKP-C, Dev-Sol, DHKP-C gibi sol terör örgütleri kurulmuştur³⁵⁸.

Türkiye'nin 1970'li yıllardan sonra adım adım etnik çatışma içerisine girmiştir. Bunda üst devlet yönetiminin politik ve askeri çekişmeler içerisine girmesi etkili olmuş ve bu durum sol-devrimci gruplar ile terör örgütlerinin uygun ortam bularak eylemlerini arttırmalarına sebebiyet vermiştir. Devlet bundan mütevellit terör örgütleriyle mücadelede yetersiz kalmış, ortaya çıkan zafiyet ile birlikte adım adım etnik çatışmaya giderek artmış ve Kürt etnik milliyetçiliğinin doğmasına uygun ortam hazırlanmıştır. Kürtçülük, 1975-1980 yılları arasında Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde giderek yaygınlaşmıştır³⁵⁹. Bunlar arasında Abdullah Öcalan ve birkaç arkadaşı tarafından 27 Mart 1973 tarihinde Ankara Çubuk Barajı'nda gerçekleştirilen toplantı sonucunda PKK'nın temelleri atılmış, 27 Kasım 1978 tarihinde Diyarbakır'ın Lice ilçesi Fis köyünde yapılan başka bir toplantıda PKK'nın adı Kürdistan İşçi Partisi olarak değiştirilmiştir. Terör örgütünün kuruluş tarihi hakkında kaynaklar arasında farklılık olduğu belirtilmektedir³⁶⁰.

³⁵⁸ Sol terör örgütleri için bkz. <https://politikvesiyasi.wordpress.com/2013/06/12/turkiyede-sol-dusuncenin-tarihi-ve-sol-teror/> (14.09.2016).

³⁵⁹ ARINÇ, Kenan, "Siyasi ve Tarihi Coğrafya Perspektifiyle: Türkiye'nin Terör Sorununun Analizi ve Jeopolitik-Jeostratejik Açından Değerlendirilmesi", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2010, C. 2, s. 5.

³⁶⁰ İŞERİ, Reyhan, *Türkiye'de Etnik Terör: ASALA ve PKK Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008, s. 59-60.

PKK, Türkiye'nin Güneydoğusu, Irak'ın Kuzeyi, Suriye'nin Kuzey Doğusu ve İran'ın Batısını kapsayan bir bölgede Marksist-Leninist ilkeler doğrultusunda bağımsız bir Kürt devleti kurmayı amaçlamıştır. PKK'nın o dönemdeki kısa vadeli hedefleri arasında seçilen rejimi ve iktidarı yıpratmak, devlet otoritesini sarsmak, halk ile devletin arasını açmak ve Kürt halkını devletten uzaklaştırmaktır. Bu amaç doğrultusunda bir yandan silahlı eylemlere başlamış bir yandan da uluslararası faaliyetlerde bulunarak uluslararası arenada kendisine destek aramıştır³⁶¹.

Suriye yönetimi terör faaliyetlerini dış politika ve güvenlik stratejisi olarak görmüş, savaş ve siyaset ile başa çıkamadığı komşularıyla terör örgütleri aracılığı ile mücadele etmiştir. Suriye'nin istihbarat birimi El-Muhaberat, Batılı ülkelere, İsrail'e, Orta Doğu'da İsrail'le barış isteyen Arap ülkelerine, Türkiye'ye ve Hafız Esad yönetimine ters düşen gruplara karşı terör örgütlerini gizlice destekleyerek yıpratmaya çalışmıştır. Bu bağlamda Suriye-PKK ilişkilerinin başlangıcı olan en önemli olay Abdullah Öcalan'ın 7 Temmuz 1979'da Suriye'ye geçmesidir³⁶².

Öcalan Suriye'de bir müddet kaldıktan sonra buradan Lübnan'a geçerek Beyrut'un 30 kilometre doğusundaki Bekaa Vadisi'nde askeri ve siyasi amaçlı bir eğitim kampı kurma fırsatını yakalamıştır. Türkiye'de ilerleyen süreçte içerisinde ordunun devlet yönetimine el koyduğu 12 Eylül 1980 tarihindeki askeri müdahalesi sonrasında PKK Türkiye topraklarında barınma şansı bulamayarak Bekaa Vadisi'ne çekilmiştir. Abdullah Öcalan'ın bu bölgedeki kamplarına Suriye yönetimince ideolojik, askeri ve lojistik eğitim verilmiştir. PKK terör örgütünün Türkiye'deki askeri darbe döneminde Suriye'den sınırsız destek alması örgütün adeta yeniden doğmasına neden olmuştur³⁶³.

Suriye'nin PKK terör örgütüne veya Türkiye'ye karşı husumet besleyen diğer terör örgütlerine destek vermesinin üç temel sebebi vardır:

- Fırat ve Dicle Nehirlerini yönetimi ile ilgili olarak Türkiye ile yaşadığı paylaşım sorunu çerçevesinde kullanım hakkının tamamen kendi egemenliğinde

³⁶¹ GAYTANCIOĞLU, Türkiye-Suriye İlişkilerinin Ortadoğu Politikasına Etkisi, s. 83.

³⁶² ALGAN, Özgür, *PKK Terör Örgütünün Kuruluşu, Faaliyetleri ve Siyasallaşma Süreci*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2012, s. 55-56.

³⁶³ DERUPOĞULLARI, Canan, *Suriye'nin İç Politika-Dış Politika İlişkisi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale 2012, s. 78.

olmasını savunması ve bu nehir suları üzerinde 'Türkiye'nin Barajlar yapmamasını söyleyerek nehirlerin uluslararası bir su kaynağı olduğunu savunması.

- Suriye'nin Hatay'ı kendi toprağı olarak görmesi ve 1939 yılında Hatay'ın referandum sonrasında Türkiye'ye katılmasını kabul etmemesi.
- Türkiye-İsrail yakınlaşması ve iki ülkenin güvenlik ve iş birliği anlaşmaları imzalamaları³⁶⁴

Suriye'nin tepkisine neden olmuştur.

Suriye'nin PKK'ya lojistik destek, Ankara'nın bu süreçte PKK saldırılarından dolayı zor durumda kalmasına neden olmuştur. Hafız Esad yönetimi, Suriye'de Kürtlerin PKK'ya üye olmasına göz yummuş ve kendi Kürt sorununu PKK aracılığı ile Türkiye'ye taşımıştır. Böylece Suriye'de Kürt muhalefeti zayıflamış ve PKK'nın militan ihtiyacı karşılanmıştır. PKK, bir yandan Bekaa Vadisi'nde Suriye'nin desteğı ile silahlı eğitim alırken bir yandan da Kuzey Irak Kürt aşiret lideri Mesut Barzani'nin yardımı ile Kuzey Irak'ta yeni bir üs kurma yoluna gitmiştir. Kandil, Harkurk, Durzi, Zap, Avaşin ve Basyan gibi bölgelere yerleşerek bölgeye hâkim olmuşlar ve Türkiye'ye yönelik terör eylemlerini artırmışlardır³⁶⁵.

Hafız Esad yönetimi PKK'ya vermekte olduğu destekle kendine özgü bir güvenlik stratejisi geliştirerek Türkiye'nin uluslararası platformda ve bölgede güçlü bir devlet olmasının önüne geçmeyi planlamıştır.

4.9. Türkiye'nin Suriye-Terör İlişkisine Yönelik Aldığı Tedbirler

Suriye'nin Türkiye'yi içeriden yıpratma girişimleri 1970'lerde başlayan sol-devrimci örgütlere verdiği destek ile başlamış, Lübnan İç Savaşı'nda kurulan ASALA ile 1975-1984'lü yıllar arasında devam etmiş, 1979'da PKK lideri Abdullah Öcalan'ın Türkiye'den kaçarak Suriye'ye geçmesi ile bu destek PKK'ya geçmiştir. Türkiye'nin içeride uğraşmak zorunda kaldığı sol-devrimci örgütler ile siyasi ve ekonomik krizler terör ör-

³⁶⁴ BOZKURT, Ceyhun, "Suriye Kürtleri ve PKK", Ed, Ümit Özdağ, *Küçük Ortadoğu Suriye*, Kripto Yayınları, Ankara, 2012, s. 314.

³⁶⁵ SÖKMEN, Aşkın İnci, *İdeoloji Boyutu ile PKK Terör Örgütü*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2012, s. 59.

gütleri üzerine yeterince eğilmesine mani olmuş ve bu durum terör olaylarının artmasına neden olmuştur³⁶⁶.

Türkiye 1983 yılında Hafız Esad yönetimine nota vererek ASALA terör örgütünün Suriye’de barındırılmasına son verilmesini istemiş buna karşılık Suriyeli yetkililer terörist grupları İran topraklarına kaydırmışlardır. ASALA’nın 1983 yılından itibaren etkinliğini kaybetmesi üzerine Türkiye’nin güvenliğini ve iç huzurunu bozacak yeni bir terör dalgası olan PKK ortaya çıkmaya başlamıştır. 1984 yılında terör eylemlerine başlayan örgüt merkez olarak Suriye’yi kullanmıştır. Dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Kenan Evren, 1984 yılında Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad’a teröre karşı ortak hareket etmeyi teklif etmiş, bu teklifin Suriye tarafından kabul edilmesinden sonra Mart 1985’de Şam’da Türk ve Suriyeli yetkililerce “Sınır Güvenlik Protokolü” imzalanmıştır. Ancak Suriye yönetimi bu protokolü hesaba katmayarak terör örgütlerine yönelik desteğini devam ettirmiştir³⁶⁷.

Türkiye’nin terör örgütlerine karşı sınır ötesi operasyonlarda başarı göstermesi üzerine 1986 tarihinde PKK merkez komitesi Şam’da bir toplantı yaparak Türkiye’nin büyük şehirlerinde eylem yapma kararı almıştır. Aynı yıl içerisinde Suriye adına casusluk yaptıkları gerekçesi ile 24 kişi gözüaltına alınmıştır³⁶⁸. 1986 yılında Suriye Başbakanı Abdulrauf al-Kasım Ankara’ya resmi bir ziyarette bulunarak Fırat ve Dicle Nehirleri ile ilgili isteklerini dile getirmiştir. Suriye’nin PKK’ya olan desteğini kesebilmek için Fırat ve Dicle Nehirlerinden daha fazla su verileceği açıklanmış ve Barış Suyu Projesi gündeme alınmıştır. Dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal 1987 yılında Şam’a çok kritik bir ziyaret gerçekleştirerek iki ülke arasındaki ciddi sıkıntıları doğrudan Hafız Esad’a iletmıştır. İki ülke arasında Temmuz 1987 tarihli Türkiye-Suriye Ekonomik ve Teknik İşbirliği Ortak Komitesi toplantısı yapılarak Fırat ve Dicle Nehirlerinin paylaşımı konusunda işbirliğine gidilmiştir. Özal’ın ziyareti işe yaramış ve iki ülke arasında 1987 tarihli “Ekonomik İşbirliği Protokolü” imzalanmıştır. Bu protokole göre Türkiye Fırat sularının yıllık ortalama 500 m³/sn. Suriye’ye bırakılacağını taahhüt etmiştir. Türkiye, bu anlaşmayı imzalarken Suriye’nin PKK terör örgütüne verdiği desteği keseceği beklentisini ortaya

³⁶⁶ BALBAY, Mustafa, *Suriye Raporu*, İstanbul, Kurtiş Matbaacılık, 2006, s. 230-231.

³⁶⁷ ERCİYES, Türkiye-Suriye İlişkileri, s. 106.

³⁶⁸ DURSUN, Soner, “Türkiye’nin Güvenlik Algılamasındaki Değişim: 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi Sonrası Dönem”, *ÇTTAD*, VII/16-17, (2008/Bahar-Güz), s. 429.

koymuştur. Ancak Suriye yönetimi beklenen davranışı göstermeyerek Türkiye'ye karşı terör örgütünü desteklemeyi sürdürmüştür³⁶⁹.

Türkiye'nin göstermiş olduğu iyi niyete rağmen Suriye'nin teröre olan desteği devam etmiştir. Ekim 1989'da Almanya'nın Duesseldorf kentinde yakalanan 19 PKK'lı içerisinde yer alan Hafız Esad'ın kardeşi Cemil Esad Alman Mahkemesine karşı şu ifadeyi kullanmıştır:

“Suriye özgürlük için mücadele eden Ortadoğu'daki milletlerin destekleyicisi olan bir ülkedir. Devlet Başkanı Hafız Esad gibi ben de özgürlüğü için mücadele eden PKK'nın destekçisiyim. Kürt halkı, kendi geleceğini belirtmesi gerekir.”³⁷⁰

Suriye Hava Kuvvetlerine ait bir savaş uçağının Türk hava sahasındaki bir sivil uçağı düşürmesi ve Hafız Esad'ın Bakaa Vadisi'ndeki terör kamplarını ziyaret etmesi üzerine Cumhurbaşkanı Özal, “Suriye PKK'ya yardım ederse sularını keseriz” şeklinde tehdit etmiştir³⁷¹.

Türkiye, 1956 yılından itibaren İsrail'in Arap Devletlerle yaptığı savaşlarda Arapları desteklemesine rağmen, Suriye'nin Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve Yunanistan ile birleşerek ASALA ve PKK gibi terör örgütlerine destek vermeye devam etmiştir. Türkiye ise Suriye'nin bu yaklaşımına karşılık güvenliği için Suriye'nin hasmı İsrail ile Orta Doğu'da işbirliği yapmayı seçmiştir. 1990'lı yıllarda iki ülke arasında imzalanan askeri anlaşmalar tüm Arap ülkelerinin tepkisi ile karşılanmıştır. Suriye, Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile en güçlü destekçisini yitirmiş, kuzeyden ve güneyden kendisine hasım olan iki devlet tarafından sarılma korkusu yaşamıştır³⁷². Yapılan anlaşmalarda Türk hava sahasının İsrail uçaklarının kullanımına açılması Suriye'yi doğrudan hedef konumuna getirmiştir. Türkiye'nin bu dönemde terör örgütlerine karşı sertleşmesi İsrail ile anlaşma imzalandığı döneme denk gelmiştir³⁷³.

³⁶⁹ ÇELİK, Sınıraşan Sular Kapsamında Dicle ve Fırat..., s. 78-79.

³⁷⁰ KARAKOÇ, Ercan, “Türkiye-Suriye İlişkileri” , IV. *Türkiye'nin Güvenliği Sempozyumu*, Elazığ, 2004, s.448

³⁷¹ AKBAŞ, Zafer, MUTLU, Çiğdem, “Uluslararası Politikada Irak ve Suriye'nin Sınıraşan Su Sorununa Yaklaşımı ve Türkiye: Beklentiler ve Gerçekler”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2012, C. 13, S. 1, s. 215.

³⁷² Türkiye-İsrail Stratejik İşbirliği için bkz.

http://www.haksozhaber.net/okul/article_detail.php?id=5132v (03.01.2018).

³⁷³ GAYTANCIOĞLU, Türkiye-Suriye İlişkilerinin Ortadoğu Politikasına Etkisi, s. 88-89.

4.10. 1998 Krizi

Türkiye ile Suriye arasında varılan protokollere rağmen Suriye yönetimi sınır içerisinde terör örgütlerine lojistik destek vermeyi sürdürmüştü; hatta PKK'nın üçüncü kongresine ev sahipliği yapmıştır. Bu dönem Türkiye siyasetinde 1996-1997 yıllarında art arda kurulan iki hükümet Suriye ile ilişkileri iyileştirme adına çeşitli adımlar atmışlardır. Ancak yine Suriye cephesinden olumlu bir gelişme olmamıştır. 28 Şubat 1997 tarihli Milli Güvenlik Kurulu³⁷⁴ kararlarında irtica ve bölücü terör tehdidi ülkenin birinci önceliği olarak kabul edilmiş ve teröre destek veren ülkeler uyarılmıştır.

Türkiye'de 28 Şubat kararlarının yayınlanmasından kısa süre sonra hükümet değişikliği yaşanarak yeni hükümeti kurma görevi Mesut Yılmaz'a verilmiştir. Başbakan Mesut Yılmaz, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Hatay'daki PKK eylemlerinin yoğunlaşmasından duyduğu rahatsızlığı şöyle dile getirmiştir:

“Onlar, bin yıldır beraber yaşayan insanların arasına anlaşmazlık tohumları ekmeye çalışanlar, kendi kazdıkları kuyuya düşeceklerdir. Biz Türkiye'nin güçlenmesine karşı olup da devlete ihanet eden örgütlere arka çıkanların kimler olduğunu biliyoruz. Onlar GAP'ın tamamlanmasına karşı çıkıyorlar ve tamamlanmasına engel olmak için ellerinden gelen her şeyi yapacaklar.”³⁷⁵

Dönemin Başbakanı Mesut Yılmaz'ın³⁷⁶ PKK terörünü bitirme konusundaki kararlı tutumu Eylül 1998'de Filistin'e yaptığı ziyarette bir kez daha ortaya çıkmış ve buradaki konuşmalarında Suriye'yi doğrudan teröre destek vermekle suçlamıştır.

³⁷⁴ 28 Şubat için bkz. BAYRAMPĞLU, Ali, 28 Şubat Bir Müdahalenin Güncesi, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007.

³⁷⁵ Mesut Yılmaz'ın Suriye ve PKK için söylemi bkz. <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:iCoSRmedykMJ:www.arastirmax.com/system/files/dergiler/195525/makaleler/1/1/arastirmax-turkiye-suriye-iliskilerinde-teror-sorunu.pdf+&cd=8&hl=tr&ct=clnk&gl=tr> (14.09.2016).

³⁷⁶ 1947 yılında İstanbul'da doğmuştur. İstanbul Erkek Lisesi'ni bitirerek 1971 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye ve İktisat Bölümü'nden mezun olmuştur. 1972-1974 yılları arasında Almanya'nın Köln Üniversitesi İktisadi ve Sosyal Bilimler Fakültesi'nde yüksek lisans çalışması yapmış, 1975-1983 yılları arasında kimya, tekstil ve ulaştırma sektörlerinde, çeşitli özel şirketlerde yönetici olarak görev almıştır. 1983 yılında kurulan Anavatan Partisi'nin kurucu üyesi ve genel başkan yardımcısıdır. Aynı yıl kasım ayında yapılan genel seçimde Rize Milletvekili seçilerek Birinci Özal Hükümetinde Enformasyondan sorumlu Devlet Bakanlığına atanmış ve Hükümet sözcülüğü yapmıştır. 1986 yılında Kültür ve Turizm Bakanı olmuştur. Bu dönemde Türkiye-Federal Almanya ve Türkiye-Yugoslavya Ekonomi Karma Komisyonları'nın Başkanlığını yürütmüştür. 29 Kasım 1987 seçimlerinde yeniden Rize Milletvekili seçilerek İkinci Özal Hükümetinde Dışişleri Bakanlığına atanmıştır. Akbulut Hükümetinde üstlendiği bu görevden 20 Şubat 1990 tarihinde istifa etmiştir. 15 Haziran 1991 tarihinde yapılan Anavatan Partisi Büyük Kongresinde Genel Başkanlığa seçilmiş ve kurduğu hükümet, 5 Temmuz 1991 tarihinde TBMM Genel Kurulunda güvenoyu almıştır. 20 Ekim 1991 günü yapılan genel seçimlerden sonra ana muhalefet partisi lideri olmuştur. 24 Aralık 1995 günü yapılan genel seçimler sonrası Anavatan Partisi ile Doğru Yol Partisi tarafından oluşturulan 53. Hükümetin Başbakanı olarak görev yapmıştır. 20 Haziran 1997 tarihinde 55. Hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. 17 Ocak 1999 tarihinde T.C. Başbakanlığı görevinden ayrılmıştır. 18 Nisan 1999 günü yapılan genel seçimlerden sonra kurulan 57. Hükümet'te 13 Temmuz 2000 tarihinden itibaren

Dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hüseyin Kıvrıkoğlu³⁷⁷ 1998’de Milli Güvenlik Kurulu’na sunduğu raporda; terörün Türkiye’ye en az 100-150 milyar dolara mal olduğu, 5300 civarında asker, 5.500 civarında sivil şehit olduğunu ve 16 bin yaralının da bu mücadele de zarar gördüğünü ifade etmiştir. Teröre karşı bir eylem planı hazırlayarak konuyu politik, ekonomik ve askeri yollardan yaklaşılması ve bunun sonucunda Suriye üzerinde baskı kurulması gerektiğini ifade etmiştir³⁷⁸.

Gergin demeçlerin ardından kriz tırmanmaya devam etmiş ve 16 Eylül 1998 günü zirve yapmıştır. Dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Atilla Ateş, 16 Eylül’de Hatay’ın Reyhanlı ilçesindeki Hudut Bölük Karakolunu ziyaret ederek Suriye’ye karşı sert söylemler içeren şu açıklamayı yapmıştır:

“Bazı komşularımız, özellikle ismini açıkça söylüyorum Suriye gibi komşular iyi niyetimizi yanlış tefsir ediyorlar. Apo denen eşkiyayı destekleyerek Türkiye’yi terör belasına bulaştırdılar. Her fesat Suriye’den çıkıyor. 65 milyonluk ülkemizin ordusu her türlü modernliğe sahiptir. Fenalıklara karşılık verecek güçtedir. İyi niyetimize karşılık alamazsak her türlü tedbiri almaya hak kazanırız. Artık sabrımız kalmadı”³⁷⁹.

Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı olarak görev yapmıştır. 3 Kasım 2002 seçimlerinde aldığı oy oranı yüzünden görevinden istifa etmiştir.

³⁷⁷ Türk Silahlı Kuvvetlerinin 23’üncü Genelkurmay Başkanı olan Orgeneral Hüseyin Kıvrıkoğlu, 1934 yılında Bilecik’te doğmuş, 1955 yılında Kara Harp Okulundan, 1957 yılında Topçu Okulundan mezun olmuştur. 1965 yılına kadar Kara Kuvvetleri Komutanlığına bağlı çeşitli birlik ve kurumlarda Takım ve Bölük Komutanlığı yapmıştır. 1967 yılında Kara Harp Akademisini kurmay subay olarak bitirdikten sonra; 39’uncu Tümen Topçu Alay Komutanlığında Batarya Komutanlığı, 9’uncu Tümen Lojistik Şube Müdürlüğü, İtalya/Napoli’de Güney Avrupa Müttefik Kuvvetleri Komutanlığı (AFSOUTH) Karargâhı Harekât Başkanlığında Plan Subaylığı, Harp Akademileri Komutanlığında öğretim elemanlığı, Genelkurmay Personel Dairesi General Amir Şube General-Amiral Kısım Amirliği, Kara Kuvvetleri Tayin Dairesi Kurmay Şube Müdürlüğü, Kara Kuvvetleri Plan Prensipler Daire Savunma Araştırma Şube Müdürlüğü ve Kara Harp Okulu Öğrenci Alay Komutanlığı görevlerini yürütmüştür. 1980 yılında Tuğgeneralliğe terfi etmiştir. Tuğgeneral rütbesi ile Belçika/Mons’ta Avrupa Müttefik Kuvvetleri Yüksek Karargâhı (SHAPE) Harekât Merkez Amirliği yaptıktan sonra 3’üncü Piyade Er Eğitim Tugay Komutanlığı ve 11’inci Piyade Tugay Komutanlığı görevlerini yürütmüş, 1984 yılında Tümgeneralliğe terfi etmiştir. Tümgeneral rütbesi ile NATO Güneydoğu Avrupa Müttefik Kara Kuvvetleri Komutanlığı Kurmay Başkanlığı ve 9’uncu Piyade Tümen Komutanlığı görevlerinde bulunmuş, 1988 yılında Korgeneralliğe terfi etmiştir. Korgeneral rütbesi ile Genelkurmay Personel Başkanlığı, 5’inci Kolordu Komutanlığı ve MSB Müsteşarlığı görevlerinde bulunduktan sonra 1993 yılında Orgeneralliğe terfi etmiştir. Orgeneral rütbesi ile NATO Güneydoğu Avrupa Müttefik Kara Kuvvetleri Komutanlığı, 1’inci Ordu Komutanlığı, Kara Kuvvetleri Komutanlığı görevlerini yürütmüş, 28 Ağustos 1998 tarihinde atandığı Genelkurmay Başkanlığı görevinden 30 Ağustos 2002 tarihinde emekliye ayrılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Devlet Şeref Madalyası, TSK Üstün Hizmet Madalyası, TSK Altın Şeref Madalyası, ABD Liyakat Madalyası, Polonya Cumhuriyeti 1’inci Derece Üstün Hizmet Madalyası, Kore Birleşik Millî Güvenlik Madalyası, Kazakistan Cumhuriyeti Dostluk Madalyası, Azerbaycan Bayrağı Madalyası, Azerbaycan Şeref Madalyası, Macaristan Liyakat Madalyası, Arnavutluk Altın Kartal Şeref Madalyası ile Gürcistan Şeref Nişanı, Pakistan İmtiyaz Nişanı, Romen Yıldızı Nişanı sahibidir.

³⁷⁸ Orgeneral Hüseyin Kıvrıkoğlu’nun Türkiye Gazetesi’ndeki değerlendirmesi için bkz. <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/gundem/15842.aspx> (08.08.2017).

³⁷⁹ 16 Eylül 1998 Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Atilla Ateş’in söylemi için bkz. <http://harunayanoglu.blogspot.com.tr/2011/01/1998-turkiye-suriye-bunalm.html> (14.09.2016).

Orgeneral Atilla Ateş'in sert çıkışı Şam'a karşı askeri bir eyleme girişileceğinin ilk işaretini vermiştir. Orgeneral Ateş'in resmi konumu da dikkate alınır, bu açıklamanın devlet politikasının yansıması olduğu görünmektedir.

1 Ekim 1998'de dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, TBMM Genel Kurulu yeni yasama döneminin açılış konuşmasında Suriye konusuna değinmiş ve Şam yönetiminin Türkiye'ye karşı açık bir husumet beslediğini vurgulamıştır.

Demirel'in konuşmasında:

“...Suriye Türkiye'ye karşı açık bir husumet politikası izlemektedir. PKK terör örgütüne aktif destek sağlamayı sürdürmektedir. Tüm uyarılarımıza ve barışçı açılımlarımıza rağmen hasmane tutumundan vazgeçmeyen Suriye'ye karşı mukabelede bulunma hakkımızı saklı tuttuğumuzu, sabrımızın taşmak üzere olduğunu bir kere daha dünyaya ilan ediyorum...”³⁸⁰.

diyerek Türkiye'nin gerekirse teröre destek veren Suriye'ye karşı silahlı bir çatışma içine girebileceği izlenimini vermiştir.

Siyasilerin açıklamalarından sonra Türkiye Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hüseyin Kıvrıkoğlu'nun ifade ettiği gibi “Aramızda adı konmamış bir savaş var” sözleri krizi doruk noktasına ulaştırmıştır. Tam da bu dönemde 3 Ekim 1998 tarihinde Türk ordusu Kuzey Irak'a girerek PKK kamplarına yönelik olarak hava harekâtı gerçekleştirmiştir. Operasyon devam ederken bazı PKK grupları Suriye yönetiminin baskısı sonucu Kuzey Irak'a geçmişlerdir. Operasyon esnasında Türk birlikleri yer yer Suriye sınırını geçerek PKK'lı grupları takip etmiş ve durum Suriye yönetiminin sınırını bozmuştur³⁸¹.

Türkiye ile Suriye arasında sıcak gelişmeler yaşanırken Arap Devletlerinin tutumları farklılık göstermiştir. Türkiye'de çıkan bazı gazeteler krizin ilk günlerinde Arap Devletleri'nin sergileyebilecekleri davranışlar hakkında değişik görüşler ileri sürmüşlerdir. Bir kısım görüşlerde Arap Devletleri'nin tarafsız kalacağı savunulurken, bir kısım görüşlerde de Arap Devletlerinin Suriye'nin yanında yer alacağından bahsedilmiştir. Bu süreçte iki devlette savaşın sorumluluğunu üzerine almayı istememiş ve birbirlerini suçlamışlardır. Suriye yönetimi Sovyetlerden temin ettiği silahlarla Türkiye'ye zarar vermeyeceğini bildiğinden uluslararası desteğe başvurmuştur. Türkiye ise 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı³⁸² sonrası maruz kaldığı ikinci bir ambargoyu kaldıramayacağını bildiğinden olası bir sıcak çatışma sorumluluğunu Suriye üzerine yüklemiştir. Ayrıca bu defa petrol ihraç eden Arap

³⁸⁰ GAYTANCIOĞLU, Türkiye-Suriye İlişkilerinin Ortadoğu Politikasına Etkisi, s. 88-89.

³⁸¹ BOZKURT, “Suriye Kürtleri ve PKK”, S. 329.

³⁸² EROĞLU, Hamza, “Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetini Yaratan Tarihi Süreç ve Son Gelişmeler”, *Atatürk Araştırma Merkezi*, Kasım 2002, C.18, S. 54, s. 735-793.

devletlerinin de ambargosu söz konusu olmuştur. Diğer taraftan Türkiye, Suriye'nin Arap devletlerine yapmış olduğu başarılı propaganda çalışmalarıyla özellikle İslam Âleminde "İsrail'in Orta Doğu'daki müttefiki" olarak görülmeye başlamıştır. Söz konusu kriz süreci uluslararası ilişkiler bağlamında değerlendirildiğinde Suriye ile olan savaşı Türkiye kazanırsa İsrail hem Suriye üzerindeki emellerini herhangi bir çaba harcamadan gerçekleştirmiş olacak hem de hiçbir uluslararası diplomatik tepki almayacaktır. Hafız Esad'ın 1982 Hama katliamından³⁸³ sonra Arap dünyasındaki saygınlığı azalmasıyla birlikte yıllardır ilişkilerinin bozuk olduğu Irak lideri Saddam Hüseyin ile ilişkileri tekrar düzeltme imkânı bulmuştur. Diğer taraftan Suriye, Türkiye ile her alanda çekişme içerisinde bulunan Yunanistan'ın kendisini desteklemesini sağlamıştır. İran, Yemen, Lübnan ve Irak yönetimleri sorunun diplomasi ile çözülmesi gerektiğini, İsrail-Türkiye stratejik işbirliğinin Orta Doğu'da istikrarsızlığa yol açacağını söylemişlerdir. Yaşanan kriz esnasında en sert tepkiyi Libya lideri Muammer Kaddafi göstererek Suriye'ye yapılacak herhangi bir saldırıyı kendisine yapılmış sayacağını ve derhal karşılık vereceğini söylemiştir. ABD ve Avrupa Birliği, Rusya Federasyonu ve Ürdün bu meselenin Türkiye ile Suriye'nin iç meselesi olduğu, Mısır lideri Hüsnü Mübarek'in arabuluculuğunun desteklendiği yönünde beyanatlar vermişlerdir. Türkiye'ye ise bu kriz sürecinde tek desteği Azerbaycan'dan vermiştir³⁸⁴.

Arap ülkeleri arasındaki bir başka görüşe göre, Arap ülkelerinin geçmişteki Arap-İsrail savaşlarında olduğu gibi asker veya teçhizat yardımı değil ama uluslararası platformlarda Suriye'ye destek çıkacakları ifade edilmiştir. Bu süreçte Arap devletleri Suriye'ye doğrudan destek vermekten kaçınmışlardır. Irak, Suriye'nin yanında yer aldığını bildirirken, Ürdün, Suudi Arabistan ve İran Türkiye'yi daha ılımlı olmaya davet etmiştir. Libya lideri Muammer Kaddafi, Suriye'ye yapılacak bir saldırıyı kendilerini yapılmış sayacaklarını açıklamıştır³⁸⁵.

Türkiye ile Suriye arasındaki arabuluculuk rolünü ise fazla vakit geçirmeden Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek ve İran Dışişleri Bakanı Kemal Harrazi üstlenerek diplomasi mekiği başlatmışlardır. 4 Ekim'de Şam giden Mübarek, Şam yönetiminde krizin

³⁸³ 1982 Hama katliamı için bkz. <http://www.yenidenengenekon.com/96-hama-katliami-subat-1982/> (03.04.2018).

³⁸⁴ 1998 krizinin diplomatik yansımaları için bkz. <http://harunayanoglu.blogspot.com.tr/2011/01/1998-turkiye-suriye-bunalm.html> (03.01.2018).

³⁸⁵ MUMCU, Cumhur, KAHRAMANER, Yasemin, "Oyun Teorik Yaklaşımla 1998 Türkiye-Suriye Krizinin Analizi", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi*, Temmuz 2004, S. 6, Yıl 3, s.123-124.

diplomasi yolu ile çözülmesi üzerinde mutabakata varmıştır. Aynı gün Arap Birliği de benzer bir açıklama yaparak diyalog çağrısında bulunmuştur. İran Dışişleri Bakanlığı da devreye girerek Ankara'ya bir ziyaret gerçekleştirmiş ve tarafların barış masasına oturmasını istemiştir³⁸⁶.

4.11. 1998 Adana Mutabakatı

Türkiye, Suriye'ye karşı aldığı ciddi tedbirlerle bu işten geri dönüş olmadığını terör olayını kökten çözmeye kararlı olduğu diplomatik ve askeri harekâtları ile göstermiştir. Bu gelişmeler yaşanırken Orta Doğu coğrafyası kaynamaya başlamış ve Suriye'ye İsrail Savaşlarında olduğu gibi Arap ülkelerinden doğrudan bir yardım gelmemiştir. Bu sırada Mısır Arap Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Başkanı Hüsnü Mübarek ve İran Dışişleri Bakanı Kemal Harazi'nin diplomatik girişimleri sonucu iki ülke savaşın eşiğinden dönerek barış masasına oturmuştur. Türkiye barış masasına oturmak için müzakereci ülkelere özetlemek gerekirse şu taleplerin yerine getirilmesini istemiştir:

- Terörist başı teslim edilecek.
- PKK'ya politik destek kesilecek
- PKK'ya verilen askeri eğitim kesilecek
- PKK'ya verilen mali yardım durdurulacak³⁸⁷.

Türk ordusu bu sırada teyakkuz durumuna geçerek Suriye sınırına 10 bin kişilik bir kuvvet yığılmıştır. Mısır ve İran'ın Suriye üzerinde ikna edici çabaları sonucu Suriye yönetimi Türkiye'nin şartlarını kabul ederek Abdullah Öcalan'ı 9 Ekim 1998 tarihinde sınır dışı etmiştir³⁸⁸.

Türkiye'nin kararlı tutumu, haklı gerekçeleri ve caydırıcı askeri gücü Suriye yönetimi üzerinde ikna edici olmuş ve Suriye lideri Hafız Esad 20 yıldır terör örgütlerine verdiği desteği kesmek zorunda kalmıştır. Mısır ve İran'ın gözetiminde Türk ve Suriyeli yetkililer 19-20 Ekim 1998 tarihlerinde Adana bir araya gelmişlerdir. Toplantıya katılan heyetlerden Türk tarafının yetkili ismi Dışişleri müsteşar yardımcısı Uğur Ziyal, Suriye

³⁸⁶ GAYTANCIOĞLU, Türkiye-Suriye İlişkilerinin Ortadoğu Politikasına Etkisi, s. 101-102; ERCİYES, Türkiye-Suriye İlişkileri, s. 124.

³⁸⁷ ERCİYES, Türkiye-Suriye İlişkileri, s. 124.

³⁸⁸ Terörle Mücadele için bkz. http://www.bilgesam.org/incele/1218/-turkiye-suriye-guvenlik-ve-terorle-mucadele-isbirligi/#.V9m0V_mLTIU (31.07.2017).

tarafının yetkilisi ise Suriye Siyasi Güvenlik Başkanı Tümgeneral Adnan Badr Al-Hassan katılmıştır. 1.5 saat süren toplantının ardından Suriyeli yetkililer 20 yıldır süren desteğin artık verilmeyeceğini taahhüt etmişler ve Adana Mutabakatını imzalamışlardır.

Adana Mutabakatı çerçevesinde:

- Suriye PKK'nın terör örgütü olduğunu kabul etmiştir. Ülkesindeki tüm PKK ve yan kuruluşlarının faaliyetlerini yasaklamıştır.
- Suriye, topraklarından kaynaklanan ve Türkiye'nin güvenlik ve istikrarını bozmaya yönelik her faaliyete karşılıklılık ilkesi çerçevesinde izin vermeyecektir. Suriye, topraklarında PKK'nın silah, lojistik ve propaganda yapmasına kesinlikle izin vermeyecektir.
- Suriye, ülkesinde PKK'nın eğitim ve barınma amaçlı kamplar açmasına izin vermeyecektir.
- Dışarıdaki PKK unsurlarının Suriye'ye girişine izin verilmeyecektir.
- Suriye ülkesinin topraklarını PKK mensuplarının 3. ülkelere geçiş için kullanmasına müsaade etmeyecektir.
- Suriye, PKK mensuplarının topraklarına girmemesi için tedbirler alacak ve sınır kapılarını bu konuda talimatlandıracaktır.
- PKK kampları şu andan itibaren faaliyette değildir ve kesinlikle faaliyete geçmelerine izin verilmeyecektir.
- Birçok PKK'lı tutuklanmış ve adalete teslim edilmişlerdir. Listeleri mevcuttur Suriye bu listeleri tevdi etmiştir.
- İki ülkenin üst düzey güvenlik yetkilileri arasında doğrudan telefon hattı oluşturulacaktır.
- Taraflar diğerinin diplomatik temsilciliklerine ikişer özel yetkili görevli atayacaklar, bu görevliler misyon şefleri tarafından bulunulan ülke yetkililerine takdim edileceklerdir.
- Türk ve Suriye tarafları, Lübnan'ında muvafakatının alınması kaydıyla PKK terörü ile mücadele konusunu 3'lü çerçevede ele almayı kararlaştırmıştır³⁸⁹.

³⁸⁹ 20 Ekim 1998 Anada Mutabakatı Kanun Metni için detaylıca bkz. <http://www.tbmm.gov.tr/d23/1/1-1009.pdf> (14.09.2016).

Suriye yönetimi yapmış olduğu bu mutabakat ile sözü edilen hususların uygulanması ve somut adımların atılması için gerekli tedbirleri alacağını taahhüt etmiştir. Türkiye bu mutabakat ile teröre ve terör destekçisi Suriye'ye karşı büyük bir başarı kazanmıştır. Zira bu anlaşma ile Hafız Esad yönetimi Türkiye'nin her isteğini kabul etmiştir. Terör örgütlerine verdiği desteği devlet politikası haline getiren Hafız Esad yönetimi bu mutabakat ile hem PKK'ya verdiği desteği çekmek zorunda kalmış hem de Türkiye'ye başta Suriye olmak üzere tüm ülkelere bu konuda taviz vermeyeceğini açıkça göstermiştir.

İki ülke arasında 1998 Adana Mutabakatı ile başlatılan normalleşme sürecinde, 1999 yılındaki Birleşmiş Milletler toplantısı sırasında Türkiye Dışışleri Bakanı İsmail Cem ile Suriye Dışışleri Bakanı Faruk El Şara'nın yapmış oldukları görüşmelerde ulaşılan ilkelere doğrultusunda iki ülke ilişkilerindeki normale süreci ivme kazanmıştır.

SONUÇ

Türkiye-Suriye ilişkilerinde kriz dönemlerinin değerlendirildiği bu çalışmada ilk olarak karşımıza İskenderun Sancak sorunu çıkmıştır. Fransa'nın 1936 yılında Suriye'ye bağımsızlık verme süreci Türkiye tarafından büyük bir memnuniyet ile karşılanırken Sancak bölgesinin azınlık olarak Suriye'ye bırakılması büyük bir tepki gösterilmiştir. Türkiye, Suriye ve Lübnan'a tanınan bağımsızlık hakkının İskenderun Sancağına da tanınması istenmiş; ancak Türkiye'nin teklifi Fransa tarafından Suriye'nin bölünmesine neden olabileceği ve mandater devlet olarak buna haklarının olmadığı gerekçesiyle reddedilerek konu Fransa tarafından Milletler Cemiyetine taşınmış ve konu uluslararası bir hal almıştır. Bu minval üzerine Mustafa Kemal Atatürk dönemin siyasal konjonktürünü göz önünde bulundurarak Fransa ile imzalanmış olan dostluk anlaşmalarını askıya almış, diğer yandan da izlediği dâhiyane strateji ile Fransa'nın Hatay'ın bağımsızlığını tanımamasını sağlamıştır. Ancak Fransa ve Suriye, Hatay Devleti'nin bağımsızlığını ve Türkiye'nin bölge üzerindeki hâkimiyetini kabul etmeyerek Hatay devletine karşı birçok baskı ve yıldırma hareketine başvurduğu da görülmüştür. Yalnız burada Fransa'nın Hatay'ın bağımsızlığına onay verirken pekte istekli olmadığı hatta Avrupa'da cereyan eden hadiselerden mütevellit mecbur kaldığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Arnavutluk'un ve Çekoslovakya'nın işgali savaş çanlarının kimin çaldığını apaçık göstermiştir. Binaenaleyh Fransa sesi duyulan savaşın Akdeniz'e yayılması durumunda Türkiye ile işbirliği yapmak için Türkiye'nin Hatay konusundaki isteklerini kabul etmek zorunda kalmıştır.

Hatay konusu Suriye açısından ise Türkiye ile arasında ihtilaf oluşturacak bir mesele olarak ortaya çıkmıştır. Suriye, 1946 yılında bağımsızlığını kazanmasından sonraki süreçte Hatay'ı kendi sınırları içerisinde kabul etmiş ve konuyu hem ulusal hem de uluslararası arenada propaganda aracı olarak kullanarak çıkar sağlamaya çalışmıştır. Aynı şekilde Baas Partisi'nin iktidara gelmesiyle birlikte de sürekli gündemde tutularak bir iç ve dış politika aracı olarak kullanılmaya devam edilmiş ve Türkiye'ye karşı düşmanca bir tutum içerisine girilmiştir. Baas Partisi, Suriye milliyetçiliğinden ziyade Arap milliyetçiliği yaparak "Büyük Suriye" düşüncesiyle sınırları Toros Dağlarından başlayarak Ürdün, Irak ve Mısır'ı içerisine alan bölgede "Büyük Suriye"yi kurma ideali sonucunda Hatay Türkiye

ile aralarındaki en büyük ihtilaf meselesi olarak gündemdeki yerini korumaya devam etmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den toprak, boğazlardan üs talep etmesi ve çevre ülkelere Komünist ideolojisini empoze etmesi üzerine Türkiye içine düştüğü siyasi yalnızlıktan kurtulmak için Batı Bloku içerisine girmeyi tercih etmiştir. Türkiye böylelikle değişen dünya konjonktüründe Batı dünyasının içerisinde yer almıştır. İngiltere'nin Orta Doğu'daki yerini ABD'ye bırakarak Arap devletlerinin bağımsızlıklarını tanıması, Arap ülkelerinin bağımsızlıklarını kazandıktan sonraki süreçte takındıkları Batı karşıtı tutum, İsrail'in kurulmasına verdikleri tepkiler ve Batılı devletlerin Arap devletlerinin işlerine olan müdahaleleri Orta Doğu'da hızla sol-Marksist görüşlerin yayılmasına neden olmuştur.

Sovyetler Birliği'nin Arap devletleri ile askeri ve ekonomik işbirliği yapması başta Türkiye olmak üzere tüm Batılı devletleri tedirgin etmiştir. ABD ve İngiltere'nin Sovyetleri çevrelemek üzere Türkiye'nin öncülüğünde yürüttüğü Orta Doğu savunma planı, Arap devletlerinin Batı karşıtı tutumları ve Bağdat Paktı'na katılmayı reddederek kendi aralarında bir birlik oluşturma düşünceleri Türkiye ile Arap devletlerini karşı karşıya getirmiştir. Mısır'da Cemal Abdülnasır'ın başa geçmesi, Suriye'de art arda gelen askeri darbeler, yönetimdeki sol-Marksist grupların ağırlığının artması ve Sovyetlerin bölgeye yayılma çabaları Orta Doğu'yu adeta bir kaynayan kazan haline gelmesine neden olmuştur.

Diğer taraftan Suriye Genelkurmay Başkanlığına Marksist bir generalin getirilmesi ve Sovyetler Birliği'nden askeri yardımlar alması Türkiye'nin Komünist devletlerce sarılma korkusu yaşamasına neden olmuştur. Bu durum karşısında ABD'nin Eisenhower Doktrini ile Türkiye'yi desteklemesi, gerektiği takdirde Orta Doğu'ya askeri müdahaleye hazır olduğunu belirtmesi üzerine ABD ve SSCB arasındaki "Soğuk Savaşın" Orta Doğu'da sıcak çatışmaya dönüşebileceği ihtimalini ortaya çıkarmıştır.

Arap ülkeleri, kendilerine sınır komşusu olmayan Sovyetler Birliği'ni hiçbir zaman bir tehdit unsuru olarak görmemişler, sürekli işlerine müdahale eden Batılı devletleri sömürgeci olarak nitelendirmişlerdir. Türkiye'nin Batı bloğunun içinde yer almasından mütevellit başta Suriye olmak üzere Arap devletleri ile ilişkileri istenilen seviyede olmamıştır. Menderes dönemi ile ivme kazanan uluslararası diplomasi Orta Doğu'nun ya da Arap dünyasının lideri olma düşüncesi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. İsrail'i tanıması ve işbirliği anlaşmaları imzalaması Arap devletleri ile arasının açılmasını neden olmuştur.

Bu süreçte Türkiye'nin Orta Doğu'daki en büyük başarısı Bağdat Paketi'nin imzalaması olmuştur. Türkiye, Orta Doğu'nun Arap olmayan devletlerinden İran ve İsrail ile ilişkilerini geliştirmesine rağmen Arap devletleri tarafından Batı'nın Orta Doğu'da temsilcisi ya da stratejik ortağı olarak görülmüştür.

Soğuk Savaş sürecinde Orta Doğu devletleri ile olan ilişkilerinde ilerleme kaydedemeyen Türkiye, 1970'li yıllarda Fırat ve Dicle Nehirleri üzerine barajlar inşa etmeye başlamasıyla Suriye ile Fırat ve Dicle Nehirlerinin paylaşımı noktasında karşı karşıya kaldığı görülmüştür. Suriye'nin söz konusu nehirleri ortak kaynak niteliği taşıdığı gerekçeyle uluslararası sular olarak kabullenmesi ve kazanılmış haklar olduğunu iddiası yeni bir bölgesel sorunu doğurmuştur. Nehirlerin paylaşımı meselesi Türkiye-Suriye arasındaki ikili diplomatik ilişkilerin yeni parametreleri arasına girmiştir. Suriye yönetiminin söz konusu nehirlerin paylaşımı ile ilgili ileri sürdüğü tezlerde; Türkiye'nin nehirleri ve su yollarını kontrolü altına alarak bölge ülkeleri üzerinde hegomonik bir yapı oluşturmak istediği ile ilgili bir düşünce yapısı içerisine girdiği görülmüştür. Suriye yönetimi Türkiye'nin ileri sürdüğü "Barış Suyu Projesi"ne siyasi olarak yapılmış ve Orta Doğu ülkelerini kontrol altına almak için ortaya atılmış bir plan olarak yaklaşmıştır.

Darbelerin birbirini izlediği Suriye'de Hafız Esad dönemi ile birlikte komşu devletlerle olan sorunlarda siyasi ve askeri üstünlük sağlanamaması üzerine o devletleri içten yıpratma ve iç çalkantılara sürüklenme gibi politikalar ele alınmıştır. Binaenaleyh, Hafız Esad yönetimi terörizmi bir silah olarak kullanma yoluna giderek güney komşusu İsrail'e karşı bazı Filistinli grupları, kuzey komşusu Türkiye'ye karşı su ve Hatay konusunda ilk başta ASALA'yı akabinde PKK'yı bir dış politika aracı olarak kullanmıştır. Terörist gruplara sağladığı destek, neredeyse Suriye'nin en büyük dış politika argümanı haline gelmiştir. Bu süreç içerisinde Suriye'nin komşularıyla yaşadığı siyasi gerilim Suriye'nin bölgede yalnızlaşmasına neden olmuştur. Ayrıca Suriye yönetimi bu süreçte terör örgütlerinin yanında Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve Yunanistan gibi Türkiye'ye muhalif devletlerle de iş birliği yapmak suretiyle Türkiye'nin Milli güvenliğine tehdit oluşturmaya devam etmiştir. Türkiye ise Suriye'nin Orta Doğu'daki en büyük hasmı diyebileceğimiz İsrail ile iş birliği yapmayı seçmiştir. Suriye, Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile Orta Doğu'da en güçlü destekçisini yitirmiş, böylelikle kuzeyden Türkiye ve güneyden İsrail tarafından abluka altına alınma korkusuyla karşı karşıya kalmıştır. 1990'lı yıllarda PKK terör örgütüne açıktan verdiği desteği daha da arttırarak söz konusu iki ülkeyi yıpratmaya çalışmıştır. Ancak

1998 krizi ile birlikte amacına ulaşamayacağını anlayarak Türkiye ile anlaşma yoluna gitmiştir.

Günümüzde yaşanan Suriye krizine bakıldığında Arap Baharı ön plana çıkmakla birlikte Baas Partisi'nin yıllardır Suriye'de kurmuş olduğu sistemin bir sonucu olduğu da görülmektedir. Suriye'nin Soğuk Savaş'ın başlangıcından itibaren bir yandan Batı karşıtı bir tutum sergilemesi bir yandan da Sovyetler ile işbirliği yapması dış politikada yalnızlaşmasını sağlayan ve komşularıyla sorunlar yaşamasına neden olan en önemli nokta olarak göze çarpmaktadır. Suriye'nin 1946 yılında Fransa'dan bağımsızlığını kazandığı tarihten itibaren kuzey komşusu Türkiye ile Hatay, 1957 krizi su sorunundan dolayı bir mücadele içerisinde olduğu ve her platformda Türkiye'ye muhalif olduğu görülmüştür. Bu bağlamda Suriye yönetimi 1970'li yıllardan itibaren siyasi ve askeri üstünlük sağlayamadığı komşularını içten yıpratma ve iç çalkantılara sürükleme gibi politikaları ele alarak terörist bir silah olarak kullanması günümüz dış politika sorunlarının ve iç çalkantılarının öncülleri arasında yer almıştır. Suriye yönetiminin Türkiye'ye karşı takınmış olduğu olumsuz tavır iki ülke ilişkilerinin bozulmasına neden olmuştur. Suriye yönetiminin Arap Baharı süreciyle kendi halkına zulüm ve baskı uygulaması Türkiye'ye doğru büyük bir mülteci akınına neden olurken, bu süreçte yaşanan iç karışıklık ülkenin etnik ve ideolojik olarak parçalanmasına ve Türkiye sınırında gayri meşru oluşumların varlığına zemin hazırlamıştır. Böyle bir durumda Türkiye'nin Suriye iç siyasetine müdahil olması ve kendi Milli güvenliği için sınır hattındaki gayri meşru oluşumları engellemesi kaçınılmaz olmuştur.

KAYNAKÇA

- ACAR**, Ünal, *A'dan Z'ye Terörizm*, Kripto Basım Yayınları, Ankara 2012.
- ACHCAR**, Gilbert, *Kaynayan Orta Doğu: Marksist Aynada Orta Doğu*, Çev. Rida Şimşekel, İthaki Yayınları, İstanbul 2004.
- AKBAŞ**, Zafer, “ABD’nin Orta Doğu Politikalarının Sürdürülebilirliği ve Orta Doğu’da Güç Mücadelesi” *History Studies International Journal Of History*, ABD ve Büyük Orta Doğu İlişkileri Özel Sayısı, 2011, s.1-18.
- AKBAŞ**, Zafer, **MUTLU**, Çiğdem, “Uluslararası Politikada Irak ve Suriye’nin Sınırşan Su Sorununa Yaklaşımı ve Türkiye: Beklentiler ve Gerçekler”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2012, S. 1, s. 213-240.
- AKÇA**, Çağatay, *Sınırşan Sularla İlgili Uluslararası Hukuki Metinlerin Değerlendirilmesi*, (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi), Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Ankara, 2014.
- AKDOĞAN**, M. Selim, *36. Paralel ve Orta Doğu*, Nübihar Yayınevi, İstanbul 1995.
- AKKAYA**, Bülent, “Türkiye’nin NATO üyeliği ve Kore Savaşı”, *Akademik Bakış Dergisi*, 2012, S. 28, s. 1-20.
- AKTEL**, Mehmet, **GÜRKAYNAK**, Muharrem, “Küreselleşen Terörizm: Bir Etkileşim Çalışması” 38. ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, Akdvetyk Yayınevi, Ankara 2011, s. 77-88.
- ALBAYRAK**, Mustafa, “Demokrat Parti Döneminde Türk Dış Politikası”, Ed. Dilşen İnce Erdoğan, Talip Kabadayı, Hüseyin Üretken, Gülay Gündeay, Türk Tarihinde Adnan Menderes Sempozyumu, *Adnan Menderes Üniversitesi Yay.*, Aydın 2012, s. 592-593.
- ALBAYRAK**, Mustafa, “Türkiye’nin Orta Doğu Politikaları (1920-1960)”, *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, Elazığ 2005, C.3, S.2, s.1-63.
- ALBAYRAK**, Mustafa, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2004.
- ALBAYRAK**, Muzaffer, *Türkiye’de Beş Sene: Liman Von Sanders*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2007.
- ALGAN**, Özgür, *PKK Terör Örgütünün Kuruluşu, Faaliyetleri ve Siyasallaşma Süreci*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2012.
- ALİZADE**, Rövsen, “Ermeni Terör Faaliyetlerine Dair”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Mart 2015, S. 5, s. 107-123.
- ALTUĞ**, Yılmaz, *Çekoslovakya Sorunu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1994.
- ARI**, Ökkaş, *Türkiye’nin Orta Doğu Projesinin Doğuşu*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya, 2010.
- ARI**, Tayyar, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, MKM Yayıncılık, V. Baskı, Bursa 2012.
- ARIKOĞLU ÜNDÜCÜ**, Cemile, “Uluslararası sistem ve Terörizm Arasındaki İlişki”, *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Ocak 2011, S.1, s. 8-15.

ARINÇ, Kenan, “Siyasi ve Tarihi Coğrafya Perspektifiyle: Türkiye’nin Terör Sorununun Analizi ve Jeopolitik-Jeostratejik Açıdan Değerlendirilmesi”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2010, S. 5, s. 1-34.

ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*, Timaş Yayınları, İstanbul 2016.

ARMAOĞLU, Fahir, *Türk-Amerikan İlişkileri (1919-1997)*, Kronik Kitap Yayıncılık, İstanbul 2017.

ATABEY, Figen, “İkinci Dünya Harbi Öncesi Türk-İngiliz-Fransız Ortak Deklarasyonu”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2014, C.7, S. 31, s. 296-304.

ATASOY, Fahri, *Küreselleşme ve Milliyetçilik*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2005.

AYDIN, Nurullah, *Türkiye’nin Milli Güvenlik Stratejisi*, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2008.

AYRANCI, Zişan Şirin, *Türkiye-Suriye İlişkileri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2006.

BAĞLIOĞLU, Ahmet, *Orta Doğu Siyasi Tarihinde Dönüşler*, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, No: 11, Elazığ 2006.

BALBAY, Mustafa, *Suriye Raporu*, Kurtiş Matbaacılık, İstanbul 2006.

BALCI, Ali, *Türkiye Dış Politikası İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar*, İstanbul, Alfa Yayıncılık, Birinci Baskı, 2017.

BAŞAR, Cem, *Terör Dosyası ve Suriye*, Uluslararası İlişkiler Araştırma Merkezi, Lefkoşa 1996.

BAYRAMPĞLU, Ali, *28 Şubat Bir Müdahalenin Güncesi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2007.

BAYTAL, Yaşar, “Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (1950-1957)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Kasım 2007, S. 40, s. 545-567.

BENLİ ALTUNIŞIK, Meliha, “Orta Doğu ve ABD: Yeni Bir Döneme Girilirken”, *Orta Doğu Etütleri*, Temmuz 2009, C. 1, S. 1, s. 69-81.

BOLAT, Mahmut, “Genel Hatlarıyla Atatürk Dönemi Türkiye’nin İkili İlişkileri”, *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2006, S. 1 s. 45-74.

BOSTANCI, Mustafa, “Türk-Arap İlişkilerine Etkisi Bakımından Bağdat Paketi”, *Akademik Bakış*, Kış 2013, C. 7, S.13, s.171-184.

BOZKURT, Ceyhan, “Suriye Kürtleri ve PKK”, Ed. Ümit Özdağ, *Küçük Orta Doğu Suriye*, Kripto Yayınları, Ankara 2012.

BULUT, Mehmet Telli, *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-Suriye İlişkileri ve Su Sorunu*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir, 2008.

BULUT, Sedef, “Sovyet Tehdidine Karşı Güvenlik Arayışları: I. ve II. Menderes Hükümetlerinin (1950-1954) NATO Üyeligi ve Balkan Politikası”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Mayıs 2008, S. 41, s. 35-61.

BÜLBÜL, Bilgehan, *Marshall Planı ve Türkiye’de Uygulanışı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır, 2006.

BÜYÜKOĞLU, Yaşar, *Milli Mücadele Döneminde Güneydoğu Anadolu*, Ekin Yayınevi, Bursa 2012.

CABBARLI, Hatem, “Orta Doğu’da Terör Örgütleri ve Suriye’nin Yaklaşımı (Hizbullah, Hamas, PKK)”, Ed. Türel Yılmaz-Mehmet Şahin, *Orta Doğu Siyasetinde Suriye*, Platin Yayınları, Ankara, 2004.

CASANOVA, Julian, *İspanya İç Savaşı’nın Kısa Tarihi*, Çev. Uygur Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul 2015.

ÇAĞLAR, Ali, “Terör ve Örgütlenme”, *Amme İdaresi Dergisi*, Eylül 1997, S. 3, s. 119-133.

ÇAĞRI, Erhan, “Avrupa'nın İntiharı ve İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Temel Sorunlar”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 1996, S.1 s. 259-273.

ÇANAK, Erdem, “Atatürk'ün Adana Ziyaretleri”, Ankara, *Atatürk Araştırma Merkezi*, 2014, S. 90, s. 49-81.

ÇELENK, Selim, *Hatay'ın Kurtuluş Mücadelesi Anıları*, Zirem Basımevi ve Bilgisayar Merkezi, Antakya 1997

ÇİMEN, Mehmet, *Milli Güvenlik Stratejisi Açısından Hafız Esad Dönemi Türkiye-Suriye İlişkileri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 2016.

DAGISTAN, Adil, **SOFUOĞLU**, Adnan, *İşgalden Katılıma Hatay*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2008.

DAM, Nikolaos Van, *Suriye'de İktidar Mücadelesi*, Çev. Semih İdiz-Aslı Falay Çalkıvık, İletişim Yayınları, Kahire 1996.

DAVİŞA, Adid, *Arap Milliyetçiliği Zaferden Umutsuzluğa*, Çev. Lütü Yalçın, Literatür Yayıncılık, İstanbul 2004.

DAWN, C. Ernest, *Osmanlıcılıktan Arapçılığa*, Çev. Bahattin Aydın-Taşkın Temiz, Yöneliş Yayınları, İstanbul 1998.

DELİGÖZ, Ergün, *IRA Terör Örgütünün Dil Politikası*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2015.

DEMİR, Şerif, *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes (1930-1960)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2009.

DERUPOĞULLARI, Canan, *Suriye'nin İç Politika-Dış Politika İlişkisi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, 2012.

DOĞAN, Nejat, “NATO'nun Örgütsel Değişimi, 1946-1999: Kuzey Atlantik İttifakından Avrupa Atlantik Güvenlik Örgütü”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Erzurum 2005, S. 3, s. 69-108.

DURSUN, Abdulkadir, *Sınırtaş Suların Fırat ve Dicle Nehirlerinin Türkiye, Suriye ve Irak İlişkileri Üzerine Etkileri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2006.

DURSUN, Soner, “Türkiye'nin Güvenlik Algılamasındaki Değişim: 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi Sonrası Dönem”, *ÇİTAD*, 2008/Bahar-Güz, S. VII/16-17, s. 421-433.

EFE, Aydın, “Antep Savunması Bir Albayın Hatıratı”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum 2015, S. 53, s. 221-253.

ERCİYES, Erdem, *Orta Doğu Denklemi Türkiye-Suriye İlişkileri*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2004.

ERGİL, Doğu, “Uluslararası Terörizm”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Ankara 1992, S. 3, s.139-143.

ERGÜÇ, Ayzen, *1939-1945 Yılları Arasında İzlenen Türk Dış Politikası Ekseninde Türk-Yunan İlişkileri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2015.

EROĞLU, Hamza, “Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetini Yaratın Tarihi Süreç ve Son Gelişmeler”, *Atatürk Araştırma Merkezi*, Kasım 2002, C.18, S. 54, s. 735-793.

ERTEM, Barış, “Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk-Sovyet İlişkileri (1939-1947)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi/The Journal of International Social Research*, Spring 2010, S. 11, s. 252-273.

EŞEL, Gökhan, “Demokrat Parti Dönemi Türk-Amerikan ilişkilerinde Basın Sansürü ve Pulliam Davası”, *TÜBAR*, Bahar 2011, s.145-162.

FIĞLALI, Ethem Ruhi, “Hâriciler”, *DİA*, C. 16, s. 169-175.

FİLİZ, Mustafa, *Hatay'ın Kurtuluş Mücadelesinde Türk Ordusu*, Sabah Ofset Basım ve Yayın, İskenderun 2010.

FRASER, T.G., **MANGO**, A., **MCNAMARA**, R., *Modern Orta Doğu'nun Kuruluşu*, Çev. Füsün Doruker, Remzi Kitabevi, İstanbul 2011.

GAYTANCIOĞLU, Kaan, *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-Suriye İlişkilerinin Orta Doğu Politikasına Etkisi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2008.

GERGER, Haluk, *ABD, Orta Doğu, Türkiye*, Yordam Kitap, İstanbul 2012.

GERGER, Haluk, *Kan Tadı: Belgelerle ABD'nin KARA Tarihi*, Yordam Kitap, İstanbul 2012.

GERGER, Haluk, *Türk Dış Politikasının Ekonomi Politikası: Soğuk Savaştan Yeni Dünya Düzenine*, 3. Baskı, Yordam Kitap, İstanbul 2012.

GÖKÇE, Ali Fuat, "Post Modern Terörizm ve Musul-Kerkük-Halep", *Yeni Türkiye Dergisi Misak-ı Milli Özel Sayısı*, Ocak-Şubat 2017, S. 93, s. 740-750.

GÖKTEPE, Cihat, **SEYDİ**, Süleyman, "Soğuk Savaş Başlangıcında Türk Dış Politikası", *Biliş Dergisi*, Kış 2015, S. 12, s. 197-222.

GÜNDOĞDU, Serkan, *Türkiye-Suriye İlişkilerinde Su Sorunu ve Terörizme Etkisi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2011.

GÜNER, Zekai, "Antep Savunması ve Ali Şefik Özdemir Bey'in Faaliyetleri", *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2007, S. 6, s. 49-65.

HALİFEOĞLU, Meral, "1945-1950 Yılları Arasında Çok Partili Hayata Geçişte Türk Amerikan İlişkileri Çerçevesinde Adnan Menderes", Ed. Dilşen İnce Erdoğan, Talip Kabadayı, Hüseyin Üretken, Gülay Gündeay, *Türk Tarihinde Adnan Menderes Sempozyumu*, C. II, Adnan Menderes Üniversitesi Yayını, Aydın 2012, s. 523-545.

HALLIDAY, Fred, *Orta Doğu Hakkında 100 Mit*, Çev. Can Cemgil, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008.

HARMANCIOĞLU, Nilgün, **ÇETİNKAYA**, Cem, P., "Su Yönetiminde İklim Değişikliği Etkilerinin Değerlendirilmesi", *Dokuz Eylül Su Kaynakları Yönetimi ve Uygulama Merkezi*, İzmir 2014, s. 1-3.

Heyet, Türkiye Barolar Birliği, *Türkiye ve Terörizm (Rapor)*, Türkiye Barolar Birliği Yayınları: 107, Ankara 2006.

HÜLAGÜ, M. Metin, **ŞAŞMAZ**, Musa, **ATHUR**, İbrahim Ethem, **KARACA**, Taha Niyazi, **ÇOLAK**, Mustafa, **KARACAKAYA**, Recep, *Tarihte Türkler ve Ermeniler: Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Yabancı Devletler*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

IRMAK, Özge, *Adnan Menderes'in Yurt Dışı Gezileri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 2009.

İŞİK, Salih, *Balkan Antantı, Balkan Paketi ve Türkiye*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2011.

İGDEMİR, Uluğ, *Sivas Kongresi Tutanakları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999.

İRTEM, Barış, "Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı", *Balıkesir Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Balıkesir 2009, S. 21, s. 377-397.

İŞERİ, Reyhan, *Türkiye'de Etnik Terör: ASALA ve PKK Örneği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008.

KALAYCI, İrfan, "Orta Doğu'nun Kült Sorunu-"Su": Sosyo-Ekonomik ve Jeo-Ekonomik Bir Tahlil", *Avrasya Etüdleri Dergisi*, 2013-1, S. 4-3, s. 45-78.

KARABULUT, Kerem, “11 Teşrinisani 1942 Tarihli Varlık Vergisi’ne Bir Bakış”, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Erzurum 2005, S. 27, s. 325-339.

KARAKILÇIK, Yusuf, “Küresel Aktörlerin Su Stratejileri ve “Bölgesel Su Birliği” Gerekliliği: Avsubir”, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, İlkbahar 2011, S. 1, s. 74-90.

KARAKOÇ, Ercan *Geçmişten Günümüze Ermeni Komiteleri ve Terörü*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2009.

KARAKOÇ, Ercan, “Türkiye-Suriye İlişkileri”, *IV. Türkiye’nin Güvenliği Sempozyumu*, Elazığ, 2004, s. 448

KARL, E. Meyer, **SHAREEN**, B. Brysac, *Orta Doğu Tarihi: Kral Yaratanlar*, Çev. Emine Eminel, Akılçelen Kitaplar, Ankara 2016.

KAYAR, Mustafa, *Türk Amerikan İlişkilerinde Irak Sorunu*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2003.

KEMAL, Cemal, “Birinci Dünya Savaşı’nda Gazze’yi Nasıl Kaybettik?”, *A. Ü. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Ankara 2014, S. 55, s. 125-176.

KEMAL, Cemal, “Osmanlı’nın Filistin Cephesi’ndeki Son Muharebesi”, *A.Ü. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Ankara 2010, S. 45, s. 37-69.

KILIÇ, Recep, *Truman Doktrini ve Marshall Planı’nın Türk Basınına Yansımaları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Erzurum, 2015.

KILIÇ, Selim, “Küresel İklim Değişikliği Sürecinde Su yönetimi”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, İstanbul 2008, S. 39, s. 161-184.

KINALI, Rıza Halil, *Terörizmin Dil Politikası: ETA Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2015.

KIRKICI, Duygu Doğu, *Sınırşan Sular Bağlamında Türkiye, Suriye ve Irak İlişkileri*, Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Ankara 2014.

KİBAROĞLU, Ayşegül, “Orta Doğu’da Barışın ve Çatışmaların Sebepleri-Tarih ve Geleceği”, Ed. Konrad Adenauer Vakfı, *Orta Doğu’nun Siyasi ve Stratejik Durumu*, Ofset Fotomat, Ankara 2004, s. 7-12.

KOÇ, Engin, “ABD Dış Politika Doktrinlerinin Orta Doğu’ya Yansıması”, 2. Uluslararası Çin’den Adriyatik’e Sosyal Bilimler Kongresi: Kongre Kitabı, *İktisadi Kalkınma ve Sosyal Araştırma Derneği Yay.*, Mayıs 2016 Hatay.

KODAMAN, Timuçin, *Fırat-Dicle Meselesi ve Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkisi*, Asil Yayın Dağıtım Şirketi, Ankara 2007.

KODAZ, Yusuf, “Bağımsız Suriye İçin Atılan İlk Adım: Fransa-Suriye Antlaşması ve Türk Kamuoyu (9 Eylül 1936)”, *TAD*, 2016, S. 59, s. 213-237.

KOLOĞLU, Orhan, *Türk-Arap İlişkileri Tarihi*, Tarihçi Kitapevi, İstanbul 2017.

KOR, Zahide Tuba, *Orta Doğu’nun Aynası: Lübnan*, Gümüş Ofset, İstanbul 2009.

KORKMAZ, Sait, “Menders Dönemi Türkiye-Suriye İlişkileri (1950-1960)”, *Asia Minor Studies Dergisi*, Ocak 2016, S.7, s. 55-99.

KURAS, Fatih, “Suriye’de Baas Hareketi”, Ed. Ümit Özdağ, *Küçük Orta Doğu Suriye*, Kripto Yayınevi, Ankara, 2012, s. 39-60.

KURBAN, Vefa, “1950-1960 Yıllarında Türkiye ile Sovyetler Birliği Arasındaki İlişkiler”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi/Journal Of Modern Turkish History Studies*, Bahar 2014, S. 28, s. 227-256.

KUTSAL, Elif, “İsrail-Filistin İhtilafı Özelinde Politik bir Araç Olarak Su”, *Bilge Stratejisi*, 2009, S.1, s. 88-99.

KÜÇÜKVATAN, Mahir, “Soğuk Savaşın Türk Dış Politikasına Etkileri Ve 1957 Türkiye-Suriye Bunalımı”, *ÇTTAD*, Güz 2011, S. 23, s.73-91.

KÜÇÜKVATAN, Mahir, *1957 Türkiye-Suriye Bulanımı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2011.

MALKOÇ, Eminalp, “Türk Basınında Truman Doktrini ve Türkiye’ye Amerikan Yardımları (1947-1950)”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 2006, S. 9, s. 89-127.

MELEK, Abdurrahman, *Hatay Nasıl Kurtuldu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.

MEMİŞ, Ekrem, *Kaynayan Kazan Orta Doğu*, Çizgi Kitapevi, Konya 2002.

MERCAN, H. Hüseyin, *Suriye: Rejim ve Dış Politika*, Açılık Kitap Yayıncılık, İstanbul 2012.

MUMCU, Cumhur, **KAHRAMANER**, Yasemin, “Oyun Teorik Yaklaşımla 1998 Türkiye-Suriye Krizinin Analizi”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi*, Temmuz 2004, S. 6, Yıl 3, s. 117-149.

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK, *Nutuk*, Sad. Zeynep Korkmaz, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2005.

MUTLU, N. Yücel, *Misak-ı Milli’de İkinci Kazanç/İkinci Kayıp Bugünkü Suriye Sınırlarımız ve Halep*, Önder Matbaacılık, Ankara 2012.

MÜTERCİMLER, Erol, **ÖKE**, Mîm Kemal, *Düşler ve Entrikalar Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası*, Alfa Yayınevi, İstanbul 2004.

NUR, Bilge-Criss, “Türkiye-NATO İttifakının Tarihsel Boyutu”, *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi*, Yaz 2012, S. 6, s. 1-28.

OĞUZAY, Sabri Cumhur, *Türkiye-Suriye İlişkilerinde Su ve Terör Sorunu*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009.

ORAN, Baskın, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2016.

ÖKTEM, Emre, “Uluslararası Hukukta Terörizm”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi*, 2004, C. 3, S. 5, s. 133-147.

ÖNAL, Buket, **ULTAN**, Mehlika Özlem, “Balkan Paktı (1934) ve Dışarıdaki Yansımaları”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Bursa 2012, S. 22, s. 65-84.

ÖNAL, Hür Emre, *Suriye’nin Terör ile İlişkilendirilme ve Terör Politikaları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Orta Doğu Araştırma Enstitüsü, İstanbul, 2010.

ÖNCÜ, Ali Servet, **EKİNCİ** Oğuzhan, “İkinci Dünya Savaşı Öncesi Beklenmeyen Gelişme: 23 Ağustos 1939 Tarihli Alman Rus Paktı”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.2, Ağustos 2018, 241-263.

ÖZ, Mustafa, “Haşîşiler”, *DİA*, C. 16, s. 418-419.

ÖZATEŞ, H. Hakan, *Türk Basınında Kore Savaşı (1950-1952)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010.

ÖZÇER, Akın, *Çoğul İspanya, Anayasal Sistemi ve Ayrılıkçı Terörle Mücadele Modeli*, İmge Kitapevi, Ankara 2006.

ÖZEL, Merve Suna, “Rusya’nın Sıcak Denizlerdeki Son Kalesi: Suriye”, Ed. Ümit Özdağ, *Küçük Orta Doğu Suriye*, Kripto Yayınevi, Ankara 2012, s. 123-150.

ÖZELLER, Meriç, *Boğazlar Meselesi, Lozan ve Montrö*, Aydınlik

ÖZERKMEN, Necmettin, “Terör, Terörizm ve Radikal İslamcı Terör”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 2004, s. 2, s. 247-265.

ÖZKAYA DUMAN, Olcay, **BİRSEL**, Hakan, “Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası ve Bu Politikanın Dinamiklerine Etki Eden Gelişmeler”, *Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Dergisi*, 2012, S. 1, s. 299-318.

ÖZMEN, Süleyman, *Orta Doğu'da Etnik, Dini Çatışmalar ve İSRAIL*, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, İstanbul 2002.

PALABIYIK, Mustafa Serdar, "Sadabad Paktı (8 Temmuz 1937): İttifak Kuramları Açısından Bir İnceleme", *Orta Doğu Etütleri Dergisi*, Temmuz 2010, S. 3, s. 147-179.

PEHLİVANLI, Hamit, **SARINAY** Yusuf, **YILDIRIM**, Hüsametdin, *Türk Dış Politikasında Hatay (1918-1939)*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara 2011.

ROBERTS, Hugh, *Savaş Meydanı Cezayir 188-2002: Çökmüş Bir Rejime Dair İncelemeler*, Çev. Zehra Savan, Kapı Yayınları, İstanbul 2006.

SAİTKORKMAZ, Mehmet, *Türkiye-Suriye İlişkileri (1946-1960)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, 2015.

SANCAKTAR, Caner, "Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikasına Marksist Yaklaşım", *Bilge Strateji*, Güz 2011, S. 5, s. 25-98.

SARAÇLI, Murat, "Uluslararası Hukukta Terörizm" *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2007, s. 1-2, s. 1041-078.

SARI, Emre, *XX. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Nokta E-Book Publishing Yayıncılık, Antalya 2016.

SARI, Mustafa, "Terörden Siyasete Dünya Ermeni Kongreleri", *Akademik Bakış Dergisi*, 2015, S. 16, s. 147-170.

SARIKOYUNCU DEĞERLİ, Esra, "Lozan Barış Konferansı'nda Musul", *Balikesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Aralık 2007, S. 18, s. 127-140.

SARINAY, Yusuf, "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası ve Hatay", *Atatürk Araştırma Merkezi*, 2001, s. 3-65.

SCHNEER, Jonathan, *Balfour Deklarasyonu: Arap-İsrail Çatışmasının Kökenleri*, çev. Ali Cevat Akkoyunlu, Kırzımı Kedi Yayınevi, İstanbul 2011.

SEYDİ, Süleyman, "Demokrat Parti'nin Dış Politikada Alternatif Arayışı (1957-1960)", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2011/2, S. 14, s.1-16.

SHUVAL, Hillel, "Su ve Güvenlik: İsrail ve Suriye Arasında Su Çatışması Kaçınılmaz Mıdır?", Ed. Augustus Richard Norton, *Büke Yayınları*, İstanbul 2000, s. 59-77.

SONER, Çelik, *Sınırtaşın Sular Kapsamında Dicle ve Fırat Nehirlerinin Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkisi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2013.

SONYEL, Salahi R., *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.

SÖKMEN, Aşkın İnci, *İdeoloji Boyutu ile PKK Terör Örgütü*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2012.

SÖKMEN, Tayfur, *Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992.

ŞAHİN, İsmail, **ŞAHİN**, Cemile, **ŞÜKÜR**, İsmail, "Orta Doğu'da Emperyalist Güçlerin Gizli Oyunu: Sykes-Picot Anlaşması", *The Journal of Academic Social Science Studie*, Adıyaman 2015, S. 38, s. 241-262.

ŞAHİN, Mehmet "Türkiye'nin Su Sorunu", Ed. Türel Yılmaz, Mehmet Şahin, *Orta Doğu Siyasetinde Suriye*, *Platin Yayınları*, Ankara 2004.

ŞAHİN, Mustafa, **ŞAHİN**, Cemile, "Suriye'nin Son Osmanlı Valisi Tahsin (Uzer) Bey'in Suriye Valiliği ve Mustafa Kemal Paşa ile Buradaki Çalışmaları" *Sosyal Bilimler Dergisi*, Kilis 2011 S. 2, s. 1-27.

ŞEN, Sabahattin, *Orta Doğu'da İdeolojik Bulanım: Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi*, Birey Yayıncılık, İstanbul 2004.

ŞENEL, Burak, “İsrail Devleti’nin Kuruluşunda Türkiye’nin İsrail’i Tanıma Süreci”, *Akademik Orta Doğu*, 2014, S. 1, s. 153-178.

ŞİRİN, Mustafa, *Türkiye’nin Jeopolitik Öneminden Kaynaklanan Terör Faaliyetleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2007.

TAŞDEMİR, Fatma, *Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Ülkeleri Dışında Münferiden Güç Kullanma Yetkisi*, USAK Yayınları, Ankara 2006.

TEKİN, Mehmet, *Hatay Tarihi Osmanlı Dönemi*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2000.

TOPAL, Ahmet Hamdi, *Uluslararası Hukukta Devlet Destekli Terörizme Karşı Kuvvet Kullanma*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2004.

TOPRAK, Lokman, “Entegre ve Sürdürülebilir Kalkınma Anlayışı ile GAP”, *Mukaddime*, 2010, S. 2, s. 189-209.

TUNA, Taşkın, *Adnan Menderes’in Günlüğü*, Şule Yayınları, 7. Baskı, İstanbul 2016.

TUNCCEL, Metin, “Dicle”, *DİA*, C. 9, s. 281.

TURAN TÜYLÜ, Esin, “Ulus ve Cumhuriyet Gazetelerine Göre Hatay Sorunu ve Hatay’ın Anavatanına Bağlanması”, *VAKANÜVİS-Uluslararası Tarih Araştırmaları/International Journal of Historical Researches*, Mart/March 2017, S. 1, s. 284-312.

TURAN, Fayik, “Türkiye’nin Su ve Toprak Kaynakları Potansiyeli ve Gelişimi”, *Türkiye Mühendislik Haberleri Dergisi*, 2002, S. 420-421-422, s. 16-19.

TURHAN, Alper, *Türkiye-Suriye İlişkilerinde Süreklilik: Çatışma-Yumuşama Dönemleri ve Arap Baharı Süreci*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya, 2012.

TÜRKMEN, İlter, “Türkiye Cumhuriyeti’nin Ortadoğu Politikası”, Ed. Atilla Sandıklı, Erdem Kaya, *Ortadoğu’da Değişim ve Türkiye*, Bilgesam Yayınları, İstanbul 2014.

UĞURLU, Ö. Andaç, *Rauf Orbay Siyasi Hatıralar*, Örgün Yayınevi, İstanbul 2009.

ULUATAM, Özhan, *Damlaya Damlaya (Orta Doğu’nun Su Sorunu)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1998.

ULUATAM, Özhan, *Damlaya Damlaya Orta Doğu’nun Su Sorunu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1998.

ULUS, Özgür Mutlu, *Türkiye’de Sol ve Ordu (1960-1971)*, İletişim Yayıncılık, İstanbul 2016.

ULUSAN, Şayan, “Türkiye’nin Milletler Cemiyeti’ne (Cemiyet-i Akvam) Girişi”, *ÇTTAD*, Bahar-Güz 2008, S. 16-17, s. 237-258.

UMAR, Ömer Osman, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Atında Suriye (1908-1938)*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2004.

UYANIK, Necmi, **KAŞTAN**, Yüksel, “Birinci Dünya Savaşı’nın seyrinde Rapor ve Mektupların Rolü”, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2016, S. 15, s. 387-424.

ÜNAL, Tahsin, *Türk Siyasi Tarihi 1700- 1958*, Emel Yayınları, Ankara 1977.

ÜZEN, İsmet, “İngilizlerin Kudüs’ü Ele Geçirmesi ve General Edmund H.H. Allenbey’nin Kudüs’e Törenle Girişi” *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Elazığ 2009, S. 2, s. 329-344.

YAMAN, Ahmet Emin, “Kore Savaşı’nın Türk Kamuoyuna Yansıması”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Mayıs –Kasım 2005 S. 37-38, s. 231-245.

YAVUZ, Mustafa Yahya, *Cumhuriyet Döneminde Türkiye, Irak ve Suriye Arasındaki Sınır Suların Yönetimi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2009.

YEŞİLBURSA, Behçet Kemal, “Bağdat Paketi”, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2011, S. 6, s. 85-100.

YILDIZ, Dursun, “Doğu Akdeniz ve Manavgat Çayı Su Temin Projesi”, *TMMOB Su Politikaları Kongresi*, DSİ Genel Müdürlüğü, s. 603-615.

YILDIZ, Dursun, *Su'dan Savaşlar*, Truva Yayınları, İstanbul 2010.

YILDIZ, Yavuz Gökalep, *Oyun İçinde Oyun: Büyük Orta Doğu*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2004.

YILMAZ, Hadiye, “Mustafa Kemal-Emir Faysal Anlaşması ve Milli Mücadele Döneminde Suriye-Irak”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Ankara 2014, S. 20, s. 289-306.

YILMAZ, Reha, “Uluslararası Terörizm ve Ermeni Terörünün Analizi”, *Journal of Qafqaz University*, 2006, S. 6, s. 1-14.

YILMAZ, Zeliha, *Siyasi Açından I. ve II. Menderes Hükümetleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.

YİĞİT, İsmail, “Sıffin Savaşı”, *DLA*, C. 37, s. 107-108.

1921 Ankara Anlaşması için... <http://arsiv.marksist.org/tarihte-bugun/2183-20-ekim-1921-fransa-ile-tbmm-hukumeti-arasinda-ankara-anlasmasi-imzalandi> (08.09.2016).

1948 Çekoslovakya Darbesi için... <http://www.devrimcimarksizm.net/sites/default/files/ates-uslu-prag-bahcesinden-prag-baharina-cekoslavyanin-yirmi-yili-1948-1968.pdf> (21.07.2017).

1957 Krizinde Amerikan VI. Filo'sunun Akdeniz'deki rolü için... [https://www.academia.edu/30727027/1957 T%C3%9CRK%C4%B0YE SUR%C4%B0YE KR_%B0](https://www.academia.edu/30727027/1957_T%C3%9CRK%C4%B0YE_SUR%C4%B0YE_KR_%B0) (25.07.2017).

1982 Hama katliamı için... <http://www.yenidenergenekon.com/96-hama-katliami-subat-1982/> (03.04.2018).

1998 krizinin diplomatik yansımaları için... <http://harunayanoglu.blogspot.com.tr/2011/01/1998-turkiye-suriye-bunalm.html> (03.01.2018).

Anada Mutabakatı Kanun Metni için... <http://www2.tbmm.gov.tr/d23/1/1-1009.pdf> (14.09.2016).

ASALA'nın Lübnan yapılanması için bkz...

Birleşik Arap Cumhuriyeti için... https://www.academia.edu/9539590/B%C4%B0R_S%C4%B0YAS%C4%B0_PROJE_OLARAK_B%C4%B0RLE%C5%9E%C4%B0K_ARAP_CUMHUR%C4%B0YET%C4%B0 (13.09.2016).

Cumhuriyet dönemi Türkiye-Mısır ilişkileri için... <http://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/Arda-BA%C5%9E-Atat%C3%BCrk-D%C3%B6nemi-T%C3%BCrkiye-M%C4%B1s%C4%B1r-%C4%B0li%C5%9Fkileri-ve-G%C3%BCn%C3%BCm-%C3%BCze-Etkileri.pdf> (03.01.2018).

Eisenhower Doktrini için... <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=389245> (31.07.2017).

Ermeni Terör Örgütlerinin Suikastları için bkz. <http://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/asala-233> (03.01.2018)

ETA Terör Örgütü için... <http://akademikperspektif.com/2014/11/11/dogusundan-gunumuze-eta-teror-orgutu/> (13.09.2016).

Filistin'in taksim edilmesinde Sovyetler Birliği etkisi için...
<http://ankaenstitusu.com/wp-content/uploads/2017/04/F%C4%B0L%C4%B0ST%C4%B0N-SORUNUyeni.pdf> (05.01.2018).

Golan Tepeleri için... <http://www.bilgesam.org/incele/1307/-bes-soruda-golan-meselesi/#.WYB0e4TyiUk> (01.08.2017).

Golan Tepeleri için... <http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/678/golan-tepeleri-ve-suriye-israil-askeri-guc-dengesi> (31.07.2017).

Hatay Dörtüyl ilk kurşun için... <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-35/millimucadelenin-ilk-kursunun-hatayda-atilmasi-ve-mustafa-kemal-pasa> (02.08.2016).

Misak-ı Milli için bkz.
<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c30/c300111.pdf> (05.08.2017).

<https://www.turkishnews.com/tr/content/2010/12/09/ermeniterororgutleri-asala/> (03.01.2018).

İsrail'in kurulması ve ilk Arap-İsrail Savaşı için...
<http://www.dunyabulteni.net/tarih-dosyasi/212938/israilin-kurulusu-ve-arap-israil-savaslari> (05.01.2018).

Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Atilla Ateş'in söylemi için...
<http://harunayanoglu.blogspot.com.tr/2011/01/1998-turkiye-suriye-bunalm.html> (14.09.2016).

Mesut Yılmaz'ın Suriye ve PKK söylemi için...
<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:iCoSRmedykMJ:www.arastirmax.com/system/files/dergiler/195525/makaleler/1/1/arastirmax-turkiye-suriye-iliskilerinde-teror-sorunu.pdf+&cd=8&hl=tr&ct=clnk&gl=tr> (14.09.2016).

Misak-ı Milli için... KÜÇÜK, Cevdet,
NATO örgütünün tarihi için... <http://www.mfa.gov.tr/nato-tarihce.tr.mfa> (15.09.2016).

NATO örgütünün tarihi için... <http://www.nato.int/history/nato-history.html> (15.09.2016).

Orgeneral Hüseyin Kıvrıkoğlu'nun Türkiye Gazetesi'ndeki değerlendirmesi:
<http://www.turkiyegazetesi.com.tr/gundem/15842.aspx> (08.08.2017).

Orta Doğu Su Sorunu için...
https://www.academia.edu/437624/Ortadoğu_Su_Sorunu_Cozum_Onerileri (10.09.2016).

PJAK için... http://dispolitikaforumu.com/wp-content/uploads/2013/05/Turkiye-ABD-Iran-ucgeni_1.pdf (13.09.2016).

PYD için... http://file.setav.org/Files/Pdf/20160222181213_pkknin-kuzey-suriye-orgutlenmesi-pyd-ypg-pdf.pdf (13.09.2016).

Sol terör örgütleri için...
<https://politikvesiyasi.wordpress.com/2013/06/12/turkiyede-sol-dusuncenin-tarihi-ve-sol-teror/> (14.09.2016).

Suriye Buhranı için... <https://gizliilimler.tr.gg/1957-Suriye-Buhran%26%23305%3B.htm> (31.07.2017)

Suriye Buhranı için... <https://ismailhakkialtuntas.com/2012/10/30/1957-suriye-buhrani/> (31.07.2017).

Suriye'nin Uluslararası Terörizm Faaliyetlerindeki Rolü için...
https://www.academia.edu/1993754/Ortado%C4%9Fu_ve_Ter%C3%B6rizm (13.09.2016).

Süveyş Buhranı için... <http://www.mustafaalbayrak06.com/tr/?p=65> (16.09.2016).

Şerif Hüseyin'in şahsiyeti ve siyasi fikri için...
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1152/13544.pdf> (21.07.2017).

TDK'da terör kavramı ve anlamı için...
http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_karsilik&view=karsilik&kategori1=karsilik_liste&ayn1=bas&kelime1=ter%C3%B6r (11.09.2016).

Tehcir Kanunu için... <http://www.akintarih.com/ermeniler/16.html>
13.09.2016).

Terörle Mücadele için... http://www.bilgesam.org/incele/1218/-turkiye-suriye-guvenlik-ve-terorle-mucadele-isbirligi/#.V9m0V_mLTIU (31.07.2017).

Türk-İtalyan Anlaşmaları için <http://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/Mevl%C3%BCt-%C3%87ELEB%C4%B0-Atat%C3%BCrk-D%C3%B6nemi-ve-Sonras%C4%B1nda-T%C3%BCrkiye-%C4%B0talya-%C4%B0l%C5%9Fkilerini-Etkileyen-Fakt%C3%B6rler.pdf> (17.07.2017).

Türkiye'nin NATO'ya girişi için...
[http://ucmaz.home.uludag.edu.tr/PDF/ataturk/2002-1\(1\)/pdf/b06.pdf](http://ucmaz.home.uludag.edu.tr/PDF/ataturk/2002-1(1)/pdf/b06.pdf) (01.08.2017).

Türkiye'nin Su Politikası için... http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-su-politikasi.tr.mfa (09.09.2016).

Türkiye-İsrail Stratejik İşbirliği için...
http://www.haksozhaber.net/okul/article_detail.php?id=5132v (03.01.2018).

Üç aşamalı su planı için...
<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/guvenlikstrti/article/view/5000098947/5000092203>
(10.09.2016).

İNDEKS

- 1957 Krizi, 16, 67
1998 Adana Mutabakatı, 134
1998 Krizi, Viii, 129
Abd, 5, İ, İx, 16, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 64, 65, 66, 67, 68, 71, 73, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 107, 113, 131, 139, 143, 145, 146, 147, 153
Abdurrahman Melek, 48, 49, 50
Abdülnasır, 16, 18, 71, 77, 78, 79
Adnan Menderes, 65, 70, 71, 73, 81, 145, 146, 150, 151
Akdeniz Paktı, 70
Albay Edip Çiçekli, 15, 76
Allenbey, 20, 21, 149
Almanya, 15, 18, 19, 32, 42, 47, 48, 50, 52, 54, 61, 107, 130
Amerika Birleşik Devletleri, İx, 16, 18
Arap, 2, 4, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 25, 27, 39, 48, 63, 64, 67, 68, 70, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 83, 88, 95, 96, 97, 100, 116, 117, 125, 128, 132, 134, 139, 143, 144, 152
Arap Milliyetçiliğini, 9, 12
Arap-İsrail Savaşı, 117
Arnavutluk, 42, 50, 61, 131, 138
Asala, Viii, 107, 115, 118, 119, 120, 122, 123, 124, 127, 129, 140, 151, 152
Asi Nehri, 94, 100, 101, 118
Baas Partisi, 14, 15, 16, 17, 18, 76, 77, 117, 138, 144
Bağdat Paktının, 76
Balfour Deklarasyonu, 11, 21, 144
Balkan Paktı, 53, 65, 66, 67, 148, 151
Barış Suyu Projesi, 92, 93, 96
Batı, İ, 7, 8, 9, 13, 14, 15, 16, 18, 20, 21, 28, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 65, 66, 67, 69, 71, 73, 75, 77, 80, 100, 107, 124, 139
Batı Avrupa Birliği, 61
Benito Mussolini, 33
Beyrut, 9, 10, 11, 12, 24, 118, 120, 125
Birinci Dünya Savaşı, 10, 11, 13, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 26, 27, 119, 147, 149
Birleşmiş Milletler, İx, 62
Çin, 81, 147
Darbe, 15, 17, 18, 20, 76, 116, 125
Dicle, İ, 59, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 99, 100, 110, 118, 125, 128, 140, 143, 149, 150, 151
El-Muhaberat, 118, 125
Emir Faysal, 11, 13, 20, 22, 27, 149
Ermeni, 25, 48, 115, 116, 118, 119, 120, 122, 143, 145, 148, 149
Fırat, İ, 21, 25, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 110, 118, 125, 128, 140, 142, 143, 149, 150, 151
Filistin, 1, 2, 3, 8, 10, 11, 12, 14, 20, 21, 22, 23, 27, 64, 68, 85, 87, 105, 106, 130, 147
Fransa, 4, 5, 6, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 17, 18, 20, 24, 27, 28, 29, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 47, 48, 50, 51, 52, 59, 60, 61, 63, 66, 77, 78, 103, 138, 147
Gap, İx, 90, 91, 94, 100, 101, 130, 149
Golan Tepeleri, 17, 87, 153
Hafız Esad, 15, 17, 18, 25, 118, 125, 126, 127, 128, 135, 140, 150
Halep, 3, 4, 12, 18, 22, 23, 24, 27, 32, 34, 49, 89, 144
Halit El-Azm, 80
Hatay, 13, 14, 18, 20, 23, 24, 25, 26, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38,

- 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49,
50, 51, 52, 53, 63, 64, 81, 94, 101,
110, 117, 118, 126, 129, 131, 138,
142, 143, 144, 147, 148, 149, 153
Hatay Sorunu, 13, 28, 29, 34, 36, 38, 40,
44, 45, 46, 48, 49, 50, 149
Hitler, 33, 42
Irak, 2, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 20, 21, 22,
27, 33, 63, 67, 70, 74, 76, 77, 80, 84,
88, 89, 93, 95, 97, 99, 100, 116, 124,
126, 128, 132, 133, 143, 145, 149,
150, 152
İkinci Dünya Savaşı, 13, 14, 53, 54, 55,
56, 57, 58, 60, 63, 68, 109, 146, 148
İngiltere, 4, 5, 6, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 16,
18, 19, 20, 21, 23, 27, 33, 39, 40, 52,
55, 56, 57, 59, 60, 61, 62, 64, 65, 66,
67, 68, 70, 74, 76, 77, 78, 79, 106, 139
İskenderun, 12, 13, 20, 23, 24, 25, 26,
28, 30, 31, 33, 34, 35, 36, 39, 43, 49,
138
İspanya, 33, 42, 59, 109, 112, 142, 144
İsrail, İii, 1, 15, 17, 21, 64, 68, 69, 70, 71,
75, 77, 79, 85, 87, 97, 98, 117, 118,
125, 126, 128, 129, 133, 134, 139,
140, 144, 147, 148, 149, 153, 154
İtalya, 18, 33, 42, 47, 50, 52, 54, 61, 65,
67, 107, 109, 130
İtilaf Devletleri, 18, 20, 23, 24, 25, 26,
27, 28, 30
Japonya, 56, 107, 109
Kavalalı Mehmet Ali Paşa, 5, 6, 7
Komünist, İ, İv, 15, 55, 56, 57, 58, 76,
78, 80, 82, 139
Komünizm, 16, 57, 58, 79
Kudüs, 3, 8, 21, 149
Limon Van Sanders, 22
Lübnan, 1, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 14,
15, 16, 20, 22, 25, 27, 32, 33, 37, 68,
87, 101, 115, 117, 118, 122, 125, 127,
136, 138, 143
Manavgat Suyu Projesi, 97, 98
Marksist, İ, 16, 60, 75, 76, 79, 80, 106,
107, 109, 117, 118, 120, 123, 124,
139, 142, 148
Marshall Planı, 55, 58, 59, 60, 61, 146,
150, 151
Mc Mahon, 11, 19, 20
Mesut Yılmaz, 129, 130
Mısır, İ, İii, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11,
14, 15, 16, 18, 19, 20, 64, 68, 69, 70,
71, 72, 73, 74, 76, 77, 78, 79, 83, 117,
133, 134, 135, 139, 152
Milletler Cemiyeti, 13, 27, 29, 34, 35, 36,
38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47,
48, 51, 63, 149
Milli Güvenlik Kurulu, 129, 130
Misak-I Milli, 26, 28, 30, 153
Misyonerler, 6, 7, 8
Montrö Boğazlar Sözleşmesi, 53
Mustafa Kemal Atatürk, 34, 35, 37, 38,
41, 46, 47, 48, 49, 96, 138
NATO, İx, 60, 61, 62, 63, 65, 66, 70, 71,
118, 130, 145, 146, 147, 153, 154
Orgeneral Atilla Ateş, 131, 153
Orgeneral Hüseyin Kıvrıkoğlu, 130,
131, 132, 153
Ortadoğu, İ, 1, 6, 7, 9, 10, 13, 14, 15, 18,
19, 25, 27, 30, 53, 54, 55, 56, 58, 60,
62, 63, 64, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72,
73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82,
83, 84, 85, 86, 87, 90, 92, 93, 95, 96,
97, 98, 100, 103, 115, 116, 117, 118,
119, 125, 126, 129, 132, 134, 139,
142, 143, 144, 145, 146, 147, 148,
149, 150, 151, 153
Ortak Kaynak, İ, 92, 93, 140
Osmanlı Devleti, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11,
18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 29,
57, 119, 120
Pakistan, 66, 72, 73, 74, 76, 131
Pkk, 103, 107, 113, 116, 118, 123, 124,
125, 126, 127, 128, 129, 130, 132,
134, 135, 136, 140, 145, 146, 149, 151
Post Modern Terörizm, Vii, 114, 146
Rusya, 5, 6, 8, 18, 19, 21, 54, 56, 57, 62,
78, 119, 148
Sancak, 29, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38,
39, 40, 42, 43, 44, 46, 47, 49, 138
Sandler, 37, 38, 40, 42, 43

- Soğuk Savaş, 13, 16, 57, 59, 64, 69, 71, 78, 91, 100, 106, 107, 140, 146, 150
- Sosyalist, İx, 14, 15, 57, 66, 106
- Sovyetler Birliği, 18, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 60, 61, 62, 64, 66, 72, 78, 79, 80, 82, 83, 139, 147
- Su, İx, 79, 84, 85, 86, 87, 88, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 100, 128, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 153, 154
- Su Sorunu, 84
- Suriye, 5, İ, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 24, 25, 27, 28, 29, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 51, 52, 63, 64, 68, 70, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 99, 100, 101, 103, 110, 113, 116, 117, 118, 119, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 134, 135, 136, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 154
- Suudi Arabistan, İii, 16, 64, 68, 72, 74, 76, 79, 82, 133
- Süveyş Kanalı, 19, 20, 77
- Sykes-Picot, 11, 12, 18, 20, 27, 148
- Şam, 2, 3, 4, 5, 10, 11, 12, 13, 17, 22, 24, 63, 73, 96, 127, 128, 131, 134
- Şatt'ül-Arap, 99
- Şerif Hüseyin, 11, 19, 20, 22, 154
- Tayfur Sökmen, 30, 35, 49, 50, 51
- Terör Sorunu, 102
- Terörizm, V, 102, 103, 104, 105, 107, 110, 111, 112, 114, 115, 116
- Terörizm, 102, 103, 104, 105, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 122, 142, 143, 145, 146, 148, 149, 154
- Truman Doktrini, 55, 56, 57, 59, 61, 71, 146, 147, 151
- Türk-Sovyet, 54, 146
- Uluslararası Sular, İ, 92, 140
- Ürdün, 1, 11, 13, 15, 16, 20, 68, 79, 80, 85, 86, 87, 97, 133
- Versailles Anlaşması, 42
- Vii. Ordu, 22, 23
- Yunanistan, 55, 56, 57, 58, 62, 66, 110, 122, 129

ÖZGEÇMİŞ

1989 yılında Gaziantep'in Şahinbey ilçesinde doğan Gökhan Arslan ilköğrenimini çeşitli ilköğretim okullarında yaptıktan sonra 2009 yılında Ülğan Konukoğlu Lisesi'nden mezun olmuştur. 2010 yılında Gaziantep Üniversitesi Tarih Bölümü'nde Lisans eğitimi- ne başlayarak 2014 yılında mezun olmuştur. 2015 yılında Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında Yüksek Lisansa başlamıştır. 2016 yılında Ga- ziantep Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dekanlığında idari memur olarak çalışmaya başlamıştır. Ocak 2018'de Yüksek Lisanstan mezun olmuştur.

VITAE

Gökhan Arslan who was born in Şahinbey district of Gaziantep in 1989 graduated from Ülğan Konukoğlu High School in 2009 after he completed his primary education in various elementary schools. In 2010, he started his undergraduate education at Gaziantep University, Department of History and graduated in 2014. In 2015, Gaziantep University Institute of Social Sciences Graduate Degree in History began. In 2016, he started to work as an administrative officer at the Faculty of Fine Arts, Gaziantep University. He graduated from Higher Education in January 2018.